

Du må tro det for å se det

«Barnehageansattes erfaringer med å melde til
barneverntjenesten med mistanke om seksuelle overgrep»

av

Inger-Lise Bredesen Arntzen

Master i sosialfaglig arbeid med barn og unge

Avdeling for helse- og sosialfag

Høgskolen i Lillehammer, høst 2015

Høgskolen
i Lillehammer

Lillehammer University College • hil.no

Sammendrag

Bakgrunn for valg av tema og problemstilling

I min masteroppgave, som jeg har kalt «Du må tro det for å se det – barnehageansattes erfaringer med å melde til barneverntjenesten med mistanke om seksuelle overgrep», har jeg valgt å ha fokus på temaet seksuelle overgrep mot barn. Dette er et tema som er viktig for hele samfunnet, både nasjonalt og internasjonalt. Med min yrkesbakgrunn som utdannet barnevernspedagog, og med en jobb hvor jeg møter mange som har vært utsatt for seksuelle overgrep i tidlig barndom, fant jeg det som interessant og relevant å se på hvilke erfaringer de som jobber i barnehage har med å håndtere saker som berører noe av det vanskeligste vi kan tenke oss, at noen utsetter barn i barnehagealder for seksuelle overgrep.

Veldig mange barn mellom ett og seks år tilbringer mye tid i barnehagen, også barn som utsettes for omsorgssvikt og seksuelle overgrep. Det gir de barnehageansatte en gylden mulighet til å oppdage, avdekke og hjelpe barn som utsettes for overgrep. Problemstillingen min er derfor som følger;

Hvilke erfaringer har barnehageansatte med å melde til barneverntjenesten med mistanke eller bekymring om at et barn utsettes for seksuelle overgrep?

For å kunne avdekke og hjelpe barn, kreves det kunnskap om barn som utsettes for seksuelle overgrep generelt, samtidig som man må vite hva man skal gjøre dersom man har et barn i barnehagen som muligens utsettes for overgrep. Jeg har derfor valgt å ha fokus på barnehageansattes kunnskapsnivå, hva de vet, samt at jeg har sett på hvordan de håndterer en bekymring eller mistanke om at et barn utsettes for overgrep. Jeg har valgt å lage to forskningsspørsmål knyttet til problemstillingen for å kunne gå i dybden på erfaringene de ansatte i barnehagen sitter på: «Hva slags kunnskapsnivå har barnehageansatte om barn som utsettes for seksuelle overgrep?» og «På hvilken måte håndterer barnehageansatte bekymringen om at et barn i barnehagens muligens utsettes for seksuelle overgrep?»

Metode

Målet med min undersøkelse var å få frem barnehageansattes erfaringer. For å gjøre det har jeg benyttet meg av kvalitativ metode med et semistrukturert intervju som forskningsmetode. Jeg gjennomførte intervjuer med seks ansatte i seks forskjellige, tilfeldig valgte, barnehager.

For å få tak i informanter som kunne si noe om sine erfaringer og opplevelser spurte jeg etter barnehageansatte som hadde nettopp denne erfaringen. Alle informantene hadde derfor erfaring med saker hvor de hadde vært bekymret for eller hatt mistanke om, at barn i barnehagen muligens var utsatt for seksuelle overgrep, og flere av informantene hadde erfaring med å ha meldt bekymringen sin til barneverntjenesten. Når det gjelder gjennomgang av de innsamlede dataene jeg fikk gjennom intervjuene benyttet jeg meg av systemisk tekstkondensering som analysemetode.

Resultater

Informantene ga uttrykk for at saker vedørende mistanke om seksuelle overgrep mot barn er vanskelige saker det er knyttet mye usikkerhet til. Både usikkerhet med tanke på kunnskapen om hva de skal se etter og hvordan barn som utsettes for overgrep blir påvirket, men også usikkerhet knyttet til håndtering av en mistanke. Informantene pekte på at de ønsket seg mer kunnskap og kompetanse, både for dem selv, men også for barneverntjenesten, for i større grad å kunne bli tryggere når det kom til å avdekke og håndtere en mistanke om at et barn utsettes for seksuelle overgrep. Temaet seksuelle overgrep er, i følge informantene, i større grad på dagsorden i dag enn for to tre år siden, men det er fortsatt et tema som de i stor grad opplever er preget av taushet og skam og noe som er forferdelig vanskelig å håndtere og ta innover seg.

De ansatte i barnehagene viste varierende grad av generell kunnskap om barn som utsettes for seksuelle overgrep, men alle snakket om ulike tegn barn kunne gi. Tegnene et barn kunne gi ble ofte beskrevet med usikkerhet om hva det kunne være et tegn på, og ble ofte knyttet til andre årsaker av de ansatte. Informantene pekte på at observasjon og dokumentasjon av barns atferdsendringer kan føre til en mistanke om at det er noe «mer» som kan ligge bak tegnene barn kan gi, men at det er viktig med mer kunnskap om hvilke tegn som kan peke i retning seksuelle overgrep. Samtidig var informantene opptatt av det var vanskelig å få tilstrekkelig med tid til å se ungene godt nok, og at det ofte var andre, mer synlige, problemer å ta tak i.

Ut fra hva informantene rapporterer kan det vitne om at de ansatte ikke har nok kunnskap om temaet seksuelle overgrep mot barn, samt at det er andre hindringer som gjør at man ikke ser de barna som trenger å bli sett, enten ved at det er hindringer i de ansatte selv gjennom ulike forsvarsmekanismer, eller at det er et tema som ikke snakkes om på arbeidsplassen.

Informantene ga alle uttrykk for at de ønsket å se, og hjelpe, barn som opplever alle former for omsorgssvikt, også seksuelle overgrep, men at sakene som handler om å håndtere en mistanke om seksuelle overgrep oppleves som veldig vanskelige og fylt med usikkerhet. Informantene ga uttrykk for at de ikke har nok kunnskap til at de kan håndtere sakene vedrørende mistanke om overgrep på en god nok måte, samt at de etterspurte mer kunnskap og kompetanse til å vite hvordan de skal håndtere slike saker, slik at de på den måten kunne bli tryggere i jobben med å melde til barneverntjenesten.

Når det gjelder håndtering av samarbeidet mellom barnehagen og barneverntjenesten når det kommer til å melde en bekymring, og håndtere en sak som dreier seg om seksuelle overgrep, har det også sine utfordringer og dilemmaer. Et resultat av undersøkelsen kan i så måte sies å ha tydeliggjort behovet for mer, og et bedre, samarbeid mellom instansene. Tverrfaglig samarbeid bør fungere som styrkende og skal være et sted hvor man kan utfylle hverandres kompetanse til det beste for barnet, samt at tettere samarbeid mellom barnehagen og barnevernet vil kunne virke forebyggende for de barna det gjelder. I stedet rapporterer informantene om dårlige erfaringer med å melde til barneverntjenesten med mistanke om seksuelle overgrep og en terskel til å melde som blir høyere, jo flere saker man melder.

Innholdsfortegnelse

Kapittel 1. Innledning	s. 8
1.1 Målsetting og problemstilling	s. 8
1.2 Forskningsspørsmål	s. 10
1.3 Disposisjon	s. 11
1.4 Ordforklaringer	s. 12
Kapittel 2. Tematisk perspektiv	s. 13
2.1 Seksuelle overgrep	s. 13
2.1.1 Definisjon av seksuelle overgrep	s. 13
2.1.2 Begrepet «vold i nære relasjoner»	s. 15
2.1.3 Omfang av seksuelle overgrep	s. 16
2.1.4 Hvem forgriper seg på barn?	s. 17
2.1.5 Kunnskapsstatus	s. 18
2.2 Barnehagen	s. 19
2.2.1 Opplysningsplikten og lovforståelse	s. 19
2.2.2 Barnevernet	s. 21
2.2.3 En bekymringsmelding til barneverntjenesten	s. 21
2.2.4 Tverrfaglig samarbeid	s. 23
2.3 Senvirkninger av overgrep – gode grunner til å hjelpe	s. 25

Kapittel 3. Teoretiske perspektiver	s. 28
3.1 Kunnskap	s.28
3.1.1 Tegn på seksuelle overgrep	s. 28
3.1.2 Hvorfor tier barn om overgrep?	s. 31
3.1.3 Barns kognitive forutsetning for dialog	s. 32
3.1.4 Barns hukommelse	s. 33
3.1.5 Samtaler med barn	s. 33
3.2 Håndtering av en mistanke	s. 36
3.2.1 Hvordan møte barn som har vært utsatt for et traume/er	s. 36
3.2.2 utfordringer i samtalen	s. 38
3.2.3 Observasjon og loggføring	s. 39
3.2.3 Overlevelsesstrategier hos de voksne	s. 40
Kapittel 4. Metode	s. 43
4.1 Samfunnsvitenskapelig forskningsmetode	s. 43
4.2 Kvalitativ metode	s. 44
4.2.1 Intervju med intervjuguide	s. 44
4.2.2 Forskerrollen	s. 45
4.2.3 Leter etter sammenhenger	s. 47
4.2.4 Etske utfordringer ved en intervjuundersøkelse	s. 48
4.2.5 Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste, NSD	s. 48
4.2.6 Konfidensialitet og samtykke	s. 48

4.2.7 Avgrensninger og fremgangsmåte	s. 49
4.2.8 Informantene	s. 49
4.2.9 Gjennomføring av intervjuene	s. 50
4.2.10 Lydopptak og transkribering	s. 51
4.3 Metode for analysering av intervjuene	s. 52
4.3.1 Dekontekstualisering og rekontekstualisering	s. 52
4.3.1 Systematisk tekstkondensering som analyseprosess	s. 52
Kapittel 5. Presentasjon og drøfting av funn	s. 55
5.1 Barnehageansattes kunnskapsnivå	s. 55
5.1.1 Seksuelle overgrep generelt	s. 56
5.1.2 Signaler utsatte barn kan gi	s. 57
5.1.3 Hvordan fange opp utsatte barn hvis barnet selv ikke forteller?	s. 59
5.1.4 Barn sier jo så mye rart	s. 61
5.1.5 Kan man snakke med barn om vanskelige ting?	s. 62
5.1.6 Kunnskap om rutiner i barnehagen og meldeplikten til barneverntjenesten	s. 64
5.1.7 Manglende fokus og kunnskap om seksuelle overgrep skaper usikkerhet	s. 66
5.2 Barnehageansattes håndtering av mistanke om overgrep	s. 69
5.2.1 Erfaringer med håndtering av en bekymring vedrørende seksuelle overgrep	s. 69
5.2.2 Bekymringsmeldingen som falt som et korthus	s. 69
5.2.3 Barnevernet sa vi skulle snakke med foreldrene	s. 72

5.2.4 Barnet går nå i en annen barnehage	s. 73
5.2.5 Observerer heller enn å snakker med barnet	s. 75
5.2.6 Observasjon og loggføring som dokumentasjon på bekymring	s. 76
5.2.7 Seksuelle overgrep er et vanskelig tema	s. 78
5.2.8 Erfaringer med å melde til barneverntjenesten	s. 79
5.2.9 Hindre for å melde – overlevelsesstrategier	s. 80
5.2.10 Vil vite før de melder til barneverntjenesten	s. 83
5.2.11 Terskelen for å melde blir høyere	s. 84
5. 3 Oppsummering hovedfunn	s. 86
Kapittel 6 Oppsummering og avslutning	s. 87
6.1 Oppsummering	s. 87
6.1.1 Overføringsverdi	s. 87
6.1.2 Hva kunne vært gjort annerledes?	s. 89
6.2 Avslutning	s. 89
6.3 Forslag til videre forskning	s. 91
Litteraturliste	s. 92
Vedlegg	
1. Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste (NSD), meldeskjema	
2. Forespørsel om deltagelse i et forskningsprosjekt/masterstudie	
3. Samtykkeerklæring	
4. Intervjuguide	

Kapittel 1. Innledning

1.1 Målsetting og problemstilling

Slår man opp i nesten hvilken som helst avis hvilken som helst dag i uka kan man lese om barn som utsettes for vold eller seksuelle overgrep fra foreldre eller andre omsorgspersoner i nære relasjoner. Vi leser om voldtekter blant ungdom, og om voksne som står frem og forteller sin historie fra en barndom fylt med overgrep og fortielse. De forteller om en hverdag hvor ingen voksne så dem, eller hvor de voksne som måtte ha sett, ikke gjorde noe. Flere store overgrepssaker har fått mye medieomtale, og mange barnehager, skoler og barneverntjenester har fått kritikk for at de ikke har avdekket og hjulpet barna ut av overgrepene. Mange undrer seg over hvordan et barn kan gå gjennom en hel barndom uten at noen har grepet inn. Noen må ha visst noe, sett noe eller vært bekymret for noe?

Temaet for denne oppgaven er seksuelle overgrep mot barn. Et viktig utgangspunkt for valg av tema og område for forskning har vært min daglige virke hos Støttesenter for incest og seksuelle overgrep (Smiso) i Oppland, hvor jeg jobber i en 100 % stilling som faglig veileder. Smiso er et lavterskeltilbud til unge over 16 år, til kvinner og menn som har vært utsatt for seksuelle overgrep, til støttepersoner for overgrepsutsatte og til de som ønsker informasjon og veiledning, for eksempel ansatte i barnehager, skoler og barneverntjenester. Videre skal Smiso bidra til økt kunnskap om overgrepssproblematikk på individ- og samfunnsnivå, samt være med å synliggjøre, informere og generelt være en pådriver i arbeidet mot incest og seksuelle overgrep.

Verdens helseorganisasjon anslår at det på verdensbasis i alt er 150 millioner jenter og 73 millioner gutter under 18 år som er blitt tvunget til seksuell omgang eller blitt utsatt for andre former seksuell handling som innebærer fysisk kontakt (omtalt i Pinheiro, 2006). I følge FNs rapport om vold mot barn er det trolig store mørketall (Pinheiro, 2006). Tall fra 2013 viser at det i Norge ble anmeldt totalt 3605 tilfeller av seksualforbrytelser, hvorav ofrene i 702 av tilfellene var barn i alderen null til ni år (Statistisk sentralbyrå, 2014). Det er imidlertid viktig å ha med seg at dette er de anmeldte tilfellene. Man kan anta at det er store mørketall, også her i Norge, med tanke på hvor mange som ikke forteller om hva de blir utsatt for og hvor det ikke blir avdekket før barnet er blitt voksen (Barne-, likestilling- og inkluderingsdepartementet, 2014-2017).

Etter å ha jobbet med seksuelle overgrep i tre år har jeg ofte undret meg over hva det er som gjør det så vanskelig å oppdage og hjelpe barn som utsettes for overgrep, og kanskje enda mer relevant: Hva er som gjør at noen, på tross av at det oppleves som vanskelig, ser, avdekker og hjelper barn som utsettes for overgrep? Det finnes i dag 22 støttesentre fordelt på alle landets fylker, hvorav alle har en pålagt plikt fra Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (Bufdir) til å føre årlige anonyme statistikker over brukerne av sentrene. I 2014 hadde sentrene 3000 besøkende og 22 000 telefonhenvendelser, hvor de fleste overgrepene hadde startet i ung alder og vart over en lengre periode. 71 % hadde vært under 12 år da det første overgrepet hadde funnet sted, mens 45 % hadde vært yngre enn syv år første gangen (Bufdir, 2015).

Undersøkelser viser at de fleste overgrep mot barn ofte begynner før barnet fyller sju år, altså mens de primært fortsatt går i barnehagen (Pinheiro, 2006; Thoresen & Hjemdal, 2014; Bufdir, 2015). En del barn utsettes også for flere og komplekse belastninger og har vanskeligheter på flere livsområder samtidig (Killèn, 2012). Seksuelle overgrep kan i stor grad sies å være et skjult fenomen; i mange tilfeller anmeldes ikke overgrepet/ene, og få oppsøker helsetjenester for å få hjelp med psykiske og fysiske helseproblemer som et resultat av hva de har opplevd, og noen forteller aldri om hva de har vært utsatt for. Godt forebyggende arbeid, rettet mot barn og unge, også de aller yngste er viktig. Å avdekke seksuelle overgrep og tilby god hjelp er en viktig del av det sekundærforebyggende arbeidet (Bufdir, 2015).

Tall fra Statens statistiske byrå (SSB, 2014) viser at barnehagene står for et mindretall av bekymringsmeldinger til barneverntjenesten generelt, men også hva gjelder bekymringsmeldinger om at barn utsettes for vold og seksuelle overgrep spesielt.

Barnehagedeltakelsen har økt kraftig de seneste årene, og tall fra 2014 viser en dekningsgrad på 90 % for alle 1- til 5åringer (SSB, 2014), noe som gjør barnehagen til en unik arena for å oppdage små barn som lever med en vanskelig hjemmesituasjon. Det er derfor viktig å synliggjøre de mange ulike formene for vold og krenkelser barn og unge utsettes for.

En viktig del av jobben på Smiso er undervisning og informasjonsarbeid, blant annet til ansatte i skole og barnehage. Tilbakemeldinger fra barnehageansatte når det kommer til å melde bekymring til barneverntjenesten har vært at mange har erfaringer med hvor vanskelig det oppleves å melde, de er redde for å ta feil og de er redde for at de ikke har tilstrekkelig med informasjon til å melde. Videre rapporteres det om at det nære forholdet mellom

barnehagen og foreldrene og hjemmet gjør det vanskelig, eller at de mangler tillitt til den kommunale barneverntjenesten, noe som også kan virke som et hinder for å melde.

I lys av dette har jeg valgt å se på barnehageansattes erfaringer, og med følgende problemstilling:

Hvilke erfaringer har barnehageansatte med å melde til barneverntjenesten med mistanke eller bekymring om at et barn utsettes for seksuelle overgrep?

1.2 Forskningsspørsmål

Det har vært forsket på vold i nære relasjoner og seksuelle overgrep mot barn over flere tiår, og det er mye vi nå vet som vi ikke visste for 20 år siden, for eksempel med tanke på barnets utvikling de første leveårene og hvor sårbare disse er (Søftestad & Andersen, 2014). Det er imidlertid lite forskning og faglitteratur som omhandler hvilke erfaringer de som har meldt bekymring til barneverntjenesten sitter igjen med, og det har i mitt tilfelle derfor vært relevant å forsøke å få tak på disse erfaringene barnehageansatte sitter på. For å konkretisere problemstillingen har jeg valgt å bryte problemstillingen ned i to forskningsspørsmål, ett som handler om hva de ansatte i barnehagene vet, ett annet om hva de gjør med den kunnskapen:

1. Hva slags kunnskapsnivå har barnehageansatte om barn som utsettes for seksuelle overgrep?

Med kunnskapsnivå tenker jeg her på i hvilken grad de ansatte har generell kunnskap om barns som utsettes for seksuelle overgrep. Har de kunnskap om hvilke tegn utsatte barn kan gi? Hva vet de om hvordan det å utsettes for overgrep påvirker et barn med tanke på eksempelvis atferd og tillit til voksne? Og hva vet de om hvordan de best kan møte, og snakke med barn som lever i en vanskelig livssituasjon? En annen side av kunnskapsnivået er også kunnskapen om rutiner internt i barnehagen, og i forhold til meldeplikten til barneverntjenesten.

2. På hvilken måte håndterer barnehageansatte bekymringen om at et barn i barnehagens muligens utsettes for seksuelle overgrep?

Mens jeg under forskningsspørsmål en er opptatt av hva de ansatte i barnehagen «vet» om seksuelle overgrep, ønsker jeg med forskningsspørsmål to å se på hva er de faktisk «gjør». Hvordan håndterer de tilfellene hvor de er bekymret for om et barn i barnehagen utsettes for seksuelle overgrep, hva gjør de helt konkret og hvordan forholder de seg til meldeplikten til barneverntjenesten?

1.3 Disposisjon

Jeg har så langt presentert bakgrunnen for valg av problemstilling, samt problemstillingen og dens to forskningsspørsmål. I neste kapittel, tematisk perspektiv, vil det være relevant å se på definisjonene av seksuelle overgrep. Hva ligger i begrepet og hvordan kan vi forstå seksuelle overgrep mot barn? Jeg vil også trekke inn begrepet «vold i nære relasjoner», samt se på omfangstall av seksuelle overgrep, hvor mange barn og unge utsettes for seksuelle overgrep og hvem forgriper seg på barn. Jeg vil deretter ta for meg opplysningspliktens historikk, intensjon og juridiske tolkninger generelt, og for ansatte i barnehager spesielt. Det vil også være viktig å peke på barneverntjenestens rolle som meldingsmottaker av en bekymringsmelding.

I kapittel tre, teoretiske perspektiver, vil jeg i del en se på om det finnes «tegn» på at et barn utsettes for seksuelle overgrep. Det vil videre være relevant å se på barns utvikling, både kognitivt og relasjonelt, men også med tanke på språk, hukommelse og barnets forutsetninger for å fortelle og snakke om hva de utsettes for. I del to av kapittel tre vil jeg trekke frem teorier jeg tenker er viktig for å kunne forstå og evaluere hvordan barnehageansatte håndterer en mistanke om at et barn utsettes for overgrep. Det vil her være relevant å se på observasjon og loggføring som dokumentasjon av en bekymring med tanke på å sende en bekymringsmelding til barneverntjenesten. Videre vil det være viktig å trekke inn teorier om ulike overlevelsesstrategier hos profesjonsutøvere, slik som ansatte i barnehager, med tanke på hva er det som kan hindre dem i å melde.

I metodekapittelet vil jeg presentere valget av kvalitative metode og intervju som forskningsmetode. Jeg har sett det som nødvendig å finne informanter som har erfaring med å melde bekymring om mistanke om at et barn utsettes for seksuelle overgrep. Videre har det vært viktig å ha et variert spekter av informanter med tanke på å fange opp eventuelle likheter og ulikheter hva gjelder for eksempel kulturer på arbeidsplassen. Snakkes det om seksuelle

overgrep, og er det av betydning om du kommer rett fra skolebenken eller om du har lang fartstid som barnehageansatt? Dette har vært viktig for å få en litt bredere svargruppe, for i større grad kunne argumentere for overføringsverdien til andre barnehager, da det er sannsynlig å tenke at det som gjelder i to eller tre barnehager også vil kunne gjelde i andre barnehager.

I kapittel fem vil jeg presentere funnene mine og drøfte forskningsspørsmålene fortløpende i lys av problemstillingen og teori. Hovedfunnene handler i stor grad om en usikkerhet hos de ansatte i barnehagen vedørende saker hvor det er bekymring eller mistanke om at et barn utsettes for seksuelle overgrep. Både usikkerhet med tanke på hva de skal se etter og hvordan et barn blir påvirket av å utsettes for overgrep, men også usikkerhet knyttet til hvordan disse sakene skal håndteres. Avslutningsvis i kapittel fem vil jeg oppsummere hovedfunnene mine, før jeg i kapittel seks vil komme med en avslutning, samt eventuelle forslag til videre forskning innenfor temaet seksuelle overgrep mot barn.

1.4 Ordforklaringer

Underveis vil begrepene «seksuelle overgrep» og «overgrep» bli brukt litt om hverandre, dette fordi det i dagligspråket til informantene, og antageligvis befolkningen generelt, gjerne brukes begrepet overgrep om seksuelle overgrep. Det samme gjelder begrepet «barneverntjeneste», hvor noen sier «barnevernet» eller «kommunal barneverntjeneste». I denne sammenhengen vil alle tre betegnelsene brukes om den kommunale barneverntjenesten. «Senvirkninger», «skadevirkninger» og «konsekvenser» av seksuelle overgrep er også begreper som brukes om hverandre, men betyr i denne sammenhengen skadevirkninger etter seksuelle overgrep. Begrepet «vold» og «vold i nære relasjoner» blir nærmere forklart i kapittel 2, men vil kunne brukes med samme betydning.

Kapittel 2. Tematisk perspektiv

2. 1 Seksuelle overgrep

Man regner med at det skjer 12-14000 nye overgrep mot barn under 18 i Norge år hvert år (Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress, 2014). Vi vet det er mange barn i Norge som lever i en hverdag hvor overgrep, trusler og redsel er en del av verdensbildet til barnet. Vi vet at seksuelle overgrep mot barn skjer, og vi vet at det i 80 % av tilfellene er noen barnet har tillit til, ofte noen barnet er i nær relasjon- eller i et avhengighetsforhold til, for eksempel en forelder eller besteforelder, men det kan også være en tante, onkel, en lærer eller en fotballtrener (NKVTS, 2014). Videre har vi kunnskap om at de alle fleste barn som utsettes for overgrep i nære relasjoner nesten alltid er avhengige av at andre voksne ser, spør eller hjelper barnet til å få slutt på overgrepene (Søftestad, 2005; NKVTS, 2014).

2.1.1 Definisjon av seksuelle overgrep

Den juridiske definisjonen av seksuelle overgrep mot barn fremgår av straffeloven kapittel 19 om seksualforbrytelser. Loven forbyr seksuelt krenkende atferd, seksuelle handlinger og seksuell omgang med barn. Med seksuelt krenkende atferd, menes seksuell atferd som ikke innebærer fysisk berøring eller kontakt, men kan for eksempel innebære blotting, at man viser barnet pornografi eller tvinger barnet til å se på seksuelle handlinger, eller det kan være filming eller fotografering av barnet i seksuelle stillinger. Seksuell krenkende atferd kan også være via nett, for eksempel gjennom spredning av nakenbilder, eller meldinger med seksualisert innhold. Den andre kategorien, seksuell handling, er seksuelle overgrep som innebærer berøring, og kan for eksempel være beføling av barnet, eller at barnet tvinges til å beføle overgriperens kjønnsorgan. Den kategorien loven anser som den mest alvorlige og er den med den strengeste strafferammen er seksuell omgang. Seksuell omgang kan være samleie analt, oralt og/eller vaginalt, eller det kan være innføring av gjenstander i skjede eller endetarm (Straffeloven, kapittel 19: Aasland, 2009).

Begrepet incest er inkludert i definisjonene som nevnt ovenfor, men er allikevel relevant å utdype da det i min oppgave er fokus på de minste barna, og hvor overgriperen i disse sakene som oftest er noen nær barnet. En snevrere definisjon av incestbegrepet innebærer seksuell omgang mellom barn og deres biologiske foreldre, beste – eller oldeforeldre, eller det kan

være snakk om søskenincest, det vil si seksuelle overgrep mellom søsken (Aasland, 2009). I dag er det imidlertid vanlig å inkludere en utvidet definisjon av begrepet til å inkludere nære omsorgspersoner og personer som barnet er i et tillitsforhold til, og kan inkludere annen utvidet familie, eksempelvis fosterforeldre og steforeldre. I det utvidede incestbegrepet inngår også andre som barnet har en nær relasjon til, for eksempel en lærer eller en fotballtrener (Aasland, 2009).

Mens mange tenker seksuell omgang og voldtekt når de hører begrepet seksuelle overgrep er de juridiske definisjonene veldig konkrete og levner liten tvil om hva som menes med seksuelle overgrep, og at seksuelle overgrep kan være så mye mer enn seksuell omgang. Handlinger som etter straffelovens definisjoner er straffbare, skal også vurderes i forhold til relasjonen mellom overgriper og barnet (Straffeloven, kapittel 19). Andre faktorer som kan virke straffeskjerpene er barnets alder når overgrepet finner sted, og i hvilken grad det ble brukt vold og trusler under overgrepet (Straffeloven, kapittel 19). Videre er det relevant å kjenne til de juridiske definisjonene da også media bruker disse begrepene når de omtaler overgrepssaker i nyhetsbildet. Det er imidlertid viktig å peke på at de juridiske definisjonene på seksuelle overgrep ikke tar barnets opplevelser av overgrepet/ene i betraktning (Søftestad, 2005).

En mer utdypende definisjon, som blant annet anvendes av fagpersoner som er i kontakt med barn som har vært utsatt for overgrep, er en mer sosialpsykologisk definisjon, som i større grad kan sies å ha et større fokus på barnets egne opplevelser, uavhengig av alvorlighetsgraden i straffeloven (Kvam, 2001, Søftestad & Andersen, 2014). Kvam (2001, s. 21) definerer seksuelle overgrep på denne måten:

Med seksuelle overgrep eller seksuell utnyttning av barn og unge menes at avhengige og utviklingsmessige umodne barn eller ungdommer trekkes inn i seksuelle aktiviteter som de ikke fullt ut forstår, som de ikke har tilstrekkelig kunnskap eller erfaring til å gi sitt begrunnede samtykke til, eller som krenker familierollens seksuelle tabuer.

En slik definisjon tydeliggjør ubalansen som finner sted når et barn blir utsatt for overgrep fra en voksen eller fra et større barn. Definisjonen peker blant annet på at barn ikke er samtykkekompetente til å delta i seksuelle handlinger, utover den normale utforskende leken de fleste barn innbefatter seg med, men seksuelle handlinger de de ikke er modne til å forstå,

samt at barnets avhengighet ovenfor den voksne dersom denne er i nær relasjon, understreker den skjeve maktbalansen i en overgrepssituasjon (Kvam, 2001). En slik definisjon sier heller ikke noe om hva overgrepet konkret består av, noe som gjør det lettere å favne den store variasjonen av overgrep som blir gjort mot barn og som kan være vanskelig å se for seg på forhånd. Ved å anvende en mer åpen definisjon blir det også lettere å fange om «nye typer» overgrep, slik som for eksempel overgrep via internett, sosiale medier eller på meldinger.

Jeg bruker betegnelsen «seksuelle overgrep» som et overordnet begrep som dekker alle former for seksuelle krenkelser.

2.1.2 Begrepet «vold i nære relasjoner»

Det er videre relevant å trekke inn begrepet vold og vold i nære relasjoner når det er snakk om barn som utsettes for seksuelle overgrep. Både fordi vold i nære relasjoner omfatter begrepet seksuell vold, men også fordi signalene et barn kan gi, og skadevirkningene, av å bli utsatt for vold og seksuelle overgrep i mange tilfeller kan være de samme. Således kunne begrepet «vold i nære relasjoner» vært brukt, og blir brukt, når det er snakk om seksuelle overgrep i for eksempel kommunenes handlingsplaner mot nettopp «vold i nære relasjoner». Jeg har imidlertid valgt å bruke begrepet seksuelle overgrep i denne sammenhengen da det er det som er det spesifikke fokusområdet for problemstillingen og forskningsspørsmålene jeg har valgt.

Hva som legges i begrepet «vold» har variert over tid og mellom kulturer. Jeg har lagt Verdens helseorganisasjons (WHO, 2002) definisjon til grunn for hva som menes med begrepet vold. Denne definisjonen sier at vold er:

The intentional use of physical force or power, threatened or actual, against oneself, another person, or against a group or community, that either results in or has a high likelihood of resulting in injury, death, psychological harm, maldevelopment or deprivation.

I definisjonen til Verdens helseorganisasjon hva gjelder vold inngår alle typer fysiske, seksuelle og psykologiske former for mishandling, inkludert selvmord og andre selvskadende handlinger. Vold forstås også som fravær av handling i form av fysisk og emosjonell neglisjering og omsorgssvikt. Vold i nære relasjoner kan sies å være et mer omfattende begrep enn seksuelle overgrep, da begrepet også omfatter vold mellom voksne, samt at barn som er

vitne til vold, for eksempel ved å se eller høre at far slår eller trakasserer mor, også vil kunne få de samme skadevirkningene som selv ved å bli utsatt for vold (Søftstad & Andersen, 2014).

2.1.3 Omfang av seksuelle overgrep

I norske prevalensundersøkelser konkluderer man med omfangstall varierende mellom åtte og 19 % av jenter/kvinner og mellom en og 14 % av gutter/menn som har vært utsatt for seksuelle overgrep (Thoresen & Hjemdal, 2014). Med prevalens menes den totale forekomsten av en sykdom/tilstand i befolkningen på et gitt tidspunkt. Ulikhetene i forekomsttallene kommer sannsynligvis fra at man har studert ulike utvalg med tanke på alder og representativitet, samt at man har ulik spørsmålsformulering og ulik definisjon til grunn for spørsmålene, samt at de som har deltatt i undersøkelsene også har ulike definisjoner på hva som ligger i begrepet seksuelle overgrep (Finkelhor, 1994). Prevalensstudier fra 21 forskjellige land, samt studier fra USA og Canada konkluderte med at omkring 10 til 20 % av den kvinnelige befolkningen og fem til 10 prosent av den mannlige i vestlige land hadde vært utsatt for seksuelle overgrep før fylte 18 år (Finkelhor, 1994; Gorey & Leslie, 1997). Finkelhor (1994) fant i sin gjennomgang at jenter var tre ganger mer utsatt for overgrep enn gutter, samt at de var mer utsatt for intrafamiliære overgrep, det vil si overgrep innad i familien. Forskere har replisert studien til Finkelhor med sammenlignbare funn i 2009 (Thoresen & Hjemdal, 2014). På nasjonalt nivå fant Mossige og Stafansen (2007) at 22 % av jentene og åtte % av guttene hadde vært utsatt for et mildt seksuelt overgrep, mens 15 % av jentene og syv % av guttene hadde opplevd mer alvorlige seksuelle krenkelser (i Thoresen og Hjemdal, 2014).

Universitetet i Bergen, i samarbeid med Universitet i Yale, har siden 2009 jobbet med en norsk langtidsstudie (LISA, Pallesen, 2009-2017) om å kartlegge forekomsten og senvirkningene av seksuelle overgrep. I denne undersøkelsen, hvor alle informantene er overgrepsutsatte, oppgir 59 % av de spurte at de ble utsatt for første overgrep før fylte sju år, mens 27 % ble utsatt mens de var mellom sju til ti år gamle. En rapport fra 2014 om vold og voldtekt i Norge utført av Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress, viste at i overkant av 10 % av de kvinnelige respondentene og tre og en halv prosent av de mannlige, hadde opplevd seksuell kontakt før fylte 13 år med en person som var minste fem år eldre. Fire prosent av kvinnene og halvannen prosent av mennene oppga at de hadde opplevd seksuell omgang før fylte tretten år, hvor median alder var åtte år. Med seksuell omgang i

denne undersøkelsen omhandlet overgrepetsbetegnelsen seksuelle kontakt som innebar forsøk eller gjennomført inntrenging i skjeden, oralsex eller analsex. Rapporten konkluderer med at alvorlig fysisk vold og grove seksuelle overgrep rammer en betydelig del av befolkningen i Norge, og for mange starter den i tidlig barnealder. Videre viser rapporten at barn ofte opplever flere typer overgrep, samt at personer som hadde vært utsatt for fysisk vold eller seksuelle overgrep som barn i mye større grad utsettes for vold og overgrep som voksne.

En stor andel av de utsatte fortalte ikke om overgrepet/ene de ble utsatt for før de ble spurt om det (Finkelhor, 1994). En gjennomgang av flere amerikanske studier viser dessuten at bare seks og tolv prosent av overgrepene som blir avdekket blir rapportert til myndighetene (Svedin, 1999). Det er naturlig å tenke at mørketallene hva gjelder seksuelle overgrep mot barn er store, og det er derfor vanskelig å gi sikre anslag med tanke på mørketallenes størrelse.

I Norge ble det som nevnt innledningsvis anmeldt 702 tilfeller av seksualforbrytelser mot barn i alderen null til ni år. Av disse var 53 av dem incestsaker mot barn i alder null til ni år. I 297 gjaldt anmeldelsen seksuell omgang med barn, mens det i 158 av tilfellene gjaldt seksuell omgang med barn under ti år (SSB, 2014). Videre tyder det på at hjelpeapparatet bare får kjennskap til en begrenset del av overgrepssakene (BLD, 2014-2017).

2.1.4 Hvem forgriper seg på barn?

Seksuelle overgrep kan ofte sies å handle om misbruk av makt og kontroll, og om utnyttelse av andres sårbarhet for tilfredsstillelse av egne behov. Menn står for de fleste seksuelle overgrep som begås, og tallene varierer rundt åtti prosent (Bufdir, 2014; BLD, 2014-2017). At overgriperen også kan være en kvinne, og i noen saker også barnets mor, kan for mange være vanskelig å forstå, kanskje fordi det truer våre forestillinger om mor som omsorgsperson som skal være den som beskytter barn. Senere tids overgrepssaker, slik som Alvdal-saken (Aftenposten, 5.4.2013), hvor en mor ble dømt for seksuell omgang med blant annet sine egne barn over en periode fra 1990 og frem til 2007, og nå nylig saken som gikk i Drammen tingrett (Aftenposten, 23.4.2015), hvor fem stykker stod tiltalt for overgrep mot barn og babyer helt ned i to tre-måneders alder, hvorav to av de tiltalte er kvinner og mødre til de to babyene, er med på å kaste lys over at også kvinner også kan begå overgrep.

Man regner som nevnt med at nær åtti prosent av alle overgrep mot barn begås av noen barnet kjenner og har tillit til (Aasland, 2009). Det kan være en voksen i foreldrerolle, steforeldre, besteforeldre, søsken eller andre slektninger, eller det kan være en lærer, en ansatt i barnehagen, en nabo eller en fotballtrener. Overgriperen kan være ukjent for barnet til å begynne med, men kan bruke tid til å bli kjent med barnet og bygge et tillitsforhold før overgrepene starter (Søftestad, 2005).

Barn kan også begå overgrep, og de kan krenke barn som er både yngre og eldre enn seg selv. Barn kan også tvinges, lures og lokkes av søsken eller andre barn til å utføre overgrep (Killen, 2006). LISA- undersøkelsen viser at i overkant av 19 % av de spurte som var utsatt for seksuelle overgrep, var utsatt fra et biologisk søsken. Den samme undersøkelsen viser at rundt halvparten av overgrepene skjedde før barnet fylte syv år, og at det i 39 % av tilfellene var en foreldrefigur som stod bak overgrepet/overgrepene, mens 25 % ble begått av andre slektninger (LISA, 2009-2017).

2.1.5 Kunnskapsstatus

Fokuset på seksuelle overgrep er ikke et nytt fenomen. Nyhetsbildet har over tid vært preget av debatten om seksuelle overgrep, men fokuset kan sies å ha gått i bølger, hvor det har variert hvorvidt temaet har fått samfunnsmessig fokus og blitt prioritert (Thorkildsen, 2015). Flere forskere har pekt på at forskningen av seksuelle overgrep har lang tradisjon, men at den faglige og offentlige bevisstheten har variert fra å være sterkt representert til så og si bli utydelig i perioder (Toverud, 1998; Willows, 2009). Det kan virke som, at selv om seksuelle overgrep mot barn har pågått i århundrer, og det har vært kjent og forsket noe på, så har det bare episodisk og periodisk vært en del av nyhetsbildet og samfunnets bevissthet. Temaet synes å være vanskelig å forholde seg til, og mye tyder på at konkrete saker i media er med på å holde fokuset og et samfunnsmessig engasjement oppe, men så fort media fokuserer på andre saker, følger folket etter og overgrepsdebatten forsvinner litt.

Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress (2014, s.29) beskriver fokuset på seksuelle overgrep slik:

Selv om vold og seksuelle overgrep oppfattes som et stort samfunnsproblem, er vår kunnskap om omfanget av vold og overgrep generelt, og vold og overgrep i nære relasjoner spesielt, mangelfull. Forekomst og konsekvenser av fysisk vold gjennom

livsløpet har i liten grad blitt undersøkt i representative befolkningsutvalg i Norge, og vi har få undersøkelser om forekomst og konsekvenser av seksuelle overgrep.

Norge har kommet et godt stykke på vei for å sikre barns rettigheter, blant annet gjennom FNs barnekonvensjon. Thorkildsen (2015) peker imidlertid på, i sitt «kampskrift for barns rettigheter», at det til tross for nasjonal og internasjonal kunnskap, i årevis har vært mangel på politisk og faglig oppmerksomhet rettet mot barn som utsettes for vold og overgrep. Mange barn og unge lever i en hverdag fylt med vold og seksuelle overgrep (Thorkildsen, 2015).

Bekjempelse av vold og seksuelle overgrep er ikke en privatsak, men et betydelig samfunnsproblem, og når foreldrene, som er barna viktigste omsorgspersoner, ikke klarer å gi barna sine den tryggheten og den omsorgen et barn trenger i sin oppvekst, skal det offentlige hjelpeapparatet være tidlig på plass. I barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementets tiltaksplan for å bekjempe vold og seksuelle overgrep mot barn og ungdom (2014-2017) slår de fast at «å bekjempe vold og seksuelle overgrep mot barn og ungdom, er Norges viktigste bidrag for å oppfylle barnekonvensjonens forpliktelser» (s.9). Samtidig sier Thorkildsen (2015) at «vi sier at det er et folkehelseproblem, men det synliggjøres ikke i form av forskning, bevilgninger eller faglig oppmerksomhet» (s.13). Vi har som nevnt kommet et skritt på veien, men vi har enda igjen mange skritt å gå i kampen om å bekjempe vold og overgrep mot barn, og i denne sammenheng har de som jobber i barnehagene, i tillegg til alle andre som jobber med, eller som omgås barn og unge, en unik mulighet til å utgjøre en forskjell i et barns liv.

2.2 Barnehagen

2.2.1 Opplysningsplikten og lovforståelse

Barnehagen er en del av velferdssamfunnet og har betydning både for det enkelte barn og foreldrene. Barnehagen har mange funksjoner, og skal i «samarbeid og forståelse med hjemmet ivareta barnas behov for omsorg og lek, fremme læring og danning som grunnlag for allsidig utvikling», jamfør Barnehagelovens § 1 om barnehagens formål. Videre står det at barnehagen, som er bygget på grunnleggende verdier forankret i menneskerettighetene og barnekonvensjonen, blant annet skal bidra til å bygge oppunder barns rett til beskyttelse mot omsorgssvikt og alle former for vold og overgrep (Bratterud & Emilsen, 2013).

Barnehagen skal være en arena for lek og læring for barna. De fleste barn går i barnehagen en kortere eller lengre periode før de begynner på skolen, noe som setter de barnehageansatte i en særstilling når det gjelder å kunne observere og få informasjon om barnets omsorg- og livssituasjon. I 2013 var det 287 200 barn i barnehagene (SSB, 2014). Ni av ti barn i aldersgruppen ett til fem år går i barnehagen 41 timer eller mer per uke. Det gjelder også barn som opplever ulike former for omsorgssvikt. Barnehagens daglige kontakt med barn og foreldre gir barnehagen en sentral posisjon for å kunne oppdage om et barn utsettes for omsorgssvikt og/eller vold i nære relasjoner, herunder seksuelle overgrep, samt å kunne følge opp barna i etterkant (Killèn, 2012). Mange barnehageansatte gir uttrykk for at de opplever det som vanskelig å melde en sak til barnevernet, spesielt i saker hvor det er bekymring for vold og overgrep (Backe-Hansen, 2009). Den nære kontakten med barnet og den daglige samhandlingen med foreldre eller andre omsorgspersoner kan ofte åpne for dilemmaer og særlig krevende vurderinger når det oppstår bekymring for et barn. Noe av utfordringene ligger kanskje i de tilfellene hvor det ikke «foreligger entydige indikasjoner som utløser meldeplikten, er det vanskelig å vurdere når barn er utsatt for omsorgssvikt, vold eller overgrep» (Backe-Hansen, 2009, s.11).

I følge barnehageloven §§ 1 og 2 skal barnehagen i «nær forståelse og samarbeid med barnas hjem» ivareta barnas behov for omsorg, oppdragelse og læring. «Barnehagen skal gi barn muligheter for lek, livsutfoldelse og meningsfulle opplevelser og aktiviteter» i trygge og samtidig utfordrende omgivelser. Foreldrene har omsorgsansvaret for barnet og bestemmelsesrett på barnets vegne, og det er foreldrene som har hovedansvaret for barnets oppdragelse. Foreldre skal derfor ha medbestemmelse i barnehagens innhold og arbeidsmåter. Dette innebærer blant annet jevnlig utveksling av informasjon. Barnehageloven § 22 første ledd presiserer imidlertid at barnehagepersonalet i sitt arbeid skal være oppmerksom «på forhold som kan føre til tiltak fra barnevernets side». Videre har barnehagepersonalet opplysningsplikt til barneverntjenesten når det er «grunn til å tro at et barn blir mishandlet eller utsatt for andre former for alvorlig omsorgssvikt, eller når et barn har vist vedvarende alvorlige atferdsvansker». Opplysningsplikten innebærer en plikt til å melde fra til den kommunale barneverntjenesten av «eget initiativ» ved bekymring eller mistanke om at et barn lever under forhold som nevnt ovenfor. Opplysningsplikten er et selvstendig og personlig ansvar. Denne opplysningsplikten betegnes ofte som «meldeplikt». Barnehagens opplysningsplikt, eller meldeplikt, følger både av barnevernloven § 6-4 og av barnehageloven

§ 22 andre ledd. Formålet med opplysningsplikten er å sikre at barneverntjenesten får kunnskap om, og mulighet til å gripe inn, overfor mishandling og alvorlig omsorgssvikt av barn. Meldingen skal inneholde en konkret og begrunnet mistanke om at barnet ikke får den omsorgen det har behov for. Plikten er begrenset til situasjoner hvor det er «fare for at barnet tar vesentlig skade». Den enkelte ansatte må selv ta en skjønnsmessig vurdering basert på det man vet i en konkret situasjon. Flere undersøkelser viser at mange ansatte blir usikre på om de skal melde eller ikke (Bratterud & Emilsen, 2011).

2.2.2 Barnevernet

Man kan ikke snakke om barnehagens meldeplikt til barnevernet uten å si noe om barnevernets rolle som mottaker av bekymringsmeldinger vedørende barn og barns liv. Barnevernlovens formål som fremkommer av barnevernlovens § 1, er å «sikre at barn og unge som lever under forhold som kan skade deres helse og utvikling, får nødvendig hjelp til omsorg til rett tid og til å bidra til at barn og unge får trygge oppvekstvilkår». Virkemidlene kan være hjelpetiltak i hjemmet, og hvis nødvendig, omfattende inngrep i foreldreansvaret (Barnevernloven: Lindboe, 2011). For at barneverntjenesten skal kunne ivareta sine oppgaver overfor utsatte barn, er den avhengig av at andre som er bekymret for barnet, melder fra til den kommunale barneverntjenesten.

2.2.3 En bekymringsmelding til barnverntjenesten

Av de rundt 90 % av alle barn under seks år som går i barnehagen mange timer hver dag er også de barna som opplever ulike former for omsorgssvikt. Likevel er det en liten andel av meldingene til barnevernet som kommer fra barnehagene.

Tall fra 2011 viste at bare i overkant av syv prosent av totalt 9960 bekymringsmeldinger til barneverntjenesten som omhandlet omsorgssvikt og mishandling kom fra barnehagene (SSB, 2011). Ser man på bekymringsmeldingene som foruten å inneholde vold og omsorgssvikt, omhandlet atferdsavvik hos barn og forhold i hjemmet, ligger barnehagene også lavt på statistikken, med bare fem prosent av bekymringsmeldingene (SSB, 2012). I løpet av 2013 gjennomgikk barnevernet i Norge 52 550 meldinger som omfattet 46 550 barn. Ett barn kan ha flere meldinger. 79 % av meldingene gikk videre til undersøkelse, mens resten av meldingene ble henlagt uten undersøkelse (SSB, 2014). I aldersgruppen barn null til to år ble færre meldinger henlagt uten undersøkelse, bare 16 % mot 23 % for aldersgruppen 13 til 17 år

(SSB, 2014). Politi, barneverntjenesten selv og skolen står for brorparten av bekymringsmeldinger, mens barnehagene i 2013 stod bak rundt fem prosent av alle meldinger. Ved å se på aldersgruppa der det er mest aktuelt at barnehagen melder, barn null til fem år, står bekymringsmeldingene fra barnehagen for 12 %, hvor under ti prosent av meldingene ble henlagt uten undersøkelse (SSB, 2014). Som vi ser har tallene vært stabile de siste årene.

De ansatte i barnehagene ser barna mye i løpet av deres barndom, og det er således ekstra viktig at nettopp de tar meldeplikten sin på alvor. På tross av at andelen bekymringsmeldinger til barnevernet fra barnehagene er lav, oppgir barnehageansatte at de har vært bekymret for enkelte barns omsorgssituasjon (Bratterud & Emilsen, 2009). Bekymringer om åpenbare tegn på vold og seksuelle overgrep oppleves som de klart vanskeligste (Bratterud & Emilsen, 2009). Barnehageansatte har mange ulike bekymringer om barn i barnehagen, og en melding fra barnehagen til barneverntjenesten løser kanskje ikke nødvendigvis barnets problem, men det kan bidra til å beskytte barnet og bidra til at det blir undersøkt hva bekymringen dreier seg om.

Lovverket er laget for å beskytte og regulere samfunnet, ikke for å hindre oss i arbeidet vårt. Flere gjeldende lover legger føringer på barnehagens arbeid, blant annet slik som opplysningsplikten. Samarbeid og kommunikasjon mellom barnehagen og barneverntjenesten må således skje innenfor reglene om opplysningsplikt, opplysningsrett og taushetsplikt. Derfor er det viktig at både barnehagen og barneverntjenesten har god kunnskap om lovverket, slik at de på best mulig måte kan arbeide for å hjelpe utsatte barn og unge (Bratterud & Emilsen, 2009). Manglende kunnskap, kompetanse og rutiner kan i så måte være et hinder for at mange barn får hjelp. For at barn som lever i en alvorlig omsorgssituasjon skal bli sett av barnevernet og få den hjelpen de trenger, er det viktig at barnehagen oppfyller opplysningsplikten (Bratterud & Emilsen, 2009).

Som hovedregel er det barnehagens styrer som skal melde til barneverntjenesten i saker hvor det foreligger en begrunnet mistanke om omsorgssvikt og/eller alvorlig mishandling. Bestemmelsen om at saken skal meldes av styrer kan sies å være en saksbehandlerregel og fritar ikke den enkelte ansatte fra opplysningsplikten (Bratterud & Emilsen, 2009). Barnehageansatte vil ofte oppleve barn i barnehagen som vekker bekymring, uten av det nødvendigvis er en barnevernssak. I slike «gråsonesaker» kan barnehagen drøfte med

barnevernet, eller melde til barnevernet, helst da med foreldrenes samtykke, for å avklare om det er grunn til å melde eller drøfte om barnet kan hjelpes på en annen måte (Bratterud & Emilsen, 2009).

En barnevernssak begynner ofte med en bekymringsmelding til barnevernet, som innen en uke skal avgjøre om det skal iverksettes en undersøkelse eller ikke. Innen tre måneder skal undersøkelsen som hovedregel være avklart og det skal konkluderes med om det skal settes inn tiltak eller om saken skal henlegges (Barnevernloven: Lilleberg & Rieber-Mohn, 2011). Videre plikter barneverntjenesten innen tre uker etter en bekymringsmelding er mottatt å gi melder en generell tilbakemelding om at meldingen er mottatt. Hvis barneverntjenesten beslutter å åpne en undersøkelsessak, skal barneverntjenesten etter endt undersøkelse gi melder en ny tilbakemelding med informasjon om hvorvidt saken er henlagt eller om den følges opp med videre med tiltak fra barneverntjenestens side (Barnevernloven: Lilleberg & Rieber-Mohn, 2011). Hvis barnehagen har «grunn til å tro» at barnet utsettes for seksuelle overgrep, vold eller annen alvorlig omsorgssvikt, skal barneverntjenesten kontaktes uten foreldrenes samtykke eller viten. Dette for å beskytte barnet mot foreldrene, eller for å sikre bevis i en eventuell straffesak (Bratterud & Emilsen, 2009). Barnehagen har også plikt til å forsøke å avverge at en straffbar handling skjer, for eksempel om det er fare for at en barn utsettes for seksuelle overgrep, skal denne meldes til barneverntjenesten (Barnevernloven). Disse sakene meldes ofte til politiet av barneverntjenesten, men barnehagen kan også kontakt politiet i en akuttsituasjon når bekymringen faller inn under straffelovgivningen (Bratterud & Emilsen, 2013).

2.2.4 Tverrfaglig samarbeid og forventninger til den samarbeidende parten

En av de viktigste rollene til barneverntjenesten i samarbeid med andre offentlige instanser, deriblant barnehagene, er å være en samarbeids- og en diskusjonspartner. Det gjelder både i forkant av en eventuell bekymringsmelding, mens også etter at meldingen er mottatt og i tiltaksfasen i en sak (Lilleberg & Rieber-Mohn, 2011). For at tverrfaglig samarbeid skal fungere godt kan det være lurt å ha et avklart forhold til egne forventninger til den andre parten. Det er ikke alltid like tydelig hvilke forventninger vi stiller til egne og andres roller, og hva disse forventninger inneholder. Med rolle menes «en sosial posisjon som individet er i og som det knytter seg et sett av forholdsvis stabile normer og forventninger til» (Lauvås & Lauvås, 2004, s. 65). Det er normene og forventningene som styrer og regulerer rolleatferden.

Det er imidlertid viktig å peke på at «det er ikke nok å ha kunnskaper om noe, hvordan disse kunnskapene blir brukt i praksis er også av betydning» (Lauvås & Lauvås, 2004, s.128).

Med samarbeid menes samordning, samhandling og koordinering, og handler om en gjensidig utveksling av prestasjoner og bidrag (Søftestad, 2005). I tilfeller hvor det er snakk om at ansatte i en barnehage er bekymret for om et barn i barnehagen utsettes for seksuelle overgrep og saken meldes til barneverntjenesten, vil det være viktig med samarbeid på tvers av etatene. Inn i et slikt samarbeid vil det også kunne være relevant å involvere politiet, familievernkontoret, Pedagogisk-psykologisk tjeneste (PPT), og Barne- og ungdomspsykiatrisk poliklinikk (BUP) (Søftestad, 2005). Det er imidlertid viktig å påpeke at det er barnehagens oppgave å sende en bekymringsmelding når det er barn de er bekymret for, enten det er sånn eller sånn, også er det barneverntjenestens oppgave å undersøke livssituasjonen til barnet, mens det er politiets oppgave å etterforske dersom det er mistanke om at det har foregått en kriminell straffbar handling (Lilleberg & Riber-Mohn, 2011).

Mange velger å melde saken til andre instanser dersom de er usikre på om det er en barnevernssak eller ikke, men henviser for eksempel til PPT eller helsestasjonen i stedet. Det kan i mange tilfeller være riktig å trekke inn andre instanser også, men det fritar ikke den enkelte fra ens egen meldeplikt til barnevernet (Lilleberg & Rieber-Mohn, 2011). Ved å utveksle informasjon og kunnskap om temaet, eller barnet, så vil man i større grad kunne gi barnet en mer helhetlig hjelp enn om «alle» jobber på hver sine tuer, og man vil ha større mulighet for eventuelt å kunne avdekke mistanke, samt hjelpe barnet slik at konsekvensene av skadevirkningene kan forebygges eller minimeres.

2.3 Senvirkninger av overgrep – gode grunner til å hjelpe

Senvirkninger eller konsekvenser av det å bli utsatt for overgrep kan sies å gå hånd i hånd med de tegn, eller signaler, utsatte barn kan gi. Samtidig sier senvirkningene også noe om hvilke konsekvenser det å utsettes kan få på lang sikt. Ved å ha kunnskap om hvilke senvirkninger det å utsettes for overgrep kan gi, vil de som jobber med barn kunne få noen gode grunner til å hjelpe barnet og til å se litt nøyere etter hva barnets atferd kan være et signal på. Hvis man vet hva det koster så er det kanskje ikke like lett å snu seg den andre veien.

Å være barn innebærer alltid å ha minst makt, og å være overgitt den voksens grad av ansvarlighet (Kvello, 2010). Å være barn er å være avhengig uansett kvalitet på den voksnes atferd, og å mangle oversikt. Barn gis enten mestring eller avmakt av de voksne. Repeterte gode omsorgshandlinger gjør at barnet utvikler gode kjerneoppfattelser slik som «det er trygt å elske, det er trygt å stole på», «det er trygt å ha følelser», «jeg kan be om hjelp» og «jeg er god og fortjener gode ting». Barn som på den andre siden blir forsømt utvikler negative kjerneopplevelser og sitter igjen med følelsen av å være alene, «det er ingen der for å hjelpe meg», «jeg er ikke trygg», «fæle ting vil skje» eller «det er ikke trygt å stole på noen» (Kvello, 2010). Barn som opplever overgrep og som ikke får tidlig hjelp vil kunne oppleve mange vansker inn i voksen alder.

Barn som har vært utsatt for seksuelle overgrep vil være preget på mange forskjellige måter. Hendelser som gir plager lenge etter at hendelsene skjedde kan karakteriseres som et traume (Ruud, 2011). Selv om traumet ligger langt tilbake i tid kan man stadig være plaget i hverdagen. Et barn som har opplevd å bli utsatt for et traume, eksempelvis seksuelle overgrep, kan utvikle det som kan kalles for posttraumatisk lek, hvor barnet på sett og vis leker ut det som har skjedd med seg. Barn leker om ting de har opplevd og sier ting de hører andre har fortalt, og lek kan på den måten sies å være et slags speilbilde på hva barnet har opplevd. Posttraumatisk lek kan oppleves tvangsmessig og vil kunne gjenta seg, og kan for eksempel komme i uttrykk gjennom seksualisert lek med dukker (Ruud, 2011).

Dersom overgrepene ikke stoppes og barnet gis anledning til å bearbeide det som det har opplevd, vil senskadene komme til syne, ofte etter at overgrepene har sluttet (BLD, 2003). Tap av tillitt og det å tørre å stole på voksne, både voksne de kjenner og som de møter, som for eksempel ansatte i barnehager og skoler, vil kunne oppleves vanskelig og det vil kunne ta lang tid å bygge opp et tillitsforhold. Kunnskap om hvordan barn påvirkes av å være utsatt for seksuelle overgrep, men også i forhold til andre former for vold eller omsorgssvikt, vil være nyttig for de som skal jobbe med barn og unge, da konsekvensene ofte vil vise seg i det relasjonelle i forhold til andre barn og voksne (Ruud, 2011).

Mange som har vært utsatt for seksuelle overgrep opplever at den psykiske smerten styrer mye av livet. Tankekaos og konsentrasjonsvansker kan gjøre hverdagen vanskelig, og skadevirkninger som angst og depresjon, og følelsen av å være uten verdi, er velkjent. Mange sliter med skam- og skyldfølelse (Rothschild, 2011). Andre reaksjoner, eller skadevirkninger,

kan være søvnproblemer, enten det er å slite med å sovne eller at man våkner opp av mareritt. Det kan være muskelsmerter, mange har et vanskelig forhold til egen kropp, og noen utvikler spiseforstyrrelser, eller sliter med selvsykdom eller har problemer i forhold til rus. Noen sliter med berøring og egen seksualitet, og det å skulle være nær et annet menneske og stole på noen kan for mange oppleves utfordrende (Rothschild, 2011). Hvilke senskader og konsekvenser som kommer til syne vil være avhengig av mange faktorer, eksempelvis med tanke på alder når overgrepene begynte, hvor lenge de har pågått, hva man har blitt utsatt for og når overgrepene stoppet. Små barn vil også vise skadevirkninger av å være utsatt, og kan ha tanker om at de ikke er verdt noe, kan noe eller at ingen er glade i dem eller at de ikke ønsker å leve mer (Aasland, 2009).

Adverse Childhood Experience Study (ACE) er en amerikansk pågående retrospektstudie, som siden den startet i 1993, har sett på sammenhenger mellom barndomskrenkelser og helseproblemer senere i livet. Kort oppsummert er det slik at jo mer alvorlige traumer man har vært utsatt for som barn, desto dårligere helse. Forskerne har beregnet at skadelige barndomserfaringer er den viktigste årsaken til sykdom, uførhet, for tidlig død og totale helseutgifter i USA (i Thorkildsen, 2015).

Kirkengen (2005) presenterer i sin bok «Hvordan krenkede barn blir syke voksne», hvor hun har gjennomgått tilgjengelig kunnskap om hva ulike former for alvorlig krenkelser i barndommen, hva krenkelser i barndommen gjør med mennesker. Hun fant at de som var utsatt for seksuelle overgrep hadde fem ganger økt risiko for betydelige psykiske vansker sammenlignet med andre deltagere i studien som var utsatt for andre former for omsorgssvikt og krenkelser. I tillegg var det økt risiko for en rekke somatiske og psykosomatiske lidelser blant de som hadde vært utsatt for overgrep i barndommen (Kirkengen, 2005).

Videre viser Killèn (2012) til en rekke studier som dokumenter at det finnes en tendens til gjentakelse i neste generasjon, og hun begrunner dette med at holdninger og ubearbejdede problemer føres videre til neste generasjon. Kirkengen (2005) har gjennomgått en rekke studier om den generasjonsoverskridende effekten av vold og overgrep. Når det gjelder seksuelle overgrep konkluderer hun med at «mødre til misbrukte og mishandlede barn med stor sannsynlighet selv er mishandlede kvinner som med nesten lik stor sannsynlighet, selv har vært mishandlede og misbrukte jenter».

En annen side av skadevirkningene er hva det koster samfunnet at noen utsettes for seksuelle overgrep. Justisdepartementet ga i 2010 Vista Analyse om å utrede de «samfunnsøkonomiske kostnadene av vold i nære relasjoner». Med samfunnsøkonomiske kostnader menes de offentlige kostnadene i politi, rettsvesen, barnevern og helsevesen, samt at man ønsket å dokumentere omkostningene som ofre for vold i nære relasjoner opplever i form av utlegg og tapte inntektsmuligheter. Andre samfunnsøkonomiske kostnader for ofrene og deres livskvalitet lar seg i praksis ikke beregne. Rapporten som lå ferdig i 2012 konkluderte med at den samfunnsøkonomiske kostnaden av vold i nære relasjoner ligger i området 4,5 milliarder til 6 milliarder kroner i 2010, hvorav den største kostnaden for samfunnet er tapte arbeidsfortjenestene som følge av at voldsofre helt eller delvis faller utenfor arbeidslivet. Det offentlige kostnader i 2010 til politi, rettsvesen, helsevesen og hjelpeapparatet for ofre utgjør om lag 2- 2,4 milliarder kroner, hvor kostnadene til barnevernet er den største posten.

Kapittel 3. Teoretiske perspektiver

Mot slutten av 1800-tallet økte den psykologiske forståelsen og kunnskapen for at barn var noe kvalitativt annet enn voksne, hvor nyere psykologisk viten har lært oss at opplevelser i barndommen kan skape store problemer i voksen alder (Larsen, 2004). Dette har gitt et økt fokus på en god barndom er med på å gi en trygg og god plattform for et godt voksenliv. På 1800-tallet kom også lovgivningen hvor den styrende tanken var at barn var uskyldige i sin ulykke og at de var verdige tregende (Larsen, 2004). Undertegnelsen i Norge av FNs barnekonvensjon i 1991 har vært av stor betydning for hvordan vi i dag ser på barn og barndom, og undertegnelsen var med på å danne grunnlaget for lovverkene som vi har i dag og barns rettigheter, for eksempel Lov om barn og foreldre av 1981 (barneloven) og Lov om barneverntjenesten av 1992 (barnevernloven) (Larsen, 2004).

3.1 Kunnskap

Bakgrunnskunnskapen som presentert i kapittel to, sammen med teorien som jeg nå vil redegjøre for i kapittel tre, vil fungere som et bakgrunnstappe med kunnskap det er viktig at barnehageansatte har. Kunnskap som er nødvendig for at de, for det første, skal være i stand til å få en bekymring eller mistanke om at et barn utsettes for seksuelle overgrep, og for det andre, at de skal kunne håndtere denne mistanken.

3.1.1 Tegn på seksuelle overgrep?

Barns utvikling har en vesentlig plass i forhold til vår forståelse av barnet, og det er derfor viktig å si noe om hva som kjennetegner barn som utsettes for seksuelle overgrep. Seksuelle overgrep beskrives ofte som et skjult og ordløst fenomen, og de rundt barnet beskriver «at det er noe med den ungen» eller «det er noe som ikke helt stemmer» (Kvam, 2001). Denne uspesifikke magesfølelsen mange voksne sitter med uten å ha helt få tak i hva som er «galt med ungen» kan i noen tilfelle dreie seg om at barnet utsettes for seksuelle overgrep, ofte av noen det er i nær relasjon med og kanskje innenfor hjemmets fire vegger. Signalene barn gir kan ofte oppleves tvetydige, og det vil kunne være flytende overganger mellom det vi betegner som symptomer og tegn, eller reaksjoner og senvirkninger av seksuelle overgrep.

En av hovedutfordringene når det kommer til tegn på seksuelle overgrep er at det ikke finnes en sjekkliste med to streker under svaret, men at mange av tegnene barn gir også kan være symptomer på andre ting, for eksempel andre former for omsorgssvikt eller andre problemer i for eksempel hjemmet. Ofte vil barn som utsettes for seksuelle overgrep hjemme også utsettes for andre former for omsorgssvikt (Søftestad, 2005). Det viktigste er kanskje ikke at de voksne vet sikkert at det er seksuelle overgrep det er snakk om når en magesfølelse om at et barn ikke har det godt melder seg, men at det følger den magesfølelsen og tar denne på alvor for å finne ut «hva det er med den ungen» (Thorkildsen, 2015: Aasland, 2009). Det er allikevel mulig å si at barn som utsettes for seksuelle overgrep viser ulike tegn eller symptomer som de voksne kan fange opp (Aasland, 2009: Søftestad, 2005). Det er dog viktig å ha med seg at det ikke finnes noen spesifikke tegn som med sikkerhet kan si at et barn utsettes for seksuelle overgrep. Tegnene et barn gir er uttrykk for hvordan barnet opplever og mestrer sin hverdag, og må alltid sees i sammenheng med barnets generelle atferd og livssituasjon (Søftestad, 2008).

Seksuelle overgrep kan defineres som et traume og kan gi reaksjoner gjennom emosjonelle og atferdsmessige signaler, eller tegn (Dyregrov, 2013). Tegnene kan komme i form av verbale uttrykk hvor barnet sier noe som hentyder til seksuelle overgrep eller barnet kan si noe direkte eller indirekte om det som foregår. Ofte vises imidlertid tegnene gjennom barnets atferd og handlingsmønstre (Dyregrov, 2013). Tegnene kan oppstå spontant eller vises over tid som mønstre eller handlingsstrategier, og de kan være mer eller mindre tydelige. Videre er det slik at fravær av disse tegnene ikke nødvendigvis betyr at barnet ikke opplever seksuelle overgrep.

Flere studier viser at de færreste barn som opplever seksuelle overgrep forteller dette uoppfordret og direkte til noen (Aasland, 2009), og mange som opplever overgrep i barndommen er godt voksne før de tar tak i sin overgrepshistorie (Finkelhor et. al, 1990, LISA, 2009). Barn som opplever seksuelle overgrep kan derfor sies nesten alltid å være avhengig av at de voksne rundt barnet ser at barnet ikke har det godt og at de tar tak i det, uansett grunn.

Det viktigste man skal se etter er barn med atferdsendring, eller atferd som gir generell grunn til uro (Aasland, 2009). Det kan være et barn som tidligere har vært rolig og virket fornøyd, mens om begynner å utagere, eller det kan være et barn som trekker seg tilbake, isoleres seg og blir innadvendt. Barn som har vært utsatt for orale overgrep kan utvise unngåelsesatferd,

eksempel at de ikke vil spise yoghurt, banan, grøt eller andre matvarer som kan minne om orale overgrep. En annen form for unngåelsesatferd kan være at barnet trekker seg unna gitte situasjoner eller hendelser som barnet opplever som vanskelig, for eksempel i forhold til å sitte på fanget eller gå på do (Aasland, 2009). Et annet symptom eller tegn kan være barn som får en økt fysiologisk aktivering, som ikke klarer å sitte i ro, som virker som det ikke finner roen, eller barnet kan virke stresset eller engstelig (Kvam, 2001). Barn som utsettes for seksuelle overgrep vil ofte slite med uro og konsentrasjonsproblemer, noe som gjerne henger sammen med at de sliter med å sove om natten, enten fordi det er da overgrepene finner sted, eller fordi de ligger og er redde eller har mareritt, og det å skulle konsentrere seg på dagtid vil for mange være vanskelig (Aasland, 2009). Mange barn som opplever overgrep kan også virke veldig slitne, da mange vil ha et tankekaos i hodet som tar mye plass, samt at det å kjenne på skam og skyldfølelse krever utrolig mye energi. Noen barn utviser seksualisert atferd (Kvam, 2001). Det med seksualisert atferd kan være vanskelig å si noe om, da barn også er seksuelle vesener som utforsker og er nysgjerrige på egen seksualitet, og det å være nysgjerrig på hvordan andre barn ser ut nakne, samt å snakke om tiss og rompe, er helt vanlige temaer i barnehagen. Det er kanskje først når den seksualiserte atferden får et slags voksenuttrykk over seg at magefølelsen om at her er det som ikke stemmer, melder seg, for eksempel om barnet har et aggressivt blikk, eller bruker ord og gjør handlinger, som vitner mer om voksen seksuelle atferd, heller enn et barns naturlige nysgjerrige utforskning (Kvam, 2001). Dersom et barn flekker av et annet barns bukser, og en har en form for aggressivitet i leken eller bruker ord som et barn på hans eller hennes alder ikke skal kjenne til, kan det være lurt å kjenne litt etter på magefølelsen og prøve å sette atferden inn i en større sammenheng, og kanskje undre seg over hva dette kan være et uttrykk for (Aasland, 2009). Samtidig er det viktig å ha med seg at barnet kanskje ikke nødvendigvis selv har vært utsatt for denne atferden, men kanskje har barnet et eldre søsken som har vist noe på en film, eller barnet har gått inn på foreldrenes soverom når de har hatt sex (Søftestad, 2008).

Det er vanlig at barns utvikling går litt i rykk og napp, men når utviklingen til et barn regelrett går tilbake, for eksempel om et barn som har vært tørr i to år begynner å tisse på seg igjen, eller om barns fysiske, sosiale og intellektuelle utvikling stagnerer eller går tilbake er det i følge Aasland (2009) viktig å kjenne på magefølelsen og tenke at her er det noe som bør undersøkes nærmere. Barns som utsettes for seksuelle overgrep eller som har det vondt og vanskelig vil ofte klage på «uforklarlige» smerter i hodet eller magen. De vil også kunne ha

ekstrem tannlegeskrekk da det å sitte i tannlegestolen for mange vil kunne virke triggende og minne om overgrepssituasjoner (Aasland, 2009). Videre finnes det tegn og symptomer som handler om barnets selvfølelse og handlingsmønstre. Barn som utsettes for overgrep vil i mange tilfeller ha ekstremt lavt selvbilde, og mange sliter med spiseforstyrrelser og selvskading, enten i form av kutting, risping, eller med rus eller alkohol. De litt større barna vil også kunne være på tilbudssiden i forhold til sex, og noen utvikler en utagerende og selvdestruktiv seksuell livsstil. Problemer i forhold til hygiene, tvangspregede handlinger i forhold til å vaske seg, kan for eksempel være et tegn på at et barn har opplevd seksuelle krenkelser (Søftestad & Andersen, 2014). Det viktigste tegnet er kanskje magesfølelsen de voksne rundt et barn får, en fornemmelse av at et barn ikke har det bra, og kanskje er den magesfølelsen nok for at man ser litt ekstra nøyere etter, eller spør noen enkle spørsmål (Aasland, 2009; Søftestad & Andersen, 2014).

3.1.2 Hvorfor tier barn om overgrep?

«Det vanlige er at barn ikke forteller om seksuelle overgrep» (Kvam, 2001, s. 92). Det kan være ulike grunner til at barn tier om overgrep. Overgriperen kan bruke trusler eller tvang, han/hun kan lokke eller manipulere (Aasland, 2009). Et barn som blir utsatt for trusler vil ikke tørre å fortelle om det som det blir utsatt for, og er kanskje redd for at foreldrene kan komme i fengsel, at barnet selv må på barnehjem, at ingen er glade i det lenger eller at katten dør. Overgripere er som nevnt i de fleste tilfeller noen barnet har et tillitsforhold til, og kanskje er avhengig av, og det blir veldig vanskelig for barnet å fortelle om det som skjer. Kanskje vet de heller ikke at det de blir utsatt for er ulovlig, eller unormalt, og mangel på kunnskap kan være en grunn til at barn ikke forteller om overgrep (Thorkildsen, 2015). En annen grunn kan være at de har begrenset språk, eller at de ikke har anledning til å fortelle. Mange barn er redde for ikke å bli trodd og tør derfor ikke si ifra, eller de kan være så skamfulle og føler skyld for det de har opplevd at det å skulle fortelle om det blir vanskelig (Søftestad, 2005; Aasland, 2009). Det er imidlertid viktig å ha med seg at mange barn faktisk sier ifra, men at de kanskje bruker andre ord og uttrykk enn voksne, og at de voksne dermed ikke forstår hva barnet prøver å fortelle. Et barn som har forsøkt å fortelle, men ikke blir møtt eller trodd vil ha svært høy terskel for å fortelle det igjen (Thorkildsen, 2015; Aasland, 2009; Søftestad, 2005).

3.1.3 Barns kognitive forutsetning for dialog

Samtale og kommunikasjon gjennom samspill kan sies å være en allmenn egenskap alle mennesker har behov for og en grunnleggende evne til. Barn utvikler seg gjennom erfaringer de får som er formet gjennom samspill mellom omgivelsene (Øvreeide, 2009). For senere å kunne drøfte hvilke utfordringer barnehageansatte vil kunne møte med tanke på samtaler med barn, er det relevant å si noe om barns utvikling i samspill med andre, samt noe om hvordan barn oppfatter og tenker rundt ulike hendelser.

Barn kan uttrykke seg svært ulikt når noe er vanskelig. Ettåringen kan skrike i trass, en femåring vil kunne ha konsentrasjonsvansker og vondt i magen, mens en seks- eller tolvåring vil kunne skrike ut sin frustrasjon med å vise sinne eller ved å isolere seg og bli taus (Ruud, 2011). Å vite noe om hva som er normalt og forventet hva gjelder barns utvikling vil være en forutsetning for å hjelpe barn som opplever noe som unormalt, eller ulovlig, og en forutsetning for å hjelpe barnet til å finne mening i det som skjer, til å anerkjenne og bevare verdigheten i samtaler med barns som lever i en vanskelig livssituasjon. Å vite hvor barnet er, både følelsesmessig og med tanke på utvikling, er viktig og nødvendig for å kunne nå frem til barnet og skap en relasjon (Ruud, 2011).

Kunnskapen om barns utvikling har økt betydelig. Forskning på barn har økt, og kvaliteten på forskningen er bedre (Kvello, 2010). Forskingen har vært særdeles viktig da den har bidratt til å ende tankegangen om at barn er styrt av reflekser og impulser, til at man nå anser barn som egne individer med en indre motivasjon til å orientere seg sosialt, som har stor læringsiver og et stort utviklingsdriv (Kvello, 2010). Vygotsky legger i sine teorier stort vekt på barns sosiale samspill og ser på barnets utvikling i en større sammenheng enn bare familien som påvirkningskilder. Han trekker også inn begrepet «kultur» om ulike påvirkningskilder rundt barnet, eksempelvis ansatte i barnehagen, og at disse påvirkningskildene også er med på å forklare hvorfor barnet utvikler seg slik det gjør. Samspill med barnet, familien og en utvidet kultur er ikke en enveisprosess, men en transaksjon hvor barnet og den voksne, som fungerer som en veileder, gjensidig vil påvirke hverandre. Gjennom dette samspillet danner barnets erfaringer seg, og barnet lærer blant annet språk som hjelper det med å skape og konstruere sin virkelighet og gi mening (i Bunkholdt, 2010).

Barn som har vært utsatt for vold eller overgrep, eller andre former for omsorgssvikt, har nødvendigvis ikke denne involveringen av nære omsorgspersoner eller andre voksne som har funger som veileder for utvikling. Dette kan føre til at barnets grunnleggende psykologiske ferdigheter kan bli betydelig hemmet, da barnet ikke har fått kommunisert sine erfaringer med omgivelsene (Øvreeide, 2009). Det kan derfor sies å være særs relevant at barn som har hatt kompliserte kommunikasjonsbetingelser særlig trenger å få støtte i sin utvikling av andre trygge voksne (Kvello, 2010), for eksempel gjennom å bygge trygge relasjoner i barnehagen.

3.1.4 Barns hukommelse

Når man skal snakke med barn som lever i en vanskelig situasjon og hvor man kan være bekymret for om barnet utsettes for seksuelle overgrep, vil det være nyttig å ha kunnskap om barns hukommelse og vite noe om at barn kan huske ulike hendelser på forskjellige måter. For eksempel vil sterke følelser og minner lagres litt annerledes i hjernen og kroppen enn minner om noe som er helt hverdagslig.

Man kan dele minner, eller måter å huske ting på, inn i ulike kategorier. Ubevisste minner, eller minner vi har fra de første leveårene, kalles implisitte minner, mens «eksplisitte minner på sin side er minner som vi bevisst kan gjenkalle fra hukommelsen (Ruud, 2011). Et barn som var to tre år da det ble utsatt for seksuelle overgrep vil for eksempel ikke kunne gjengi hendelsen verbalt, men de kan vise de implisitte minnene gjennom for eksempel lek eller atferd. Gjenkjennelsesminner er en form for beskrivende minner og brukes om evnen til å huske for eksempel fargen på et hus eller ansiktet til bestefar. Episodiske minner er minner som handler om tid, varighet og når ting skjedde, noe som kan være vanskelig med tanke på små barns modenhetsnivå (Ruud, 2011; Søftestad & Andersen, 2014). Det kan således være lurt å forsøke å konkretisere tiden ved å spørre barnet for eksempel om «kan du huske om det var vinter da det skjedde?» Fri gjenfortelling er hva barnet husker fritt og uten ledetråder, mens for de minste barna kan fri gjenfortelling med åpne og vide spørsmål bli for vanskelig, da barnet ikke skjønner hva de voksne ønsker å snakke om eller få svar på. Ved å sette minnet inn i en gitt kontekst kan man gi barnet anledning til å fortelle fritt. Undersøkelser har vist at barnet husker lettere og forteller mer når man appellerer til konkrete beskrivelser og til minnet innenfor en bestemt sammenheng (Ruud, 2011). Dette gjøres, for eksempel i dommeravhør av barn, hvor den voksne starter en samtale med barnet med å la det fortelle eller tegne hvordan

det ser ut hjemme, for deretter å fokusere på en bestemt situasjon, for eksempel soverommet om natten (Ruud, 2011).

3.1.5 Samtaler med barn

Prinsippet om barnets beste gjennomsyrrer Barnekonvensjonen og Barnevernloven (Barnekonvensjonen, artikkel 1, Barnevernloven § 4-1). Får å ivareta barnets beste må man tørre å snakke med barnet for å få frem barnets syn, og «å hjelpe barn forutsetter å forstå dem» (Kvello, 2010, s.24). En god samtale må derfor være mer enn prat hvis den skal hjelpe barnet.

Voksne i barnehagene snakker mye med barn, ofte i grupper, men også en til en. Metodene som blir brukt innenfor samtaler med barn er mange og ulike, men jeg vil her trekke frem Ruuds grunnleggende prinsipper i kommunikasjon med barn som lever i utfordrende livssituasjoner (Ruud, 2011), samt Øvreeides dialogprinsipper som utgangspunkt for gjennomføring av samtalen (Øvreeide, 2009).

Et viktig utgangspunkt for å snakke med barn som har vært utsatt for seksuelle overgrep er å tro på det som blir fortalt. Utsatte barn kan være svært sensitive og har ofte antennene ute, og vil raskt avsløre om du som voksen ikke tror på, eller gir uttrykk for at du ikke tåler, det barnet forteller (Ruud, 2011).

Det er stor faglig enighet om at barn er i stand til å fortelle hvordan de har det, men at de trenger noen som lytter til dem, og som er i stand til å møte dem med respekt, ydmykhet og anerkjennelse, og som kanskje hjelper dem med å forstå det om skjer. Ruud (2011) presenterer i «Hvorfor spurte ingen meg? Kommunikasjon med barn og unge i utfordrende livssituasjoner» tre grunnleggende prinsipper for kommunikasjon med barn og unge som lever i vanskelige situasjoner. Det første prinsippet handler om å skape mening i situasjonen, det andre om å la barnet beholde sin verdighet i en vanskelig situasjon og til å anerkjenne barnets måte å presentere seg og sin situasjon på. Barn tenker og årsaksforklarer annerledes enn voksne, og små barn vil gjerne ha begrenset språkutvikling, noe som gjør kommunikasjonen ekstra utfordrende. Videre er det viktig å ha med seg at ingen følelser er riktig eller gale, og alle har rett til å kjenne på den følelsen de har. Ved å bekrefte følelsene til barnet, hjelper vi barnet til å kjenne igjen følelser og til å sette ord på dem (Rygg & Aasland, 2009). Det er viktig å ha med seg at alle følelser må aksepteres, møtes og respekteres, både hos barn og hos

voksne. Også de følelsene som voksne fort kan tenke seg at barnet i en gitt situasjon ikke burde føle, slik som for eksempel at et barn som bli utsatt for overgrep fra moren eller bestefaren sin, samtidig er glad i den «snille» den av omsorgspersonen.

Et tredje grunnleggende prinsipp er anerkjennelse, og handler i bunn og grunn om en holdning, mer enn noe vi aktivt gjør. «Kjernen i kommunikasjonens kunst er å anerkjenne den andre- være aktivt lyttende, åpen og samtidig direkte» (Eide & Eide, 2004, s.12). En form for å vise at man anerkjenner barnets fortelling er å forstå og akseptere barnets evne til å kommunisere ut fra sitt utviklingsmessige ståsted og ved å vise genuin interesse for barnets subjektive oppfattelse av det som skjer (Ruud, 2011).

Når man skal snakke med barn om noe barnet har sagt eller gjort, eller det er noe man som voksen går rundt og er bekymret for, er det viktig å være ærlig og konkret ovenfor barnet. Ved å i uttrykk for en spesifikk bekymring for spesifikke forhold vet barnet hva du sikter til og hva du ønsker og snakke om (Øvreeide, 2009). Samtidig er det viktig å starte ut forsiktig, og det er best om barnet forteller fritt, at den voksne ikke avbryter, men heller gjentar det siste barnet sier hvis samtalen stopper opp, og spør om barnet kan si noe mer om det det allerede har sagt. Det er videre viktig å ha med seg at man som voksne ikke skal love noe du ikke kan holde. Hvis et barn kommer og sier at det skal fortelle noe, men at du ikke får lov til å si det videre, er det lurt å si noe om at det barnet nå skal fortelle kanskje er så viktig at det ikke er noe du kan sitte på alene, men at du må fortelle det videre slik at barnet, og mamma eller pappa, kan få hjelp.

Ved å bruke åpne spørsmål, slik som for eksempel «hvor har du sett det, hvem har du sett gjøre sånt, hvem gjør sånt på deg», kan man få mye informasjon fra barnet uten at man stiller ledende spørsmål som senere kan bli brukt som om man la ord i munnen på barnet (Øvreeide, 2009). Det aller viktigste når det kommer til å snakke med barn som forteller om en krenkende livssituasjon er som nevnt å tro på barnet. Videre kan man undre seg, og utforske det barnet sier eller gjør. Dernest er det viktig å rose barnet ved å gi det anerkjennelse og støtte for at barnet har fortalt, og at man så langt det lar seg gjøre informerer om hva som kan komme til å skje videre, for eksempel «at nå skal jeg snakke med styrer i barnehagen og så skal vi snakke litt sammen, så snakker jeg mer med deg så fort jeg vet litt mer om hva som skjer». Barn tenker konkret, og trenger derfor konkret informasjon om hva som vil skje.

I samtaler med barn, og da spesielt med de minste barna, er det viktig å tenke på språk og begrepsbruk. Voksne bruker ofte mange ord og begreper som barn ikke forstår og som ligger utenfor deres utviklingsnivå, noe som gjør at de trenger gode forklaringer fra de voksne. Barn tenker konkret og trenger derfor konkret informasjon, om for eksempel hva du er bekymret for og hva som eventuelt skal skje. Det er derfor viktig å bruke et konkret språk, og ikke et språk bestående av ironi og metaforer (Øvreeide, 2009). Videre er det viktig å ha med seg at små barn også kan oppleve sammenheng mellom det de selv tenker og gjør, og hendelser som skjer rundt dem. Et barn hvis mamma blir lagt inn på sykehuset på grunn av alkoholforgiftning kan fort tenke at «mamma ble lagt inn på sykehuset fordi jeg ikke hørte etter og var flink nok til å rydde opp», og det blir viktig å få oppklart barnets tenkemåter og opplevelse av sammenheng i samtaler med barn (Ruud, 2011).

I etterkant av en samtale er viktig å loggføre samtalen, så objektivt og snart som mulig (Aasland, 2009). Dette er viktig spesielt i de tilfellene hvor det er mistanke om seksuelle overgrep eller vold. Dette fordi loggen kan brukes som et «bevis» for hva barnet har sagt, og at den ansatte i barnehagen ikke har lagt ord i munnen på barnet ved å spørre «er det pappa som gjør sånn med deg», men også fordi loggen er et nyttig verktøy med tanke på en eventuell retts sak, da det gjerne tar lang tid mellom saken blir anmeldt til den kommer opp i retten og det er viktig å huske hva barnet sa eller gjorde (Søftestad, 2008).

3.2 Håndtering av en mistanke

Jeg har så langt gjort rede for forskning og teori som er relevant for å kunne si noe om hva slags kunnskap barnehageansatte bør ha for å kunne få en bekymring for at et barn muligens utsettes for seksuelle overgrep. Jeg vil nå si noe om teori jeg ser som viktig for å kunne forstå, og drøfte, måten barnehageansatte håndterer en mistanke om at et barn utsettes for overgrep på.

3.2.1 Hvordan møte barn som har vært utsatt for et traume/er

Når barn opplever hendelser som er så overveldende, intense, uforståelige og skremmende at det ikke er mulig å ta inntrykkene over seg, kan det oppstå det vi kaller et psykisk traume (Søftestad og Andersen, 2014). Dersom hendelsen skjer en gang, for eksempel ved en voldtekt, kalles det et enkelt traume, mens det ved gjentatte ganger, over tid, for eksempel seksuelle overgrep fra omsorgspersoner, kalles det gjerne komplekse traumer, hvor

«kompleks traumatisering kan forstås som vold mot de samme funksjonene som et godt samspill er ment å fremme» (Søftestad & Andersen, 2014, s.54). Begrepet traumebevisst tilnærming kommer fra flere teorier og modeller fra flere fag- og forskningstradisjoner, og er et begrep som er velkjent i flere engelsktalende land, deriblant USA, Australia og England. Begrepet er relativt i nytt i norsk sammenheng, men baserer seg på kunnskap om hvordan hjernen påvirkes av traumatiske hendelser, og handler om hvordan man på en utviklingsfremmende måte skal møte mennesker som på grunn av krenkelser tidlig i livet har utviklet en grunnleggende utrygghet i forhold til seg selv og til andre (Søftestad & Andersen, 2014). Å ha kunnskap om hvordan barn som utsettes for overgrep blir påvirket, både utviklingsmessig, men også emosjonelt og relasjonelt, er viktig for at barnehageansatte på best mulig måte skal kunne håndtere en mistanke om seksuelle overgrep på en måte som oppleves som trygt for barnet.

Barns erfaringer og opplevelser tidlig i livet kan sies å danne en grunnstemning i hjernen som er med på å påvirke hvordan barnet opplever seg selv og hvordan det møter og oppfatter verden rundt seg. Man kan si at hjernen utvikler seg til det blir brukt til (Søftestad & Andersen, 2014). Mens positive erfaringer i barnets liv utløser biokjemiske prosesser i hjernen som igjen stimulerer vekstbetingelsene for nervecellene i den prefontale cortex, vil mangel på stimuli og positive erfaringer kunne føre til at forbindelsen til synapsene som styrer den emosjonelle utviklingen til barnet svekkes, eller slukkes. Understimulering av disse nervecellene vil kunne ha en negativ påvirkning på hjernens utvikling og genuttrykk, noe som kan føre til for eksempel dårlig mestring av emosjonell utvikling eller stress (Befring, Frønes & Sørli, 2010). Søftestad og Andersen (2014) sier i sin bok «Seksuelle overgrep mot barn, traumebevisst tilnærming» at «hvis barn vokser opp med utrygghet og krenkelser, vil deres hjerne utvikle seg slik at det stadig er på vakt fremfor å søke utforskning» (s.56).

Barnets første samspill danner på den måten et filter for tolkning av senere erfaringer, og er med på å vise hvordan påvirkninger et barn opplever i tidlig alder er avgjørende og er med på å sette dype og varige spor i hjernen. Uten rett stimuli vil hjernen kunne få varige mangler eller skader som, uten rett hjelp eller behandling, kan være irreversible (Befring et.al., 2010). Barn som lever i en situasjon hvor de er utsatt for vold eller overgrep kan sies å leve i en forutsigbar uforutsigbarhet: barnet vet hva som kommer til å skje, men de vet ikke når neste overgrep eller slag kommer, noe som fører til et forhøyet stressnivå i kroppen og hvor hjernen

blir satt i konstant alarmberedskap, selv også hos spedbarn. Forhøyet stressnivå over tid er spesielt skadelig for de minste barna da hjernen deres er så formbar (Søftestad & Andersen, 2014).

Det er viktig for alle mennesker å bli møtt med respekt, interesse og anerkjennelse. For barn som har vært utsatt for seksuelle overgrep er det spesielt viktig fordi det de har vært utsatt for så veldig har krenket både kroppen, mens også menneskeverdet. Kunnskap om hva som skjer i kroppen og hjernen til et barn som har vært utsatt for seksuelle overgrep vil være relevant for de som skal jobbe med barn og unge, slik som ansatte i en barnehage. Den traumebevisste tilnærmingen handler om en erkjennelse av at det i mange av livets normale situasjoner, og særlig når mennesket er sårbart, kan oppstå følelser av lyder, lukter, farger eller nesten hva som helst, som kan minne dem om krenkelser de har vært utsatt for, såkalte «triggere», og det vil være nyttig å forstå hva som skjer når minnene trigges og hvordan man kan møte og ivareta barnet i en slik situasjon (Søftestad & Andersen, 2014). Eksempelvis vil en barnehageansatt som har kunnskap om hvordan barnet påvirkes av å være utsatt for et traume, slik som å være utsatt for seksuelle overgrep, og som har kunnskap om hvordan på best mulig måte ivareta barnet i en slik situasjon, i større grad vil kunne romme og ivareta barnet på en bedre måte, enn noen som ikke innehar den kunnskapen.

3.2.2 utfordringer i samtalen

Som nevnt har synet vårt på barn og barndom endret seg vesentlig de siste seksti årene. Ikke bare har vi fått økt kunnskap om viktigheten av barnets første leveår, men vi vet også mer om hvordan hendelser i barndommen kan få stor betydning for hvordan livet blir som voksen. Bjugn-saken i Norge på åttitallet har for eksempel påvirket mange i synet på hvor lettpåvirkelige barn er og det har vært stilt mange spørsmål om barns evne til å lyve for eksempel om overgrep. Studier har vist at barn kan påvirkes av voksne, men at det er vanskelig for barn å lyve om hendelser om ligger utenfor deres erfaringsverden (Madge Bray, 1993; Skjørten, 2004). I dag betraktes barnet i stor grad som en kompetent samtalepartner som fra ung alder kan fortelle om hvordan det har det og sin livsverden (Ruud, 2011).

Det er imidlertid fortsatt slik at mange voksne vegrer seg for å snakke med barna om vanskelige temaer. Et eksempel er når en barnevernansatt har mottatt en bekymringsmelding vedrørende et barn hvor de observerer barnet i for eksempel barnehagen, men snakker med de

ansatte fremfor å snakke med barnet. Å snakke med barn som har vært utsatt for seksuelle overgrep er ikke grunnleggende annerledes enn å snakke med andre barn, men utfordringene kan virke å bli satt på spissen på grunn av følelsene som kan vekkes i oss voksne når det dreier seg om seksuelle overgrep mot barn (Ruud, 2011).

3.2.3 Observasjon og loggføring

Barnehageansatte ser barna mye i løpet av barns første leveår og står i et godt utgangspunkt for å kunne observere og få informasjon om barns liv. Som en del av å håndtere en mistanke om seksuelle overgrep er bekymringsmeldingen til barneverntjenesten, hvor meldingen skal inneholde en konkret bekymring for et barns omsorgssituasjon. Backe-Hansen (2009) peker på at systematisk kartlegging, gjennom observasjon og loggføring, er en sentral del i barnehagen for å kunne avklare en bekymring, spesielt i sakene som befinner seg i gråsonene. For å kunne fange opp og følge opp barns signaler er det viktig med kunnskap og kompetanse, samt tid og ressurser, i form av antall ansatte, da det krever en viss grad av årvåkenhet og oppmerksomhet fra de som jobber i barnehagen til å være tilstede når barn trenger det (Backe-Hansen, 2009).

Videre er det viktig å ha med seg at observasjon av atferdsendring er mer enn bare synsing, men mer en refleksjon av «hva er det jeg ser, hva har endret seg, hva er bekymringsfullt» (Backe-Hansen, 2009). Observasjon får aldri vært helt objektiv, da den som ser vil bære med seg sine erfaringer og opplevelser. Det vil derfor være nyttig å drøfte en bekymring, og observasjoner som er gjort, med andre som også kjenner barnet for å få en mer nøyaktig og troverdig informasjon om barnet (Backe-Hansen, 2009).

Aasland (2009) hevder at loggføring og dokumentasjon er veldig viktig i saker hvor man er bekymret for om et barn utsettes for seksuelle overgrep. Ved å dokumentere og føre logg vil man kunne få mer nøyaktige beskrivelser og en bedre, og mer troverdig, oversikt over eksempelvis tidspunkter og utsagn enn hva barnehageansatte ville kunne klart å formidle på et senere tidspunkt. Hun peker videre på at det krever oppmerksomhet fra den som skriver loggen for å unngå at det blir dokumentasjon av meninger, synsing eller magefølelser.

3.2.4 Overlevelsstrategier hos de voksne

Det å skulle ta tak i et at et barn har det vanskelig krever noe av oss som voksne, og det kan være ulike grunner til at vi vegrer oss for å gå inn i barnets situasjon og heller velger å beskytte oss mot å ta innover realitetene av barnets smerte.

Det er naturlig å tenke at voksne som jobber med barn vil finne det vanskelig og utfordrende å stå i møte med barn som har det vanskelig eller som forteller om vonde ting de har opplevd. Voksne vil ofte ha en naturlig trang til å beskytte og hjelpe barn som har det vanskelig, men samtidig finnes det forsvarsmekanismer i oss som vil beskytte oss som individer og som kan virke til hinder for å hjelpe barn i en vanskelig livssituasjon. Killèn (2004) presenterer i «Sveket – omsorgssvikt er alles ansvar» noen forsvarsmekanismer profesjonelle kan ha i møte med barn utsatt for omsorgssvikt. Hun kaller det overlevelsstrategier og forklarer det som «usynlige prosesser» i mennesket, som vil kunne påvirke atferden vår og således våre valg av strategier i det «synlige» arbeidet i forhold til barnet.

En av de kanskje mest vanlige og hyppigst anvendte mekanismene som brukes for å beskytte seg, er overidentifisering med foreldrene. I denne sammenheng brukes betegnelsen om profesjonsutøveren, den barnehageansatte, projiserer, eller overfører, tillegger, foreldrene sine egne egenskaper, holdninger og følelser. Faren med en slik projisering vil, ved å se bort fra realitetene i omsorgssituasjonen og at barnet utsettes for store belastninger, men kun fokusere på, eller bortforklare, med å tenke at «foreldrene har bare en vanskelig tid» eller «det kan umulig være sant at mor eller far ville gjøre noe slikt», kan føre til noen utfordringer for barnet. Ved en overidentifisering med foreldrene er det lett å overvurdere foreldrenes omsorgsevne, og man vil ofte håpe og tro på en utvikling som kanskje ikke er realistisk ut fra foreldrenes egne ressurser (Killèn, 2004).

Som et resultat av overidentifisering med foreldrene vil mange ofte bagatellisere barnets situasjon. Det er lett å tone ned det som er bekymringsfullt ved å lete etter grunner til hvorfor barnet har den atferden det har, for eksempel at «foreldrene er slitne», «de har mye å gjøre», eller «vi vet alle hvordan det er å ha små barn», «det er sikkert ikke så ille», «det går seg til». Et resultat av å lukke øynene for foreldrenes dårlige, eller mer utfordrende sider, er at det blir vanskeligere å hjelpe dem med nettopp disse tingene, samt å handle konstruktivt ovenfor barnet. Bagatellisering som en overlevelsstrategi handler enkelt forklart om å distansere seg

selv fra barnets sårbarhet og smerte, for på den måte å beskytte seg selv mot andres smertes og ansvaret for gjøre noe med den.

En annen overlevelsesstrategi er problemforflytning, det at profesjonsutøvere i stedet for å ta tak i det egentlige problemet, tar tak i de mindre, men mer ubetydelige problemene i en familie (Killèn, 2004), for eksempel ved å gi veiledning om leggerutiner og måltider hvis barnet har vist en utfordrende atferd for eksempel med måltidene i barnehagen eller virket trøtt på morgenen. Ved å ta tak i praktiske utfordringer, som er tilsynelatende enkle å gjøre noe med, sitter profesjonsutøveren igjen med en følelse av å «ha gjort noe», uten kanskje egentlig å ha tatt tak i det som kan være bakenforliggende problem.

Alle vil fra tid til annen kjenne på egen utilstrekkelighet, at vi ikke har fått til eller løst et problem eller har handlet riktig i en gitt situasjon. Foreldrene som er vanskelige å samarbeide med, som virker aggressive eller er på defensiven, som benekter problemene sine eller som bagatelliserer dem, vil ofte kunne forsterke vår egen opplevelse av utilstrekkelighet, og det kan fort kjennes både subjektivt og personlig ut, og kan fort føre til en projisering av den følte utilstrekkeligheten til å gjelde utilstrekkelighet hos foreldrene eller hos samarbeidspartnere (Killèn, 2004).

I møter med barn og familien som har det vanskelig og som står i håpløshet og kaos, hender det at profesjonsutøvere introjiserer andres menneskers lidelser, de tar opp i seg hvordan den andre opplever kaos og håpløst og får disse følelsene til å gjelde seg selv også. Man blir overveldet, og kan miste både evnen til å observere og analysere, og det blir vanskelig å skulle hjelpe. Denne «tilstanden» vil ofte kunne føre til handlingslammelse (Killèn, 2004).

I saker som oppleves som spesielt vanskelig, eller som treffer vanskelige følelser hos en selv, slik som for eksempel ved mistanke om at et barn utsettes for seksuelle overgrep, er det fort gjort å trekke seg tilbake eller distansere seg, «det blir for vanskelig, det er sikkert ikke så ille, det er ikke noe jeg får gjort, det er noen andres ansvar» (Killèn, 2004). For å kunne stå i en vanskelig sak hender det at profesjonsutøveren forenkler, eller reduserer, kompleksiteten i en sak slik at den lettere skal passe i for eksempel et behandlingsopplegg. Et barn som viser utfordrende atferd kan for eksempel tilskrives at det muligens har ADHD og henvises til Barne- og ungdomspsykiatrisk poliklinikk for utredning fremfor at man ser på om det kan være andre årsaker til at barnet utviser en utfordrende atferd.

Killèn (2004) hevder at noen profesjonsutøvere i stor grad baserer sitt arbeid på egen normstekning, noe som kan virke hemmende i arbeid med utsatte barn og unge.

«Kulturbestemte verdier som uttrykkes i velkjente klisjeer, virker bestemmende for vår vurdering og handling: «blod er tykkere enn vann», «en far som er overgriper er bedre enn ingen far»» (s.81). Ved å basere våre vurderinger på bakgrunn av egne normer kan sies å ha, i tillegg til å være et uttrykk for at arbeid med barn utfordre oss følelsesmessig og holdningsmessig, sammenheng med manglende kunnskap om barn og foreldre, og det kan virke som om det er stor avstand mellom den tilgjengelige kunnskapen og kompetansen, og den kunnskapen som brukes i praksis i dag.

Når barnehageansatte har en bekymring eller mistanke, blir det ofte viktig å finne en form for «bevis», noe som kan føre til det Killèn (2004) kaller rolleforvirring eller rollebytte. Etter lovbestemmelsen har barnehageansatte opplysningsplikt til barneverntjenesten når de har «grunn til å tro at et barn blir mishandlet eller utsatt for andre former for alvorlig omsorgssvikt». Like fullt er det vanlig at barnehageansatte, men også andre som jobber med og unge, fort tar på seg rollene som både etterforsker og advokat for å være «sikker i sin sak» når de skal melde til barneverntjenesten.

Kapittel 4. Metode

I dette kapitlet vil jeg redegjøre for valg av forskningsmetode, samt presentere hvordan jeg har planlagt og gjennomført min undersøkelse. Jeg vil også si noe om de utfordringene jeg har møtt underveis.

4.1 Samfunnsvitenskapelig forskningsmetode

Det vitenskapsteoretiske grunnlaget for sosialfaglig forskning handler i stor grad om sosiale relasjoner. Enkelt sagt kan det sies å handle om hvordan vi forstår andre menneskers atferd og samhandling med andre mennesker, hvor målet er å oppnå innsikt i hvilke koder og sosiale spilleregler som ligger til grunn for mennesker samhandling, samt betydningen av de sosiale spillereglene i forhold til menneskers atferd (Thomassen, 2006).

Samfunnsvitenskapens forskning har som mål å forklare, fortolke, beskrive, forutsi eller forstå ulike samfunnsforhold, slik som for eksempel barnehageansattes erfaringer med å melde bekymring ved mistanke om seksuelle overgrep. Samfunnsvitenskapelig metode kan således defineres som forskjellige metoder for å finne frem til ny kunnskap, og handler om hvordan man samler i data, også kalt sosiale fakta, og om hvordan man organiserer, bearbeider og analyserer de innsamlede dataene på en systematisk måte (Jacobsen, 2013).

En del av prosessen med å skulle forske på barnehageansattes erfaringer knyttet til å melde bekymring om mistanke om seksuelle overgrep, har gått på valg av hvilken forskningsmetode og undersøkelsesdesign som ville være mest hensiktsmessig og best egnet til å belyse det jeg ønsket å finne ut av. Det er i teorien ikke klare regler for hvordan et undersøkelsesdesign skal se ut, men i praksis står valget ofte mellom to hovedtyper; kvantitative eller kvalitative studier (Jacobsen, 2013). De ulike typene er kort fortalt definert ut fra ulike måter å samle inn data på, og om forskningen består av mange enheter og på den måten går mer ut i bredden, eller om den består av få enheter, men hvor man går mer i dybden på et gitt tema (Thomassen, 2006), for eksempel seksuelle overgrep.

Kvalitativ forskning er mye brukt innenfor den samfunnsvitenskapelige forskningen og kjennetegnes kanskje mest av at det er nær kontakt mellom forsker og det som studeres, enten det er via ulike former for mer eller mindre strukturerte former for intervju eller for eksempel

ren eller deltagende observasjon (Jacobsen, 2013). Målet med den kvalitative metoden er først og fremst å forstå sosiale fenomener, noe som bringer med seg noen utfordringer, både metodologisk, men også i forhold til etiske utfordringer. En annen utfordring vil være analyseringen av primærdataene, da hovedtyngden vil ligge på fortolkning og ikke rene tall og statistikk som i kvantitativ metode. Det er disse betraktningene som har ligget til grunn for mitt valg av kvalitativ metode.

4.2 Kvalitativ metode

4.2.1 Intervju med intervjuguide

Innenfor kvalitativ metode finnes det flere teorier og analysemetoder som kunne vært sentrale og relevante å trekke inn. Man kunne kanskje funnet ut mer ved å ha flere informanter, kanskje representert fra alle barnehagene i flere kommuner, men på grunn av oppgavens omfang og tidsbruk har det vært nødvendig med noen begrensninger. Jeg har derfor valgt å intervju seks ulike barnehageansatte fra seks forskjellige barnehager i tre ulike kommuner.

Et intervju handler om en utveksling av synspunkter mellom to eller flere personer som snakker om et felles tema, hvor hensikten eller målet er å skaffe informasjon som gir en dybdeforståelse i informantens livsverden (Dalen, 2004). Malterud (2011) skriver i sin bok «Kvalitative metoder i medisinsk forskning» at «direkte innsyn i erfaringer får du ved å snakke med folk» (s.66). For å forsøke å få frem barnehageansattes erfaringer valgte jeg å benytte meg av kvalitativ metode i form av et semistrukturert forskningsintervju.

En viktig del av gjennomføringen av intervjuene var planleggingsfasen, hvor jeg blant annet måtte ta stilling til antall informanter jeg skulle intervju og hvem skulle jeg intervju. Skulle det bare være ansatte med erfaring med å melde, og skulle det være kun ansatte med profesjonsutdannelse, slik som førskolelærere, eller kunne det være assistenter også? Videre måtte jeg tenke over hvor intervjuet skulle gjennomføres. Var det best på en «nøytral» plass eller var det like greit å gjennomføre intervjuene i barnehagene? Kanskje den viktigste delen for meg når det kom til gjennomføringen av intervjuene var utformingen av selve intervjuguiden; hvilke spørsmål skulle jeg stille for å få tak i de erfaringene de ansatte satt med?

Tanken med å ha en intervjuguide var at man i større grad, enn ved for eksempel bruk av det uformelle intervjuet, kunne ha en mer strukturert intervjuform samtidig som jeg beholdt en viss grad av fleksibilitet. Med en intervjuguide hadde jeg imidlertid en plan, eller en «guide», for hvordan intervjuet skulle se ut og hvilke spørsmål jeg skulle stille, samtidig som det var rom for oppfølgingsspørsmål underveis i form av for eksempel spørsmål som «hva mener du», «kan du si noe mer om det» eller «på hvilken måte tenker du at» eller «har jeg forstått deg rett...». Dette også med tanke på at jeg jobber med seksuelle overgrep til daglig, og på den måten vil kunne sitte på mye informasjon og kunnskap om temaet som igjen vil kunne «farge» intervjuet.

Jeg valgte å ha individuelle intervjuer da jeg så det som viktig at informantene følte seg trygge på temaet vi skulle snakke om. Jeg var redd temaet, seksuelle overgrep mot barn, ville gjøre det vanskelig å skulle være «ærlig» om sine erfaringer eller holdninger dersom intervjuet skulle vært gjennomført som et fokusgruppeintervju. Samtidig kan det hende at man, ved å ha en fokusgruppe, i større grad kunne fått tak på erfaringer som var gjeldene for flere ved at informantene kunne utvekslet erfaringer hos hverandre, samt at informantene kunne hatt en dialog seg imellom hvor min rolle som intervjuer ville vært mer i bakgrunnen.

4.2.2 Forskerrollen

Forskningsintervjuet kan sies å være en interpersonlig situasjon, eller en samtale mellom to mennesker, en intervjuer og en informant, om et felles tema (Kvale & Brinkmann, 2009). I intervjuet skapes kunnskap mellom intervjuer og informantens synspunkter, tanker, holdninger og erfaringer. Intervjuers spørsmål bør ofte være korte og konkrete og gi informanten mulighet til i størst mulig grad «styre» intervjuet med sine refleksjoner og erfaringer. Intervjueren, på sin side, kan sees på som sitt eget forskningsredskap, og intervjuers evne til å oppfatte og tolke hva svar betyr og til å stille «kloke» oppfølgingsspørsmål, krever at intervjuer har god kunnskap for temaet og er klar over den menneskelige interaksjonen som foregår i en samtale, i et intervju, mellom to mennesker (Kvale & Brinkmann, 2009).

Med bakgrunn i at informantene i denne sammenhengen skulle snakke om sine erfaringer knyttet til bekymringer om at barn utsettes for seksuelle overgrep, samtidig som dette er et kunnskapsområde jeg som intervjuer kjenner godt, har det vært viktig ikke å stille ledende

spørsmål, men heller ha fokus på mest mulig åpne spørsmål hvor informanten i stor grad har fått styre samtalen ut fra sine svar. Som intervjuer, eller forsker, vil man vanskelig kunne være helt objektiv. «Moderne vitenskapsteori avviser forestillingen om den nøytrale forskeren som ikke øver noen form for innflytelse på kunnskapsutviklingen» (Malterud, 2011, s. 37). Det handler således ikke om hvorvidt forskeren påvirker prosessen, men hvordan. Målet med et kvalitativt intervju er at de empiriske dataene i størst mulig grad skal reflektere informantenes erfaringer og opplevelser, mens forskerens stemme skal være i bakgrunnen.

Nærhet til stoffet kan vanskeliggjøre kritisk refleksjon, forforståelse og fortolkning. Hvilke briller har jeg på når jeg leser mine data, og hva slags betydning har min forforståelse for de spørsmålene jeg har stilt? Samtidig er det viktig å ha med seg at enhver beskrivelse er fanget av tolkninger, og enhver tolkning bygger på beskrivelser, du kan ikke få det ene uten det andre (Malterud, 2011).

Etter det første intervjuet satt jeg igjen med en følelse av å ha lett etter bekreftelse på mine forutinntatte tanker og holdninger, for eksempel i forhold til viktigheten av kunnskap hos de ansatte. Samtidig ble jeg overrasket over at informanten i stor grad vektla personlig erfaring og erfaring over tid som viktigere enn bare kunnskap. Underveis i gjennomføring av de påfølgende intervjuene søkte jeg således bekreftelse på om andre også mente at denne erfaringen over tid var det viktigste.

Videre er seksuelle overgrep et tema som for mange kan oppleves sårt og vanskelig å snakke om og som berører oss i ulik grad. Kanskje spesielt i de sakene hvor utfallet kanskje ikke har blitt som ønsket. Det var derfor viktig for meg å forsøke ikke å gi dem følelsen av ha «mislykkes» dersom handlingen og utfallet av erfaringen kanskje ikke var det man skulle ønske hadde skjedd, for eksempel i forhold til en av sakene den ene informantene fortalte om, hvor barnevernet hadde rådet de til å snakke med foreldrene i en sak hvor de var bekymret for vold og/eller overgrep mot barnet. I dette tilfellet satt jeg med min bakgrunnskunnskap og inni meg ble litt fortvilet, samtidig som jeg forsøkte å spørre informanten så åpent som mulig om rutinene vedrørende meldeplikten og når foreldrene skal informeres eller ei.

Jeg opplevde det imidlertid som utfordrende i intervjusituasjonen ikke å skulle «bekrefte», det jeg forsto som, riktige avgjørelser, eller la være å vise frustrasjon eller oppgitthet i de tilfellene, historiene, hvor de ansatte hadde opplevd å få det de beskrev som mangelfull hjelp

fra barneverntjenesten. Det ble en utfordring å finne en balansegang mellom å være en nøytral «utspørter» samtidig som man som intervjuer skal bekrefte det informantene svarer for å innby til flere og mer utdypende svar, samtidig som mine egne tanker, kunnskap og holdninger ikke skulle bli førende i for stor grad.

4.2.3 Leter etter sammenhenger

Målet med kvalitative undersøkelser er ikke bare å beskrive og forstå et fenomen, men man ønsker også ofte å se etter sammenhenger mellom fenomener som oppstår og hvorfor ting blir som det blir (Jacobsen, 2013). Tanken er at man ved å finne frem til kausale, eller sannsynlige, sammenhenger i større grad kan påstå at det som skjer et sted i en kontekst også vil kunne gjelde for andre steder i lignende kontekster. Undersøkelsen vil i så måte kunne sies å ha overføringsverdi, kort forklart at det man finner et sted kan overføres til å gjelde i andre lignende situasjoner. Det er imidlertid viktig å ha med seg at man ikke kan påstå at dette er absolutte årsakssammenhenger, da mennesker for eksempel ikke vil kunne forklare alle årsaker og eventualiteter i et intervju, og de vil heller ikke ha oversikt over alle disse, samtidig som mennesker ofte vil tillegge en forklaring for å få tak på eller beskrive et gitt fenomen (Jacobsen, 2013).

Selv om mange kvalitative studier ønsker å se etter sammenhenger, eller overførbarhet og generalisering, så er ikke nødvendigvis generaliseringen i seg selv i et mål, men heller det å forstå og utdype et bestemt fenomen. Det vil allikevel være nyttig å spørre seg om det som informantene svarer også vil kunne gjelde for andre. Kan man således fremme noen områder for generalisering hvor man kan argumentere for at det er sannsynlig at det man finner av holdninger og erfaringer i en barnehage, kan gjelde andre barnehager som også vil kunne ha lignende erfaringer hva gjelder bekymring eller mistanke om at et barn i barnehagen utsettes for seksuelle overgrep? Ved å søke etter ulike «kvaliteter» ved folks erfaringer og holdninger kan man se på prosessene som har ført frem til et gitt fenomen, eksempelvis ved å se på hvilke faktorer som har vært tilstede når en barnehage har meldt bekymring til barneverntjenesten om mistanke om at et barn utsettes for seksuelle overgrep. På den måten vil det kanskje være mulig å si noe om hvilke faktorer som er tilstede, og således viktige for at barnehageansatte melder bekymring om mistanke, til å gjelde andre barn, andre ansatte og andre ansatte i andre barnehager.

4.2.4 Ethiske utfordringer ved en intervjuundersøkelse

En intervjuundersøkelse vil kunne sies å være en moralsk undersøkelse (Kvale & Brinkmann, 2009). Dette gjelder både i samspillet mellom intervjuer og informant, men også om kunnskapen som kommer ut av intervjuet. De etiske utfordringene i intervjuforskningen oppstår ofte på grunn av de komplekse forholdene man undersøker ved å utforske enkeltpersoners erfaringer med et ønske om å legge disse erfaringene, og disse beskrivelsene, ut i det offentlige. Man ønsker å se på noen enkeltinformanters erfaringer og se om disse erfaringene også kan være gjeldene for en større andel mennesker. Denne kompleksiteten fører i så måte med seg ulike etiske utfordringer i hele undersøkelsesprosessen, fra tematiseringen av hva du ønsker å forske på, til hvilken form rapporteringen av informantenes erfaringer blir fremstilt (Kvale & Brinkmann, 2009).

4.2.5 Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste (NSD)

Som et ledd i de etiske utfordringene stilles det krav om Meldeskjema til Norsk Samfunnsvitenskapelig datatjeneste når noen skal intervjuer noen og bruke båndopptaker som en del av intervjusituasjonen. Dette gjøres for å sikre konfidensialitet og at data blir oppbevart og slettet på korrekt måte i etterkant av gjennomføring av studien. Meldeskjemaet må ligge til grunn før man kan gå i gang med intervjuene (NSD.no). Det ble sendt inn meldeskjema i god tid før intervjuene ble gjennomført.

4.2.6 Konfidensialitet og samtykke

Under etiske utfordringer og meldeskjemaet kommer det med konfidensialitet og samtykke inn. I dette tilfellet ble dette løst ved at alle informantene skrev under på et samtykkeskjema etter å ha fått informasjon om formålet med studien, samt informasjon om at all informasjon vil bli konfidensielt ved at navn på ansatte, barnehager, kommuner og andre ting som kan bidra til å plassere informantene og således barna det gjelder i tid, rom og sted, vil bli anonymisert, og lydopptaket og transkriberingen blir slettet etter bruk. Konfidensialitet har blitt ivaretatt ved at kun prosjekteier har hatt tilgang på lydopptakene og de transkriberte intervjuene. Alt datamaterialet vil bli slettet etter bruk.

4.2.7 Avgrensninger og fremgangsmåte

På grunn av oppgavens omfang og tidsbruk har det vært nødvendig å gjøre noen avgrensninger med tanke på gjennomføringen av innsamlingen av primærdata. Videre har det vært viktig å bruke tid på å lage en intervjuguide som i stor grad lar informanten svare og fortelle mest mulig fritt for å kunne innhente mest mulig informasjon om temaet med bakgrunn i problemstillingen og forskningsspørsmålene, samtidig som intervjuers kunnskap og forutinntatte holdninger skulle farge intervjuet i minst mulig grad. Jeg valgte derfor å la være, i min forespørsel om deltagelse i mitt forskningsprosjekt, om å informere at jeg til daglig jobber på SMISO, Støttesenter mot incest og seksuelle overgrep, men la til grunn at jeg var student og i den forbindelse trengte informanter. Dette gjorde jeg for at informantene i minst mulig grad skulle føle seg «presset» til å avgi «riktige» svar eller svar de tenkte jeg ville høre, eller at de kanskje skulle legge bånd på seg i forhold til erfaringer hvor de følte de ikke hadde handlet riktig eller i saker hvor utfallet ikke ble så heldig som de ønsket. Jeg var redd min erfaring med feltet skulle farge intervjuene og fant det best i denne sammenheng å utelate og gi informasjon om mitt arbeidssted. I ett av intervjuene ble min arbeidsbakgrunn avslørt etter spørsmål fra informanten om hva jeg jobbet med i forkant av intervjuet. Dette ble også det korteste intervjuet tidsmessig, uten at jeg vet om det kunne ha noen sammenheng eller at det i noen grad påvirket svarene til denne informanten.

4.2.8 Informantene

Jeg hadde på forhånd en antagelse om at det ville være enkelt å få tak i informanter og gikk derfor forsiktig ut i starten og sendte ut «forespørsel om deltagelse i et forskningsprosjekt/masterstudie» til noen få barnehager i håp om å få napp der. Jeg fikk ett positivt svar fra en barnehage, resten hørte jeg ikke noe fra. Jeg sendte forespørselen til flere barnehager og fikk ofte svar om at barnehagene ikke hadde noen med den erfaringen, eller at de hadde flere sykemeldte og derfor ikke hadde tid eller kapasitet til å delta. Like ofte hørte jeg ingen ting. Med unntak av det første positive svaret om at barnehagen deres hadde en med den erfaringen jeg var på jakt etter, måtte jeg purre på samtlige barnehager for i det hele tatt få svar. Jeg endte med å sende ut forespørsel til samtlige barnehager fordelt på tre kommuner og endte opp med seks informanter fra seks ulike barnehager, noen private, andre kommunale, noen små, andre store. De fleste med erfaringer med å ha meldt bekymring om at et barn i barnehagen utsettes for seksuelle overgrep, andre med nesten-erfaringer, erfaringer hvor det

har vært diffuse bekymringer, men uten at det ble meldt bekymring direkte om seksuelle overgrep. Av informantene var de de alle pedagogiske ledere i sin barnehage, med unntak av en informant, som var styrer i sin barnehage. Dette var tilfeldig da jeg i min forespørsel kun spesifiserte at jeg ønsket ansatte med erfaring med å melde til barneverntjenesten om bekymring vedrørende seksuelle overgrep. Det var totalt fem kvinnelige informanter og en mannlig. Noen hadde jobbet lenge i barnehage, opp i mot 25 år, andre bare et par år. Felles for alle informantene var at de alle var utdannet førskolelærere, noen med videreutdanning. Ingen av dem hadde imidlertid hatt mye undervisning om seksuelle overgrep eller hva de skulle se etter og gjøre ved mistanke om dette, gjennom sin høgskoleutdanning.

4.2.9 Gjennomføring av intervjuene

Hvert intervju begynte med en kort introduksjon til tema hvor vi gikk gjennom formålet med undersøkelsen, hvordan data blir lagret og senere slettet, samt informantens mulighet til å lese gjennom og godkjenne transkriberingen, samt komme med tilleggs -eller oppklarende kommentarer til det transkriberte intervjuet dersom det er nødvendig. Informantene skrev også under på et samtykkeskjema. Deretter startet jeg båndopptakeren. Intervjuet startet alltid med å avklare begrepet «seksuelle overgrep», for å få en felles forståelse for hva vi skulle snakke om videre i intervjuet. I noen tilfeller hadde informanten en god begrepsforståelse, det vil si at den var utdypende og i tråd med de juridiske definisjonene. Andre informanter hadde en «enklere» definisjon av begrepet hvor seksuelle overgrep kun dreide seg om seksuell omgang. I disse tilfelle valgte jeg å utdype begrepet for å få informantene til selv å tenke «bredere» i forhold til sine erfaringer med barn de har hatt kontakt med gjennom barnehagen. Kanskje ville informantene sitte på mer erfaring vedrørende bekymring om seksuelle overgrep hvis begrepsforståelsen ble utvidet fra å gjelde seksuell omgang med barn, til også å gjelde seksuell atferd og seksuell handling. I et par av intervjuene vil jeg også påstå at jeg hadde «innslag av en til dels konfronterende og aktivt meningssøkende intervjustil hvor informanten via spørsmålene ble «tvunget» til å se kritisk på egen praksis samtidig som sine samarbeidende instansers praksis kan også sies å være tilstede i intervjuguiden og gjennomføringen av intervjuet» (Kvale & Brinkmann, 2009), hvor jeg stilte et par ledende spørsmål for å få oppklart hva informanten tenkte og mente om rutinene vedrørende meldingspraksis.

Etter hvert intervju ble det skrevet ned et lite notat med mine umiddelbare refleksjoner, samt at jeg underveis når jeg transkriberte også skrev ned noen tanker jeg fikk fortløpende. Hovedfokuset på de umiddelbare refleksjonene kan gjerne sies i stor grad å være preget av mine tanker og forutinntatte holdninger, mens jeg underveis i transkriberingen og ved gjennomgangen av de transkriberte intervjuene i etterkant i større grad har forsøkt å ha fokus på hva informantene egentlig sa. Sier de det jeg tror de skulle si, eller er det andre ting som de legger vekt på som jeg ikke har tenkt på?

4.2.10 Lydopptak og transkribering

Det finnes flere måter å registrere intervjuer på med tanke på senere dokumentasjon og analysing. Det vanligste er kanskje å bruke lydopptak slik at man i intervjusituasjonen kan konsentrere seg om intervjuets dynamikk vel vitende om at tonefall, pauser og tankerekker blir registrert. Jeg valgte å bruke lydopptak i gjennomføring av intervjuene og har i ettertid transkribert hovedsakelig ord for ord med unntak av alle «eh-ene», og jeg har i stor grad skrevet teksten med bokmål istedenfor dialekt. Jeg har imidlertid ikke skrevet ned de mange dimensjonene du får av muntlige intervjusamtaler, slik som pauser eller følelsesuttrykk som latter eller sukk, men har stedvis skrevet ned intonasjonsmessige understrekninger for i ettertid å huske hva det var snakk om og i hvilken setting, slik som når barneverntjenesten for eksempel omtales i intervjuet som dem eller de andre.

En transkripsjon kan forklares som å være en konkret omdanning av muntlig samtale til en skriftlig tekst (Kvale & Brinkmann, 2009). Transkripsjonen er derfor et naturlig område for gjennomgang dersom man ønsker å se nærmere på intervjuets pålitelighet og gyldighet. Spørsmålet om reliabilitet stilles ofte til den som intervjuer og fortolker ut fra det transkriberte intervjuet. Jeg valgte som nevnt derfor i all hovedsak å ta med ord for ord når jeg har transkribert slik at ikke noe blir utelatt og ord stående uten setting. Det er allikevel snakk om fortolkning når man går gjennom de transkriberte intervjuene og velger hva man trekker frem som viktige hovedelementer, mens noen andre kanskje ville trukket frem andre ting. Som nevnt har informantene fått mulighet til å lese gjennom det transkriberte intervjuet og «godkjenne» det. På den måten har jeg åpnet mulighet for oppklaring eller endring dersom noe ikke kom frem på riktig eller ønsket måte. Ingen av informantene hadde tilleggs – eller endringskommentarer etter å ha lest gjennom transkriberingen, og alle har godkjent sitt transkriberte intervju.

Transkripsjonen av samtalen og oppfatningen av de samlede intervjuene danner grunnlaget for det som blir presentert (Malterud, 2011). Tanken har vært å gjengi hva informantene faktisk sa, samt se etter fellesnevner, men også forskjeller i intervjuenes innhold, for å se om man kan trekke noen form for konklusjon eller svar fra hensikten med intervjuundersøkelsen.

4.3 Metode for analysing av intervjuene

«Å analysere betyr å dele noe opp i biter eller elementer» (Kvale & Brinkmann, 2009, s. 201). Den teoretiske tanken om hva man skal undersøke danner grunnlaget for å avgjøre hvilken metode som skal benyttes, samt hvilken måte innholdet skal analyseres. Analysen av et intervju kan sies å ligge et sted mellom den opprinnelige fortellingen som ble fortalt av informanten og den endelige historien som blir presentert av intervjuer som et endelig resultat.

4.3.1 Dekontekstualisering og rekontekstualisering

Analysen har som mål å brygge bro mellom primærdata og funn ved å organisere, fortolke og sammenfatte materialet (Malterud, 2011). Det finnes ulike måter å gjøre dette på. Jeg har valgt å ta utgangspunkt i dekontekstualisering- og rekontekstualiserings-prinsippene omtalt i Malterud (2011). Dekontekstualisering handler kort fortalt om å løfte deler av materialet og se nærmere på det sammen med andre deler som sier noe om det samme, og hvor rekontekstualiseringen innebærer en systematisk gjennomgang av at det vi har hentet ut har sammenheng med konteksten det ble hentet ut fra, slik at man på den måten kan «validere delene opp mot helheten» (Malterud, 2011, s.93).

4.3.2 Systematisk tekstkondensering som analyseprosess

Innenfor analyseprosessen finnes det ulike måter å gjennomføre analysen på, avhengig av studien. Jeg har valgt å bruke analysemetoden systematisk tekstkondensering. Dette valget har jeg blant annet tatt fordi jeg foretar en systematisk gjennomgang av primærdata, hvor målet mitt har vært å finne frem til ulike mønstre, fellesnevner, fra flere forskjellige informanter. Systematisk tekstkondensering kan sies å være et verktøy for såkalte tverrgående analyser, analyser hvor man skal sammenfatte informasjon fra nettopp flere ulike informanter. «Refleksivitet og systematikk er imidlertid alltid forutsetninger for at analysen kan lede til vitenskapelig kunnskap» (Malterud, 2011, s.94). Med refleksivitet menes evnen og viljen til å

sette spørsmålstegn ved egne fremgangsmåter og konklusjoner. Skal man gjennom forskningen komme frem til noe annet enn det man på forhånd vet eller har tatt for gitt, er det nødvendig med plass til tvil, refleksjon og spørsmål, samt at forskeren har en bevisst holdning til sin egen forforståelse, for eksempel hva gjelder sin teoretiske referanseramme og hvilke briller forskeren ser gjennom. Nærhet til stoffet kan for eksempel virke som et slør, eller kan bidra til å gjøre kritisk refleksjon vanskeligere.

Malterud (2011) tar utgangspunkt i Giorgis fenomenologiske analyse (Giorgi, 1985, i Malterud, 2011)) i sin versjon av systematisk tekstkondensering. Formålet med denne analyseformen kan sies å være å utvikle kunnskap om informantenes livsverden og deres erfaringer innenfor en gitt felt, hvor vi leter etter vesentlige kjennetegn, eller essenser, ved de fenomenene vi undersøker og hvor vi «forsøker å sette vår egen forforståelse i parentes i møte med data» (s. 97).

Analysen i systematisk tekstkondensering kan deles inn i fire trinn. Det første trinnet handler om å få et helhetsinntrykk, hvor man gjennom å lese gjennom alt materialet skal begynne å vurdere mulige temaer som intuitivt viser seg. Det andre trinnet handler deretter om å identifisere såkalte meningsdannende enheter, hvor man skal organisere den delen som skal studeres videre, og det er under dette trinnet at man prøver å skille relevant tekst fra irrelevant og begynner å sortere den delen av teksten som best kan tenkes å belyse problemstillingen. Ved å indentifisere ulike deler av materialet som mer relevant enn andre er man med på å identifisere såkalte meningsbærende enheter, som er tekst som på en eller annen måte bærer med seg kunnskap om ett eller flere av temaene vi identifiserte i trinn en. Ved å bemerke seg de ulike meningsbærende enhetene i teksten kan man systematisere dem, også kalt koding, hvor man setter på en type merkelapp, et navn eller en kode, på de ulike tekstbitene som har noe til felles. Underveis i kodingen kan det være nyttig å gå tilbake til temaene i trinn en og på den måten bevare en fleksibilitet i prosessen som igjen kan bidra til at vi kan se noe vi ikke har sett tidligere og kunne ta det med videre på en systematisk måte. Videre handler det tredje trinnet i systematisk tekstkondensering om å sammenfatte innholdet i trinn to og hente kunnskap ut fra det vi har funnet ut.

Hittil har vi «reduert de empiriske dataene til et dekonstruert utvalg av sorterte meningsbærende enheter» (Malterud, 2011, s.105), og tiden er inne for å sortere enhetene i tilsvarende subkulturer, hvorav disse vil være preget av det perspektivet vi leser materialet ut

fra, altså vårt faglige perspektiv og ståsted. Disse subgruppene kan for eksempel være kunnskap om seksuelle overgrep generelt eller kunnskap om tegn. Her vil det også være relevant å lage såkalte kondensat, som er kunstige sitater, ikke direkte sitater, men en «tekst som til sammen bærer i seg summen av innhold fra de meningsbærende enhetene under denne subgruppen» (Malterud, 2011, s.107). Videre vil det også være gunstig å velge seg ut gode sitater som best mulig illustrerer innholdet i det vi vil si noe om. I analysens fjerde trinn er det tid for å forsøke å sammenfatte betydningen av de tre foregående trinnene, det vil si at bitene skal settes sammen igjen, rekontekstualiseres, og gi grunnlaget for å nye beskrivelser, betraktninger eller begreper som kan deles med andre. Det er imidlertid viktig å hele tiden vurdere om sammenfatningen er en gyldig beskrivelse av den konteksten det kom fra. I retekstualiseringen skal kunnskapen fra kodegruppene og subgruppene, sammen med de kondenserte tekstene og utvalgte sitatene, sammenfattes og danne en analytisk tekst innenfor hver kodegruppe, eller tema, som sier noe om hva vårt materiale forteller om oppgavens problemstilling (Malterud, 2011).

Dalen (2004) beskriver at informantenes fortellinger, historier og erfaringer vises ved bruk av sitater fra den egentlige undersøkelsen. I det så ligger det at et sitat kan gi stor inspirasjon og at sitatet kan fungere som en innfallsvinkel til en dypere forståelse av intervjumaterialet. Jeg har derfor under arbeidet med analysen lett etter gode sitater som underbygger innholdet i intervjuene og som er med på å understreke og fremheve hva informantene forteller noe om.

Under intervjuene brukte jeg båndopptager for å være sikker på å få med meg alt av hva informantene sa, og under transkriberingen lyttet jeg til lydopptaket flere ganger for å få med hva som ble sagt. Dette ga meg en god mulighet til å leve meg inn igjen i intervjusituasjonen, hvor jeg forsøkte å fange opp nyansene av hva de fortalte om. For å forsøke å systematisere og sammenligne svarene jeg fikk fra de ulike informantene laget jeg først et skjema, hvor spørsmålene fra intervjuguiden var veiledende, hvor jeg komprimerte de transkriberte intervjuene og plasserte de ved siden av hverandre for lettere kanskje å fange opp likheter og ulikheter. På den måten laget jeg ulike koder som omhandlet like temaer i de forskjellige temaene. Jeg har deretter systematisert spørsmålene fra intervjuguiden inn under forskningsspørsmålene og således prøvd å oppsummere hva jeg har funnet inn i ulike subgrupper.

Kapittel 5. Presentasjon og drøfting av funn

Etter å ha transkribert intervjuene satt jeg igjen med en mengde primærdata som så ble strukturert og bearbeidet i henhold til valgt metode, systemisk tekstkondensering, hvorpå jeg satt igjen med noen funn som jeg under kapittel fem vil presentere og drøfte fortløpende.

Mitt datamateriale er basert på barnehageansattes teoretiske og praktiske kunnskaper knyttet til temaet seksuelle overgrep mot barn, men også deres erfaringer og opplevelser med å håndtere en mistanke eller bekymring om at et barn i barnehagen utsettes for seksuelle overgrep. Av mine informanter var det som nevnt tidligere både barnehageansatte som hadde erfaring med å melde en eller flere saker til barneverntjenesten vedrørende mistanke om seksuelle overgrep, men også ansatte som ikke hadde meldt, men som hadde hatt barn i barnehagen hvor de hadde vært bekymret og hvor saken hadde vært drøftet anonymt med den lokale barneverntjenesten. Med dette som utgangspunkt fikk jeg et godt datamateriale som kunne belyse min problemstilling. Allerede under gjennomføringen av intervjuene kunne jeg se konturene av fellestrekk, samt forskjelligheter hos informantene.

Jeg har valgt å presentere funnene kategorisk ut fra de to forskningsspørsmålene som hovedoverskrifter, mens jeg fortløpende vil drøfte funnene med utgangspunkt i problemstillingen: Hvilke erfaringer har barnehageansatte med å melde til barneverntjenesten med mistanke eller bekymring om at et barn utsettes for seksuelle overgrep?

Bakgrunnskunnskapen som presentert i kapittel to, tematisk perspektiv, og teorien som presentert i kapittel tre, teoretiske perspektiver, vil fungere som et bakgrunnsteppe for kunne se nærmere på, og evaluere, kunnskapsnivået barnehageansatte har når det kommer til barn som utsettes for seksuelle overgrep, samt hvordan de håndterer en mistanke om overgrep.

5.1 Barnehageansattes kunnskapsnivå

Kunnskap om barn som utsettes for seksuelle overgrep er nødvendig for å kunne håndtere en bekymring eller mistanke om at et barn i barnehagen utsettes for overgrep. Uten relevant kunnskap vil de ansatte i barnehagen kunne tilskrive barnets bekymringsfulle atferd eller familiesituasjon som noe annet enn den egentlige grunnen, og barnet vil ikke få den nødvendige hjelpen det har rett på, eller behov for (Søftestad 2008: Aasland, 2009).

Det har derfor vært relevant å forsøke å se på om de ansatte har tilstrekkelig kunnskap om hva de skal se etter, samt om de har kunnskap om hvordan det å utsettes for overgrep i barndommen påvirker barnets forutsetninger for å fortelle om hva det blir utsatt for, for eksempel med tanke på å skulle snakke med barnet? Videre har det vært viktig å se på om de ansatte i barnehagen har kunnskap og oversikt over de rutiner som gjelder internt i barnehagen i saker vedrørende bekymring om overgrep, samt i forhold til meldeplikten til barneverntjenesten.

5.1.1 Seksuelle overgrep generelt

I intervjuguiden min hadde jeg spørsmål som gikk på hvordan informantene definerer seksuelle overgrep, dette for å se på hva de ansatte i barnehagene legger i begrepet. Videre hadde jeg spørsmål som dreide seg om hva de skulle se etter av tegn, og hva de skulle gjøre hvis de var bekymret for et barn i barnehagen. Tanken bak spørsmålene var å belyse hva informantene generelt har av kunnskap om barn som utsettes for seksuelle overgrep, samt kunnskap om håndtering av en mistanke.

Jeg fant at definisjonen på seksuelle overgrep varierte fra informant til informant. En av informantene definerer seksuelle overgrep slik: «det syns jeg er litt vanskelig. Med seksuelle overgrep tenker jeg først og fremst på voldtekt». Mens en annen informant definerte seksuelle overgrep på denne måten:

Jeg vil si det er alt fra foreldre som får barn til å berøre seg selv, på forskjellige kroppsdeler som bryster, rundt penis og rumpe, sånne ting, og hvis du berører dine egne barn, og selvfølgelig all form for penetrering. Hvis du må smake på kjønnsorganer, eller se på seksuell aktivitet blant voksne, eller filmer, eller du må gjøre noe med søsken eller andre barn, kanskje mens de voksne ser på.

Som vi ser definerer begge informantene at seksuell omgang er en del av begrepet seksuelle overgrep, mens den ene informanten utdyper begrepet til også omhandle seksuell atferd og seksuell handling, jamfør den juridiske definisjonen i straffeloven (straffeloven, kapittel 19). Alle informantene nevner i sin definisjon seksuell omgang, mens tre av seks informanter nevner seksuell atferd eller seksuell handling som en del av hvordan de definerer seksuelle overgrep. Hvordan de ansatte i barnehagen definerer og forstår begrepet seksuelle overgrep vil kunne påvirke dem med tanke på hva de ser etter av tegn, samt hva de tillegger barnets

bekymringsfulle atferd som. Ved å ha en snevrere definisjon av hva seksuelle overgrep er vil man kanskje i mindre grad være i stand til å avdekke eller få bekymring for hva et barns bekymringsfulle atferd kan være et symptom, eller tegn, på. Du må vite hva seksuelle overgrep er, og du må tro at overgrep skjer, for å bli i stand til å se det barnet som du har i barnehagen din, eller nabogutten eller den stille jenta i første klasse (Thorkildsen, 2015). Samtidig er det viktig å understreke at de juridiske definisjonene ikke tar barnets opplevelser av overgrepet i betraktning (Søftestad, 2005), og det kan ofte være greit med en mer sosialpsykologisk definisjon som i større grad gir rom for barnets opplevelser og som tar hensyn til barnets modenhetsnivå (Kvam, 2001).

5.1.2 Signaler utsatte barn kan gi

Alle informantene var opptatt av at barnets atferd var en viktig indikator på hvordan barnet hadde det. Jeg fant imidlertid at det varierte i hvor stor grad informantene hadde oversikt over hvilke tegn, eller signaler, utsatte barn kan gi, samt at det rådet stor usikkerhet over hva tegnene kunne være uttrykk for.

To av informantene fortalte om barn i barnehagen som hadde hatt direkte uttalelser i tillegg til en bekymringsfull atferd. Den ene informanten snakket om at barnet hadde fortalt, i flere ulike situasjoner, at «pappa kommer i senga mi», og «før hadde jeg babyseng, han kom da, nå har vi flyttet og jeg har fått stor seng, men han kommer fortsatt», og «han kysser og klemmer meg, jeg vil ikke at han skal være der».

Den andre informanten fortalte om et barn som satt i barnehagen og husket da barnet plutselig sa at «jeg har sleiket på tissen til pappa». Begge uttalelsene hadde ført til at de ansatte i barnehagen ble bekymret for at det kunne være snakk om seksuelle overgrep, men selv om det var snakk om direkte uttalelser ga informantene uttrykk for at det var usikkerhet knyttet til «hva var det barnet faktisk hadde sagt» og «kunne det være snakk om noe annet».

To av informantene snakket mye om fysiske tegn, og at de så etter «blåmerker på steder som ikke egnet seg, rundt kjønnsorgan og rett rundt magen», eller «fysiske tegn, sånn som blåmerker, kombinert med atferden til ungene» og at det var «letttest å se etter fysiske merker som blåmerker, sår og kutt».

I beskrivelsene av barns atferd som kunne være bekymringsfull, fortalte informantene at det kunne være at barnet virket redd, at det kunne virke trist eller utrygt. De snakket også om bekymringer i forhold til barnets utvikling. Det kunne være barn som gikk tilbake i utvikling eller som stoppet opp over tid, ellers som hadde problemer i forhold med lek og de andre barna. En av informantene beskrev et barn vedkommende hadde vært bekymret for slik: «det var noe med hele ungen, ungen virket trist og ble sår for den minste ting... mye sinne og frustrasjon og humørsvingninger».

Funnene vitner om at de fleste ansatte i barnehagene i stor grad vet noe om hva de skal se etter av tegn hos barn som utsettes for seksuelle overgrep, samtidig som det i stor grad er knyttet usikkerhet til tegn barn gir. Som nevnt i kapittel tre, teoretiske perspektiver, om tegn på seksuelle overgrep, finnes det ikke noen spesifikke tegn som med sikkerhet kan si at et barn utsettes for seksuelle overgrep, samt at et barn som utsettes for seksuelle overgrep ofte også utsettes for andre former for omsorgssvikt eller problemer i hjemme (Søftestad, 2005), noe som igjen gjør det vanskelig for de ansatte å skulle si noe sikkert om hva et barn i barnehagen utsettes for. Beskrivelsen den ene informanten kom med om at «det var noe med hele ungen» passer inn i Kvams (2001) beskrivelser av seksuelle overgrep som et skjult og ordløst fenomen.

Aasland (2009) sier noe om at det viktigste vi skal se etter først og fremst er barn med atferdsendring, eller atferd som gir generell grunn til uro. De ansatte på sin side forteller om atferd hos barnet som gjør dem bekymret, og snakker om tegn i form fysiske merker og utsagn fra barna. Informantene snakker også om barn som har vanskeligheter med å være i lek med andre barn, som er veldig kontaktsøkende hos de voksne, eller som virker redde, utrygge eller grenseløse i sin atferd. De beskriver tegn som kan være signaler på at et barn utsettes for seksuelle overgrep, men som også kan være tegn på at barnet utsettes for vold eller andre former for omsorgssvikt. Informantene fortalte om usikkerhet knyttet til det med tegn og flere snakket om usikkerhet rundt når et barn krysser grensa for hva som kan regnes fra at et barns atferd er normal og forventet, til å bli bekymringsfull.

Beskrivelsene til informanten om at «det er noe der, men som de ikke får helt tak på» understreker at signalene barn kan gi ofte er tvetydige, og det kan være flytende overganger mellom det som vi kaller tegn eller signaler og det som beskrives som reaksjoner eller senvirkninger etter å ha blitt utsatt for seksuelle overgrep (Kvam, 2001).

En ting er kunnskapen om hva de skal se etter av tegn, men det er også viktig å vite noe om hva det gjør med et barn å bli utsatt for krenkelser, både med tanke på hvordan barn utvikler seg og lærer av sine erfaringer, men også i forhold til kunnskap om hvordan hjernen fungerer, og om hvordan barns hukommelse lagrer minner og erfaringer de har vært utsatt for. Det er lett å tenke at et barn som utsettes for seksuelle overgrep av moren sin ikke vil løpe mot moren når hun kommer og henter, slik en av informantene fortalte om, eller at barnet ikke vil sitte på fanget i gangen og si ha det, slik en annen informant beskrev et barn de hadde vært bekymret for. Kunnskap om at barn som utsettes for seksuelle overgrep også har et behov for, og et ønske om, nærhet og anerkjennelse, også av overgriperen hvis det er en barnet er i en nær relasjon til, er viktig å ha med seg (Aasland: 2009, Ruud, 2011). Uten den nødvendige kunnskapen om hvordan barn som utsettes for overgrep blir påvirket, er det lett å tilskrive barnets atferd eller handlinger som et signal på noe annet. Samtidig er det viktig å huske på at ikke alle tegn barn gir er et symptom på overgrep (Søftestad, 2005; Aasland, 2009).

Hva gjelder barns utvikling, snakket de ansatte om at utviklingen i noen tilfeller kunne stoppe opp, og at det var elt vanlig, men at det ikke var vanlig hvis utviklingen gikk tilbake, for eksempel hvis et barn som har vært tørt lenge begynner å tisse på seg igjen. Ingen av informantene snakket imidlertid om hvordan det å utsettes for overgrep kan påvirke barns utvikling med tanke på hjernens utvikling, rent kognitivt, men også med tanke på det emosjonelle og relasjonelle. Det kan tyde på at konsekvensene av å utsettes for overgrep ikke er på dagsorden i barnehagene, da informantene var opptatt av hvilke tegn utsatte barn kan gi, men ikke hva selve overgrepene gjør med det utsatte barnet. Manglende kunnskap om hvordan det å utsettes for krenkelser tidlig i barndomsårene påvirker barns utvikling, vil kunne føre til at de ansatte i barnehagene tilskriver barns tegn og signaler som noe annet, eksempelvis at atferden kan skyldes en ADHD eller autisme-diagnose, enn at de har vært utsatt for seksuelle overgrep (Søftestad & Andersen, 2014).

5.1.3 Hvordan fange opp utsatte barn hvis barnet selv ikke forteller?

De fleste av informantene snakket om at overgrep mot barn ofte begås av noen barnet kjenner, for eksempel en forelder eller besteforelder. En av informantene snakket også om at det kunne være andre som hadde tilgang på barnet, for eksempel i familier hvor det var mye venner på besøk hos foreldrene, eller hvor familiene ikke virket å ha helt oversikt over hvem barnet lekte med ute. Det kunne være snakk om at barnet hadde mye alenetid ute, hvor foreldrene

ikke hadde oversikt over om barnet lekte med eldre unger, eller det kunne være andre naboer, som i så måte hadde anledning til å forgripe seg på barnet. Som beskrevet i kapittel to, tematisk perspektiv, står nær 80 % av alle overgrep begått mot barn av noen barnet kjenner og har tillitt til (Aasland, 2009). Overgriperen kan være ukjent til og begynne med, for eksempel en nabo, men kan ved å bruke tid til å bli kjent med barnet bygge opp et tillitsforhold før overgrepene starter (Søftestad, 2005). Det kan også være eldre barn eller søsken som begår overgrep (Aasland, 2009).

Når det gjelder barn som forteller om hvordan de har det, var alle informantene opptatt av at det var viktig å ta det barnet sier på alvor, selv om det kanskje var i lek eller mens barnet kledde på seg. Samtidig pekte informantene på at dette ofte var utfordrende da det er mange barn i barnehagen og ikke alltid nok voksne til å se og fange opp alle signaler barn kan gi på at nå sier de noe viktig.

Informantene ga uttrykk for at de må ta barna på alvor, samtidig som de peker på at det ikke alltid er like lett å få gjennomført dette i praksis, da det er mye annet som skjer i en barnehage og det er mange barn å ta seg av. På den måten kan man si at for å kunne fange opp barns signaler kreves det tid og ressurser i form av antall ansatte, i tillegg til kunnskapen om hva de skal se etter og hvordan det å utsettes for overgrep påvirker barnet (Søftestad, 2005). Flere studier har som nevnt i kapittel tre, vist at de færreste barn som opplever seksuelle overgrep forteller om det uoppfordret og direkte til noen, og at de nesten alltid er avhengig av at de voksne rundt barnet ser, og spør (Aasland, 2009).

Ingen av informantene snakket om at barnet kan fortelle på kamuflerte måter, at de kan bruke andre ord og uttrykk for det de forteller noe om, men flere snakket om at de minste barna har begrenset med språk og at de verbalt ikke får fortalt om det som skjer. Flere av informantene snakket om at barnet kanskje ikke vet at det som skjer med seg er ulovlig, og at det er derfor de ikke forteller noe om det. En informant beskrev det slik;

Et barn som utsettes for overgrep mens det enda er så lite i at det går i barnehagen, vil tenke at det er det normale, at andre barn også må gjøre det samme når de kommer hjem. Å utsettes for overgrep er for det barnet, det normale.

En annen informant fortalte det på denne måten:

Hvis et barn sier en gang at «jeg må ta på tissen til pappaen min» og om barnet ikke blir hørt da, så er sannsynligheten ganske liten for at barnet forteller det en gang til.

Barn vil sjelden fortelle om overgrep hvis overgriperen er kjent, og enda sjeldnere hvis det er noen barnet er glad i, slik som en forelder (Aasland, 2009). Hvis barnet allikevel spontant røper overgrep, kanskje fordi de selv ikke vet at det de har vært utsatt for er ulovlig, og barnet ikke blir hørt eller de voksne ikke fanger opp hva barnet sier, vil barnet ofte få en opplevelse av å ha fortalt, men at ingen tok det på alvor, og barnet vil sjelden forsøke å fortelle på nytt (Kvam, 2001). De minste barna har et begrenset språk, noe som også gjør det vanskeligere å skulle fange opp hvordan barnet har det og hva barnets atferd er et uttrykk for (Kvam, 2001). Samtidig kan også små barn gi uttrykk for at det ikke har det bra gjennom andre tegn og signaler, for eksempel ved at de virker hysterisk ved bleieskift, eller at de trekker seg unna de andre barna, eller virker generelt redde og utrygge (Søftestad, 2004).

Som beskrevet i Aaslands (2009) «Si det til noen» så er det forskjellige grunner til at barn tier om overgrep. Overgriperen kan lure og lokke et barn inn i ett nett av overgrep hvor det for barnet blir nesten umulig å bryte ut, og overgriperen kan bruke trusler om at det skal skje noe med barnet, med foreldrene eller med kjæledyret hvis barnet forteller noen om det som foregår. I mange tilfeller er truslene barnet utsettes for godt kamuflert, men skam- og skyldfølelsen gjør det vanskelig å skulle fortelle noen om det ekle de har vært med på (Kvam, 2001). Den følelsen det er for barnet av å ha skyld og «vært med på det» virker for mange som et stort hinder for å si ifra. Er overgriperen noen barnet kjenner vil det være enda vanskeligere å skulle si noe. Mange barn mangler ord og begreper for å fortelle om det som skjer slik at de voksne skjønner hva det dreier seg om, samt at de ofte også er veldig redde for ikke å bli trodd eller tatt på alvor. Mangel på anledning er en kjent årsak til at barnet ikke har fortalt noen om overgrepet, det er ingen som har spurt (Aasland, 2009; Ruud, 2011)).

5.1.4 Barn sier jo så mye rart

Kunnskap om hvordan barn husker, viser og forteller om hendelser de har vært utsatt for er viktig for å kunne fange opp barn som utsettes for seksuelle overgrep, men også med tanke på andre former for omsorgssvikt.

Flere av informantene fortalte om at barn i barnehagealder forteller så mye rart. To av informantene fortalte om barn som var «kjent» i barnehagen for å fortelle og si mye rart,

historier i noen tilfeller de voksne visste ikke stemte, og som ble oppfattet som løgn for å få oppmerksomhet. En av informantene beskrev det slik:

Det var litt juging, barnet fantaserte veldig, hvis andre barn hadde vært på badeland fortalte dette barnet også at det hadde vært på badeland, eller hvis det var andre ting andre barn hadde opplevd eller fått, eller leker de hadde hjemme, så hadde barnet også alltid det. En del av disse hendelsene visste vi var løgn, eller ønsketekning, samtidig så var det så mye hele tiden om så mye rart... barnet fortalte også om et sugemerke på halsen og sa «det var pappa som gjorde det».

Ja, barn sier og gjør mye rart, men sett i sammenheng med barnets livssituasjon kan det være grunn til bekymring sier Søftestad (2008). Et barn som virker trygt, og som har god kontakt med foreldrene, som leker godt med de andre barna og utvikler seg aldersadekvat, kan også ha utsagn som alene kan virke bekymringsfullt. Informantene fortalte om barn som kunne fortelle om at de hadde sett at «mamma hadde hår på tissen», eller at «pappa hadde lang tiss» uten at de var noen andre tegn rundt det barnet som tydet på at barnet ikke hadde det bra hjemme. Utsagn barn kommer med trenger ikke bety at er snakk om at barnet utsettes for seksuelle overgrep, men et barn som på en eller annen måte gir uttrykk for at det ikke har det bra, fortjener, og har rett på, å bli hørt og fulgt opp av de voksne som er rundt barnet (Ruud, 2011, Aasland, 2009).

Som beskrevet i kapittel tre om «barns hukommelse» så husker barn ulike minner på forskjellige måter, og det vil derfor kunne være vanskelig for et barn å skulle gjenfortelle hendelser i for eksempel kronologisk rekkefølge angitt til riktig sted og tid (Ruud, 2011, Søftestad & Andersen, 2014). Barn som har vært utsatt for mange overgrep over tid, og kanskje av flere forskjellige overgripere, vil ha enda større vanskeligheter med å skille overgrepene fra hverandre, når det skjedde, hvem og hvordan, og i den grad barnet forteller noe vil det ofte være bruddstykker og manglende sammenheng (Søftestad & Andersen, 2014). Manglende kunnskap om hvordan barn husker og forteller om overgrep de har vært utsatt for, vil således virke som et hinder for å se og avdekke hva barnet utsettes for, men heller tilskrives som løgn eller fantasi (Kvam, 2001). Thorkildsen (2015) peker på at det nesten er slik at jo verre barn har det hjemme, jo mindre tror vi på dem.

Dersom de som jobber med barn og unge ikke innehar kunnskap om hvordan minner lagres og gjenfortelles, kan det være lett å tilskrive at barnet ikke forteller sannheten fordi historien og hendelsene for eksempel ikke er gjengitt likt hver gang, eller de kan variere i tid og sted, og det vil være «lettere» for de voksne å tilskrive det som fantasi eller at det ikke er noe hold i det. Som beskrevet i kapittel tre om «hvorfør tier barn om overgrep», vil et barn som har forsøkt å fortelle, men som opplever at det ikke har blitt møtt eller trodd, vil ha svært høy terskel for å fortelle igjen (Aasland, 2009; Sjøftestad, 2005).

5.1.5 Kan man snakke med barn om vanskelige ting?

Informantene snakket om at de i løpet av et barnehageår ser barna mye, og at de snakket med barna om hverdagslige ting, og om ulike temaer i rammeplanen, slik som vennskap eller kosthold. Ingen av informantene snakket imidlertid om at de, som en del av en bekymring eller mistanke, hadde rutiner, eller at det var vanlig, å snakke med det barnet de var bekymret for, om det de var bekymret for.

De snakket om at, dersom de skulle ha snakket med barnet, at det var viktig å tro på barnet og ta barnet på alvor, og at det var viktig å møte barnet der barnet var og bruke ord barnet brukte. En av informantene snakket om at hvis man skulle snakke med barna så var det viktig med åpne spørsmål. På tross av at informantene virket å ha generell god kunnskap om det å snakke med barn, og hva som er å forvente aldersmessig når det kommer til å kommunisere med barn i barnehagealder, var det ingen av informantene som fortalte om erfaringer knyttet til det å ha snakket med et barn om sin bekymring knyttet til seksuelle overgrep, eller til hva barnet kunne være utsatt for.

Flere av informantene ga uttrykk for at de var redde for eventuelt å skulle legge ord i munnen på barnet dersom de skulle snakke med barnet om hva de var bekymret for. Flere snakket om at det å snakke med barna var barneverntjenestens jobb. Noen av informantene snakket også om at de var redde for å snakke med barna fordi de var redde for å si, eller gjøre noe feil, eller at de skulle ødelegge en etterforskning for politiet hvis de hadde snakket med barnet før barnet hadde vært i dommeravhør på Barnehuset. Som nevnt i kapittel tre om «samtaler med barn» kommer prinsippet om barnets beste frem i både Barnekonvensjonen og Barnevernloven (Barnekonvensjonen, artikkel 1: Barnevernloven § 4-1), og for å ivareta barnets beste må man, som Kvello (2010) påpeker, tørre å snakke med barnet for å få frem

barnets syn på hvordan barnet har det. Slik flere informanter beskriver det gjøres dette i liten grad i saker hvor det er en alvorlig bekymring, hvor de ansatte virker å bli usikre og bagatelliserer barnets situasjon eller skyver det over på noe annet (Killèn, 2004), eksempelvis i form av at de ikke kan snakke med barnet før barnet har vært i avhør.

Som beskrevet i kapittel tre om «barns kognitive forutsetninger for dialog» og «samtaler med barn» kan kommunikasjon med små barn være en utfordring, og i så måte virke som et hinder for å fange opp barn som lever i vanskelige livssituasjoner (Ruud, 2011). Som nevnt forteller sjelden barn om det de har vært utsatt for, noe som stiller større krav til de voksne som på andre måter må kunne fange opp eventuelle bekymringer. Barn kan for eksempel bruke andre ord og uttrykk og kan fortelle om vonde drømmer eller om «elefantleker», uten at de voksne tenker over det eller fanger opp hva barnet prøver å gi uttrykk for. Har man et fokus på, og en holdning om, at barn i stor grad kan fortelle hvordan de har det, og om man tar seg tid til å undre seg sammen med barn, også små barn, så vil man i følge Ruud (2011) kunne få nyttig informasjon om barnets livsverden.

Et viktig punkt alle informantene snakket om, men som de ga uttrykk for at ikke er helt på plass enda var at «de som skal jobbe med barn må tørre å tenke at barn utsettes for overgrep». Alle snakket om at selv om disse sakene er vanskelige, så må de for barnas skyld, tørre å finne ut av og ta barna på alvor. En informant sa: « det blir viktig å øve og snu tankesettet; når du ser unger som endrer atferd eller har en type atferd som du ikke helt klarer å forklare, må man kanskje tenke det utenkelige og tørre å spørre». Slik jeg oppfatter sitatet i den sammenhengen det ble gitt, kommer ønsket om mer tid og ressurser til å se barna, inn. Skal de voksne i barnehagen ha mulighet til å ta barna på alvor og være tilstede akkurat når barnet gir uttrykk for at «nå trenger jeg deg» kreves det nok tid til å se hvert enkelt barn, og nok ansatte på jobb. I en hverdag hvor du skal hjelpe tjue fireåringer med å kle på seg utelær sier det seg at det kreves særlig oppmerksomhet og en grunnleggende kunnskap og kompetanse til å høre hva faktisk barnet gir uttrykk for (Backe-Hansen, 2009).

5.1.6 Kunnskap om rutiner i barnehagen og meldeplikten til barneverntjenesten

Når det kommer til kunnskap om barnehagens rutiner hva gjelder bekymring og mistanke om at et barn utsettes for overgrep, snakket samtlige av informantene om at det finnes en handlingsplan i kommunen, men få bruker den konkret, og mange mener den er for

omfattende. De fleste informantene viste til at barnehagen hadde egne interne rutiner som de skulle følge, men ikke alle hadde like god oversikt hvor rutinene befant seg, og hva de bestod av.

Rutinene i barnehagene handler i stor grad om å føre logg eller praksisfortellinger bestående av observasjoner gjort av barnet, eller hvor de skriver ned ting barnet sier eller gjør. Samtidig som alle informantene snakket om loggføring av samtaler eller hvis barnet hadde sagt noe eller gjort noe, som en del av hva de skulle gjøre dersom de var bekymret for et barn, var det ingen som nevnte noe om retningslinjer eller rutiner på hva, eller hvordan, det skulle loggføres. En av informantene fortalte slik som loggføring:

Alle skal føre logg dersom det er noe vi tenker bør skrives ned, men jeg har opplevd at det kommer ansatte som forteller meg om hendelser og jeg ber de loggføre det, men når jeg sjekker permen til barnet noen dager senere ligger det ingenting der. Det er også stor forskjell på hva de ansatte skriver ned, noen skriver masse om ting som kanskje ikke trengs å skrives ned, mens andre unnlater viktig informasjon som når det skjedde og hva som ble sagt.

Det virker i så måte å være opp til den enkelte ansattes vurdering der og da om noe blir loggført eller ikke, og på hvilken måte det blir skrevet ned. En annen rutine informantene snakket om, var at det var vanlig å snakke sammen på avdelingen dersom det var et konkret barn de var bekymret for. En informant fortalte at «ikke alle på huset trenger å vite alle detaljer rundt en sak, men de som har noe med barnet å gjøre, trenger å vite nok, slik at alle får observert og skrevet logg». Som beskrevet i kapittel tre er systematisk kartlegging, gjennom observasjon og loggføring, en viktig del for å kunne avklare en bekymring, spesielt i saker hvor man ikke er helt sikker på hva det er man er bekymret for (Backe-Hansen, 2009). For å følge opp, og observere og loggføre barnet signaler, er det viktig med kunnskap om hvordan dette skal gjøre.

I tillegg til å snakke sammen i barnehagen snakket informantene også om at de kunne drøfte saken anonymt med barnevernet. Noen av informantene fortalte også at man kunne drøfte saker med Smiso eller Barnehuset. To av informantene snakket om rutiner i forhold til å ta bilde av barnet dersom de fant noe mistenkelig, for eksempel et blåmerke.

Alle, med unntak av en, av informantene snakket om at dersom saken dreide seg om mistanke vedrørende seksuelle overgrep eller vold, så skulle foreldre ikke informeres før saken ble meldt til barnevernet. Hva gjelder meldeplikten, og det å snakke med foreldrene når man har en bekymring for et barn, fortalte en av informantene:

Det er så gruffullt vet du, men hvis det hadde vært snakk om overgrep, altså da må du si ifra... til foreldrene, hadde det vært sånn skikkelig, når du må sende barnet på undersøkelse, må du ikke kontakte foreldrene for det?

En annen informant fortalte det slik om melderutinene i saker hvor det er bekymring for seksuelle overgrep;

Det ligger generelt i en plan for melding til barneverntjenesten, der ligger det hva vi skal se etter, og der ligger det også at hvis vi har sjelelig grunn til mistanke om seksuelle overgrep, så skal vi ikke si ifra til foreldrene før vi melder, da skal vi gå rett til barnevernet med det. Så foreldrene ikke kan skjule spor eller noe, og det er jo en politisak.

Alle snakket om at meldeplikten var et selvstendig ansvar, mens flere pekte på at det i noen tilfeller kanskje ikke var så lett å melde dersom styrer eller andre pedagoger ikke var enig i bekymringen. En informant beskrev det slik:

... og det med at alle har meldeplikt, vi skyver det heller over på styreren eller lederen, det er tryggeste. Jeg kan skjønne at en assistent kan vegre seg for å melde dersom den pedagogiske lederen ikke er enig, selv om de også har meldeplikt.

Kunnskapen om rutinene virker noe tilfeldig, og ikke alle har oversikt over hvor og hva det står i rutinene, og har dermed heller ikke oversikt over hvilke rutiner som gjelder i saker hvor det er bekymring for at et barn utsettes for seksuelle overgrep. Selv om informantene var klar over at de har meldeplikt av eget initiativ etter barnevernlovens § 6-4 og barnehagelovens § 22, forteller de allikevel om forhold hvor det er lettere å skyve det over på for eksempel styreren, eller hvor de tenker at «barnevernet allerede er inne i saken», eller «barnet skal snart begynne på skolen, de melder sikkert». Det nære samarbeider med foreldrene og de ansattes følelse av å gå bak ryggen på foreldrene ved å melde direkte til barnevernet gjorde også at de i noen tilfeller valgte å henvise til for eksempel helsestasjonen i stedet. Formålet med

meldeplikten, er som nevnt i kapittel to, å sikre at barneverntjenesten får kunnskap om, og mulighet til gripe inn. Bratterud og Emilsen (2011) peker på at mange som jobber med barn og unge er usikre på når de skal melde og ikke. Usikkerhet rundt det å melde kan vitne om at de ansatte i barnehagen ikke har tilstrekkelig kunnskap om når meldeplikten utløses, og at det er lette å skyve det over på andre, slik som en styrer eller leder, eller ved å henvise til en annen instans, eksempelvis PPT (Lilleberg & Rieber-Mohn, 2011).

5.1.7 Manglende fokus og kunnskap om seksuelle overgrep skaper usikkerhet

Informantene ga alle uttrykk for at de ønsket mer kunnskap om temaet seksuelle overgrep. Samtlige fortalte om lite informasjon og kunnskapsfokus på temaet seksuelle overgrep i utdannelsesforløpet sitt som førskolelærere, både de som utdannet seg for tjue og ti år siden, men også de som var ferdigutdannet i fjor eller året før. En av informantene beskrev det slik:

Jeg tror det var en dame som kom fra barnevernet som snakket om hvordan vi skulle melde dersom vi var bekymret for omsorgssvikt. Hun nevnte seksuelle overgrep som en del av ulike former for omsorgssvikt barn kunne bli utsatt for, men ikke spesifikt hvordan man skal skulle handle i disse sakene mot for eksempel andre saker hvor det oppfordres til foreldresamarbeid.

Noen av informantene hadde vært på kurs etter at de begynte å jobbe, hvor deler av kurset hadde handlet om seksuelle overgrep. Informantene fortalte at det i større grad var fokus på barn som ble utsatt for vold, eller som var vitne til vold, barn av psykiske syke eller barn som hadde foreldre som slet med rus. Samtidig sa en av informantene som hadde vært på flere kurs, også om seksuelle overgrep:

Jeg har vært på så mange kurs, jeg har lest så mange bøker, men jeg har ikke oppdagat noen flere barn for det. Jeg tror disse sakene er så komplekse og vanskelige, også tror jeg overgriperen er veldig flink til å få barnet til ikke å fortelle noe.

Bekymring og mistanke vedrørende barn som utsettes for seksuelle overgrep er vanskelige saker å jobbe med, og det er stor usikkerhet knyttet til hva signalene utsatte barn gir. Som beskrevet i kapittel tre og «tegn utsatte barn kan gi» forteller de færreste barna om hva de blir utsatt for direkte, eller at det vises gjennom synlige tegn som blåmerker og merker for eksempel rundt kjønnsorgan (Kvam, 2001). Enda virker det som om dette er, i følge flere av

informantene, tegn barnehageansatte ser etter og i stor grad tenker er viktig for at det skal meldes til barneverntjenesten. På en side kan man tenke at dersom det kommer et barn som sier at «jeg må ta tissen til pappa inn i munnen min», eller som kommer gul og blå i barnehagen, så er det ikke så mye rom for å la være å agere, og man har noe konkret å melde til barneverntjenesten og eventuelt politiet.

Ved å ha lite kunnskapsteori om temaet seksuelle overgrep gjennom utdanningene, men heller fokusere på vold og psykiatri, som også er viktig temaer, vil det kunne føre til holdninger om seksuelle overgrep er et tema det ikke er viktig å ha fokus på (Thorkildsen, 2015).

Informantene snakket om at temaet ikke er jevnlig oppe på personalmøter eller avdelingsmøter, men at det kun snakkes om når det er konkrete saker i barnehagen. Det at det ikke snakkes om på arbeidsplassen, eller er tema på ulike kurs de ansattes sendes på, kan også være med på å skape, og opprettholde, holdninger om at seksuelle overgrep er vanskelige saker, at det ikke skal snakkes om, at det er tabu og ikke noe vi skal ha fokuset på.

Informantenes lite kunnskapsperspektiv om temaet kan sies å være en følge av at seksuelle overgrep ikke er et tema som er bevisstheten til de ansatte i barnehagen. Det er ofte andre ting som heller tar fokuset, eller som det er lettere å ta tak i. Gjennom å ha fokus på temaet seksuelle overgrep på personalmøter, kurs og fagdager, vil man kunne styrke kvaliteten i arbeidet med overgrepsutsatte barn (Søftestad, 2005). Videre sier Søftestad (2005) at manglende kompetanse og kunnskap hos de som jobber med barn og unge kan føre til holdninger som forhindrer ny kunnskap om seksuelle overgrep. Ved ikke å snakke om det kan man heller ikke lære av de erfaringene andre har gjort, som igjen kan føre til at man ikke tør å se at et barn er utsatt for seksuelle overgrep.

Informantene fortalte om at de var redde for å ta feil, og for å sette i gang et system, for at det så visste det seg at det ikke var noe i det. Dette kan vitne om manglende kunnskap om barn som utsettes for seksuelle overgrep, om usikkerhet og at mange kanskje er redde for å se nøyere etter. Når fagfolk er redde for å ta feil, enten fordi de møter motstand, får emosjonelle reaksjoner eller det er utfordringer med tanke på samarbeid, får heller ikke utsatte barn den hjelpen de trenger (Aasland, 2009).

5.2 Barnehageansattes håndtering av saker hvor de er bekymret for et barn

En ting er hva de ansatte i barnehagene generelt vet om barn som utsettes for seksuelle overgrep, en annen ting er hva de gjør helt konkret i disse sakene. Hvordan møter de barna de er bekymret for og hvordan håndterer de meldeplikten de har til barneverntjenesten? Fokuset på drøftingen, hva gjelder barnehageansattes håndtering i saker hvor de har vært bekymret for et barn, vil ligge på informantenes fortellinger om nevnte erfaringer. Til grunn for presentasjonen og drøftingen vil bakgrunnskunnskapen, og de teoretiske perspektivene som presentert i kapittel to og tre, ligge.

5.2.1 Erfaringer med håndteringen av en bekymring vedrørende seksuelle overgrep

Alle informantene fortalte om barn de hadde hatt i barnehagen hvor de på et eller annet tidspunkt hadde vært bekymret for om barnet muligens kunne være utsatt for seksuelle overgrep. Det var i de fleste tilfellene barnets atferd som hadde gjort dem bekymret. I tillegg hadde to av informantene som nevnt erfaring med at barnet hadde fortalt om hendelser hjemme som kunne vitne om at barnet ble utsatt for seksuelle overgrep.

5.2.2 Bekymringsmeldingen som falt som et korthus

Alle informantene fortalte at de hadde drøftet bekymringen sin med andre kollegaer, samt at de hadde drøftet anonymt med barneverntjenesten i flere saker. Flere av informantene fortalte at de i drøftingen med barneverntjenesten følte seg presset til at «dette måtte de melde», også i saker de ansatte selv var usikre på om det var for tidlig å melde, og om det de hadde var nok til at det kunne komme noe ut av det. En informant beskrev en anonym drøfting til barnevernet slik:

De spurte hvor vi ringte fra og så sa de at de måtte vite det fordi de hadde fått inn en annen sak og det hørtes ut som om dette kunne være samme saken. Barnevernet sa vi måtte melde med en eneste gang. Vi ble litt urolige fordi det ble så stort så fort og vi ble usikre fordi vi egentlig aldri hadde sagt at det er seksuelle overgrep, vi hadde bare funnene våre og observasjonene våre. Det ble så mye styr; barnevernet sa de måtte komme og hente dem og at de måtte på undersøkelse og at de hadde fått time om tre dager. Så vi kastet oss rundt og fikk skrevet en bekymringsmelding.

Videre forteller informanten om hvordan de ansatte i barnehagen hadde håndtert bekymringen, hva de hadde gjort og hva som ble utfallet av bekymringsmeldingen som ble sendt til barneverntjenesten:

Det var snakk om et søskenpar med bekymringsfull atferd, det var flere ting der som gjorde at vi ble bekymret. Vi begynte å føre logg og de som hadde noe med barna direkte å gjøre ble informert om at vi skulle følge litt ekstra med. Etter en periode drøftet vi saken anonymt med Smiso og vi ble enige om at det vi hadde var litt tynt med tanke på seksuelle overgrep, men at det var viktig å følge med og observere og skrive logg over noe tid, og heller drøfte igjen litt senere eller ta kontakt med barnevernet dersom det dukker opp noe mer konkret. I barnehagen snakket vi mye på at det ikke er vår jobb å skulle vite, samtidig var det ikke så lett å ikke lete etter «bevis» eller bekreftelse på bekymringen vår. Vi observerte og førte logg i en periode på to og en halv måned før vi snakket med barnevernet som ba oss om å melde med en gang, og etter det falt det litt ut av hendene til oss i barnehagen. Barnevernet ville ha ungene til undersøkelse uten at foreldrene eller ungene visste noe på forhånd, og det ble mye frem og tilbake om hvem som skulle følge barna og hvordan vi skulle løse det i forhold til foreldrene. Tilfeldigvis ble ungene syke den dagen, og vi fikk beskjed om at undersøkelsen ble utsatt med to uker. Deretter fikk vi beskjed om å samle bleier som barnevernet ville levere til politiet, så da gjorde vi det. Det var flere møter hos barnevernet. Like før undersøkelsen kom det kontrabeskjed om at det ikke skulle være noen undersøkelse, men at de skulle følges til fastlegen i stedet, uten at det ble fulgt opp av barnevernet. Vi følte vel at det ble veldig mye styr og usikkerhet fra barnevernets side, samtidig som vi bare måtte gjøre som de sa fordi de er barnevernet og skal være de profesjonelle. Så går tiden, saken er hos politiet etter at barnevernet har koblet de på, jeg hadde ikke kontakt med politiet på noe tidspunkt. Så ringer en av foreldrene til ungene og forteller at de har mottatt et brev fra politiet om at de har avsluttet en sak. Foreldrene på dette tidspunktet var ikke informert. Det ender med at vi i barnehagen har et møte med foreldrene og snakker om at vi har sendt en bekymringsmelding og om hvorfor det er blitt gjort uten at foreldrene er informert. Det som skjer videre da er at foreldrene tar med barna til legen selv og legen finner ikke noe «feil» der. Barnevernet reiser på hjemmebesøk noen dager senere og finner ikke noe bekymringsfullt. Foreldrene nekter å snakke med oss som jobber i barnehagen,

men ungene går der fortsatt mens de venter på ny barnehageplass i en annen barnehage. Etter noen uker kaller barnevernet inn til et møte hvor saken avsluttes. Der er vi i dag. Vi i barnehagen er like bekymret som før vi sendte bekymringsmelding, atferden og utviklingen til ungene er like bekymringsfull nå som da.

I denne saken ble utfallet at barnevernet henla saken og barnet fortsatte i barnehagen mens foreldre ventet på ny plass i en annen barnehage. Informanten fortalte om stor frustrasjon, og at de ansatte i barnehagen var like bekymret for barnas atferd som før de sendte bekymringsmelding til barnevernet, men at de nå i tillegg måtte forholde seg til foreldre, samtidig som de skulle prøve ivareta barna. Informanten fortalte om ansatte som helst ville ta barna med seg hjem fra jobb og som opplevde saken som veldig belastende. Dette kan sies å være et eksempel på hva Killèn (2004), som nevnt under kapittel tre om «overlevelsesmekanismer», beskriver som introjisering, hvor profesjonsutøveren tar opp i seg hvordan den andre opplever kaos og håpløshet og får disse følelsene til å gjelde seg selv. En følelse som igjen kan føre til handlingslammelse ved at det blir for vondt eller vanskelig å skulle forholde seg til det og man velger å gjøre ingenting.

Informanten fortalte at de opplevde at de hadde gjort jobben sin ved å observere og loggføre når de ble bekymret, samt at de meldte til barnevernet når de fikk beskjed om å gjøre det. Mye av frustrasjonen til informanten og barnehagen, slik informanten fortalte det, gikk på håndteringen barnevernet gjorde i denne saken. Det er i følge Søftestad (2005) viktig at de som skal håndtere en mistanke om at barn utsettes for seksuelle overgrep må ha kunnskap om hva de skal se etter og hvordan de skal gå frem for å dokumentere og observere. Slik denne saken ble fremstilt var det ingen som snakket med ungene om hvordan de hadde det og hva de opplevde. Barnehagen meldte til barnevernet etter en periode med loggføring og observasjon og hvor de ble bedt om å melde. Informanten beskriver saken som belastende for enkeltansatte, både ved at det var snakk om seksuelle overgrep, men også ved at saken fikk en uheldig slutt slik informanten opplevde det.

5.2.3 Barnevernet sa vi skulle snakke med foreldrene

I barnehagen er det mange barn, og det er mange barn med ulike utfordringer. Ofte vil det, i tilfeller hvor det kan være bekymring om at barnet utsettes for seksuelle overgrep, også være andre bekymringer som kan «skygge» for og som gjør at man kanskje ikke ser at det kan ligge

noe mer bak enn bare slite foreldre som har et krevende barn. En av informantene fortalte om en sak hvor de var bekymret for et barn som gikk på småbarnsavdelingen. I tillegg til at barnet slet sosialt, var barnet veldig klengete på voksne, både på voksne barnet kjente, men også andre barns foreldre som barnet ikke kjente. Barnet hadde også noen merker nederst på magen, over tissen, beskrevet av informanten som «merker på steder som ikke egnet seg». Det var disse merkene i denne saken som hadde gjort informanten bekymret. Videre fortalte informantene om hvordan de håndterte saken og hva de gjorde:

Det var ikke sånn at jeg tenkte at dette må være seksuelle overgrep, men jeg hadde ingen god følelse og det stemte ikke helt med å ha et blåmerke der barnet hadde merket. Det var ingen naturlig plass å få et blåmerke. I tillegg var det en del andre faktorer i den familien som gikk mer på generell omsorgssvikt som gjorde at hele ungen ga meg en klump i magen. Jeg snakket derfor med styrer og med andre kollegaer som hadde noe med barnet å gjøre og vi ble enige om at jeg skulle drøfte saken anonymt med barnevernet. Jeg var litt redd for at det skulle bli veldig voldsomt og at vi måtte ringe politiet og at ungen måtte hentes av barnevernet og tas med til undersøkelse. Jeg drøftet saken med barnevernet og de sa jeg burde snakke med foreldrene og høre hva dette kunne dreie seg om. Så da hadde jeg et møte med foreldrene sammen med styrer, og det møtet gikk veldig fint, jeg tror de bare trengte litt påminnelse og veiledning om klær og hygiene, og foreldrene fortalte at ungen hadde snublet i trappa. Foreldrene var veldig pålitelig og vi hadde et godt samarbeid med dem, og man følte man kunne stole på dem. Magefølelsen i dag er bedre enn den var fordi jeg vet gutten nå er i systemet på grunn av den generelle omsorgssvikten og at foreldrene trenger litt veiledning.

Slik denne saken ble fremstilt, og slik jeg tolker den, mangler både barnehagen og barnevernet kunnskapen om hva de skal se etter, hva de skal gjøre og hvordan de skal håndtere en mistanke om at et barn utsettes for overgrep. Saken vitner også om manglende kunnskap om hvilke signaler utsatte barn kan gi og hvordan omsorgssvikt påvirker et barns utvikling. Som nevnt i kapittel tre vil manglende kunnskap og kompetanse hos de ansatte i barnehagen og hjelpeapparatet for øvrig kunne føre til at barnet ikke får den hjelpen det skal, og mistanken om overgrep blir stående i skyggen av andre, mer håndterbare, «utfordringer» i familien (Kvam, 2001; Søftestad, 2005).

Historien er på denne måten også et eksempel på hvor «lett» det er å finne andre årsaker til problemet som er enklere for de involverte å ta tak i, og hvor man kan forflytte problemet over på noe annet, jamfør Killèns (2004) overlevelsesstrategier som beskrevet i kapittel tre.

5.2.4 Barnet går nå i en annen barnehage

En ansatt i en barnehage fortalte om et barn hvor vedkommende hadde vært veldig bekymret for om barnet ble utsatt for seksuelle overgrep fra faren sin. Barnet hadde, i tillegg til å komme med noen uttalelser om at «pappa kommer i senga mi» eller «pappa gjør sånt med meg», en atferd ellers som gjorde flere av de ansatte i barnehagen bekymret og satt med en dårlig magefølelse de til slutt agerte på. Informanten forteller:

Det var noe med hele ungen. Vi hadde sittet med en vond magefølelse en stund hvor vi hadde hatt en diffus mistanke om at det kunne dreie seg om seksuelle overgrep. I den perioden førte vi logg og snakket med de ansatte som hadde noe med barnet å gjøre. Deretter drøftet vi med Barnehuset og med barnevernet, hvorpå de var litt usikre, så vi ble enige om å observere og loggføre en stund til. I denne perioden hadde vi noen samtaler med foreldrene hvor vi snakket om andre ting enn bekymringen vår, men hvor vi tok opp andre temaer for å prøve å finne litt ut av hvordan det var hjemme. Etter en periode på noen uker, hvor det var ganske stille, kom barnet med noen uttalelser som gjorde at vi følte at vi ikke kunne vente lenger med å melde til barnevernet. Det var på en måte litt diffust hva ungen hadde sagt, men samtidig var det tydelige tegn på at her skjedde det noe som ikke var greit. Etter å ha drøftet saken med barnevernet på nytt, sendte vi en bekymringsmelding.

Hovedbekymringen til informanten gikk på seksuelle overgrep, men dreide seg også om generell omsorgssvikt. I dialog med barnevernet ble informanten enig om at vedkommende kunne melde anonymt i håp om at foreldrene ikke skulle miste tillitten til barnehagen. Informanten var redd foreldrene ville ta barnet ut av barnehagen. Informanten forteller videre om hvordan saken ble tatt hånd om:

Etter at barnevernet hadde mottatt bekymringsmeldingen kom det to stykker derfra for å snakke med oss og barnet. Jeg fikk beskjed av barnevernet om at jeg ikke skulle si noe i intervjuet, så der satt det to damer barnet aldri hadde sett før og som stilte veldig overfladiske spørsmål. Videre fortalte de fra barnevernet barnet at foreldrene visste at

de var der for å snakke med barnet. Jeg opplevde barnet som skremt, og barnet fortalte ingenting av hva det hadde fortalt til oss. Jeg opplevde det som at barnevernet ikke visste hva de gikk til eller at de hadde kompetanse til å snakke med barn om vanskelige temaer. Etter denne samtalen kalte barnevernet foreldrene inn til et møte hvor barnevernet mente at vi i barnehagen også måtte møte for å legge frem vår bekymring og hvorfor vi hadde meldt. Foreldrene reagerte selvfølgelig med sinne, og sa at det var barnehagen som hadde misforstått, at det ikke var verdt at barnehagen og barnevernet skulle blande seg inn i deres liv. Barnevernet mente barnehagen og foreldrene måtte forsones slik at barnet kunne fortsette i barnehagen. Det hele endte med at foreldrene etter møtet kommer i barnehagen og henter barnet og barnet slutter i barnehagen den dagen. Det vanskeligste nå er at jeg vet ikke hvor saken ligger i dag, om den er henlagt eller om det er satt i gang tiltak, og om det var noe i det med seksuelle overgrep, eller om den bekymringen kokte bort i alt det andre. Samtidig har vi i barnehagen nå mistet den oversikten, og kontrollen om du vil, over barnet når det ikke lenger går i barnehagen vår.

Denne informantens erfaring peker på en ansvarsfraskrivelse hos barnevernet som flere av informantene også har beskrevet og fortalt om. Her eksemplifiserer ansvarsfraskrivelsen, slik informanten opplevde det, ved at barnevernet la møtet over på barnehagen og sa at det er informanten som ovenfor foreldrene må legge frem og forsvare hvorfor de har meldt bekymring. Videre vitner hendelsen med barnesamtalen om manglende kunnskap og kompetanse til å håndtere og snakke med barn om vanskelige ting, slik som bekymringer rundt seksuelle overgrep.

Alle disse tre historiene handler om hvordan barnehageansatte har fått en bekymring om at et barn i barnehagen ikke har det bra, og det muligens er snakk om at barnet utsettes for seksuelle overgrep. Informantenes opplevelser knyttet til disse erfaringene kan sies i stor grad å være påvirket av samarbeidet med barneverntjenesten, eller mangel på samarbeid, slik flere av informantene beskriver det. En av de viktigste rollene barneverntjenesten har, i samarbeid med andre offentlige instanser, er, som beskrevet i kapittel to om «tverrfaglig samarbeid», å være en samarbeid- og diskusjonspartner (Lilleberg & Rieber-Mohn, 2011). I tilfellene som beskrevet av informantene viser erfaringene seg å være mangelfulle med tanke på hva de tenker er barnevernets rolle, for eksempel med tanke på råd og veiledning i disse sakene, men

også i forhold til samtaler med barn og oppfølging av saken videre. Det er imidlertid viktig å påpeke, slik Lauvås og Lauvås (2004, s.128) gjør, at «det er ikke nok å kunnskaper om noe, hvordan disse kunnskapene blir brukt i praksis er også av betydning». Informantene understreker, gjennom sine fortalte erfaringer av håndteringer, at selv om de ansatte i barnehagen ofte er usikre i disse sakene, og derfor henvender seg for drøftinger hos barnevernet, så er det gjerne først når saken er meldt til barnevernet at «korthuset» faller litt sammen.

5.2.5 Observerer heller enn å snakke med barna

Samtlige av informantene snakket om at det var viktig å observere barnet dersom barnet hadde sagt noe, eller hadde hatt en atferd som var bekymringsfull over noe tid, men ingen av informantene hadde snakket med barnet det gjaldt. De ansatte snakket med andre ansatte, de snakket med styrer i barnehagen, noen ganger snakket de med barnevernet eller Barnehuset. Informantene fortalte også om et barnevern som heller snakket med de ansatte i barnehagen heller enn med barnet.

Flere av dem hadde imidlertid erfaring på samtaler barneverntjenesten hadde hatt med barnet, hvor av den ene informanten beskrev hendelsen på denne måten: «samtales med barnet som de fra barnevernet hadde, var helt elendig. Det virket ikke som om barnevernet visste hva de gikk til». En annen informant hadde tydelig en forventning om at det var barnevernets oppgave å snakke med barna for å finne ut av hva som hadde skjedd og fortalte «vi følte at det skjedde absolutt ingenting, ingen snakket med ungene engang...».

Som beskrevet i kapitel tre om «utfordringer i samtalen», er det ikke slik at det er grunnleggende annerledes å snakke med barn som har vært utsatt for seksuelle overgrep, enn andre barn (Ruud, 2011). Allikevel er det fortsatt slik at mange voksne vegrer seg for å snakke med barn om vanskelige temaer (Ruud, 2011). Dette blir bekreftet av informantenes erfaringer. Noen av utfordringene, og således hindrene for å snakke med barn, handler om hvilke følelser som vekkes i oss voksne når det er snakk om at et barn muligens blir utsatt for seksuelle overgrep (Ruud, 2011).

Alle informantene var enige om at temaet seksuelle overgrep er noe som bør snakkes mer om på arbeidsplassen og med ungene. En av informantene pekte på at når det gjaldt å snakke med

ungene kunne de «bli flinkere til å snakke med barn generelt om hva som er lov og ikke lov, hva som er greit og ikke greit».

Selv om informantene snakket om at det var viktig å snakke om, og ha fokus på temaet, samt at man burde snakke med ungene om hva som er lov og ikke lov, fortalte samtlige av informantene at dette ikke ble gjort i særlig grad i dag. Selv om flere av informantene har pekt på at barn kanskje ikke forteller fordi de ikke vet at det som skjer med dem er ulovlig, så har de ikke temaer som kropp og berøringer, hemmeligheter, eller hva er lov og ikke lov i Norge, på dagsorden. Barn som har kunnskap, vil i større grad kunne fortelle om hvordan de har det og hva de blir utsatt for, enn barn som ikke har kunnskap. Det å gi barn kunnskap er viktig med tanke på forebygging og avdekking av vold og overgrep. Ved å gi et barn kunnskap, gir du også barnet kompetanse (Aasland, 2009; Thorkildsen, 2015).

Eksempelene som fortalt av informantene, vitner om manglende kunnskap, samt manglende kompetanse til å håndtere en mistanke om overgrep. Både hos de som jobber i barnehagen, men også hos barnevernet, samt at det vitner om en motvilje til å ville ta i disse sakene. At temaet er skambelagt og helst noe man ikke vil forholde seg til kommer til syne når man ser hvordan sakene er blitt håndtert. Hvis voksne ikke orker å ta smerten ved å ta innover seg hva barn utsettes for, så spør de heller ikke hvordan barna har det og hva de har opplevd (Thorkildsen, 2015).

5.2.6 Observasjon og loggføring som dokumentasjon på bekymringen

Informantene snakket som nevnt at de observerte og førte logg dersom de var bekymret for et barn, men de ga ikke inntrykk av at dette var noe som var satt i system eller at de bedrev noen form for systematisk observasjon for å avdekke overgrep, men at det heller virket mer tilfeldig hva de så når det passet inn i de daglige rutinene i barnehagen ellers. Som beskrevet i kapittel tre, peker Backe-Hansen (2009) på at systematisk kartlegging er en sentral del i barnehagen for å kunne avklare en bekymring, spesielt i sakene som befinner seg i gråsonene. En av utfordringene informantene pekte på var å ta det barnet sier på alvor, når barnet sier det. Det krever imidlertid at du som barnehageansatt skal være tilstede akkurat i det øyeblikket barnet har behov for å fortelle og trenger å bli hørt. Dette peker på hvor viktig tid, kunnskap og kompetanse er for å følge opp de signalene et barn gir (Backe-Hansen, 2009). Det krever en

viss grad av årvåkenhet og oppmerksomhet fra de som jobber i barnehagen til å være tilstede når barn trenger det.

Videre er det viktig å ha med seg at observasjon av atferdsendring er mer enn bare synsing, men mer en refleksjon av «hva er det jeg ser, hva har endret seg, hva er bekymringsfullt» (Backe-Hansen, 2009). Observasjon får aldri vært helt objektiv, da den som ser vil bære med seg sine erfaringer og opplevelser. Det vil derfor være nyttig å drøfte en bekymring, og observasjoner som er gjort, med andre som også kjenner barnet for å få en mer nøyaktig og troverdig informasjon om barnet (Backe-Hansen, 2009).

Samtlige av informantene fortalt om loggføring som en del av rutinene. Informantene som hadde erfaring med å ha meldt bekymring til barnevernet om mistanke om seksuelle overgrep påpekte hvor viktig loggen hadde vært. En av informantene sa:

Det tok noen måneder fra vi begynte å loggføre til barnevernet ble koblet på, og da var det veldig godt å ha skrevet ned hva og på hvilken måte barnet hadde fortalt og hva det hadde gjort. Det er fort gjort å glemme, selv viktige detaljer man tenker at man skal huske.

Aasland (2009) hevder at loggføring og dokumentasjon er veldig viktig, da det gir mer nøyaktige beskrivelser og en bedre, og mer troverdig, oversikt over tidspunkter enn hva barnehageansatte ville kunne klart å formidle på et senere tidspunkt. Hun peker videre på at det krever oppmerksomhet fra den som skriver loggen for å unngå at det blir dokumentasjon av meninger, synsing eller magefølelser. Mange av informantene snakket om at de var redde for at de ikke hadde nok til å melde til barnevernet. Ved å ha ført logg, og kunne gå gjennom loggen på et senere tidspunkt, vil man kunne ha en bedre oversikt over omfanget av hva bekymringen handlet om. Dokumentasjonen er i så måte en gyllen mulighet til å diskutere hva det var som utløste mistanken eller bekymringen til å begynne på (Aasland, 2009). Det er imidlertid rimelig å anta, at ettersom det i det daglige i barnehagen ikke er fokus på, eller snakkes om seksuelle overgrep og om rutiner knyttet til observasjon og dokumentasjon, så vil også barnehageansattes måte å dokumentere på ofte handle om generelle bekymringer for et barn.

5.2.7 Seksuelle overgrep er et vanskelig tema

Alle snakket om hvor vanskelig de opplever temaet seksuelle overgrep mot barn, og at det er vanskelig å vite hva man skal se etter. En informant fortalte det slik: «det kan være så mye annet, og vi søker gjerne heller en annen årsak enn at barnet utsettes for seksuelle overgrep».

Videre snakket de om at det er vanskelig å vite hva man skal gjøre hvis man blir bekymret for at et barn utsettes for seksuelle overgrep. Temaet er vanskelig å snakke om, vanskelig å håndtere og det er stor usikkerhet knyttet til disse sakene. Informantene gav uttrykk for at seksuelle overgrep mot barn «fortsatt er et tabuisert område», men at «vi må våge å tenke det utenkelige». Alle snakket om tegn, men flere av informantene var usikre på hvordan de skulle tolke tegnene, og at det var «vanskelig å vite sikker hva det er barnet gir uttrykk for».

Det forskes, som nevnt i kapittel to, tematiske perspektiver, stadig mer på seksuelle overgrep, og selv om det i fagmiljøer kan virke å være en økt bevissthet og fokus på seksuelle overgrep, vil jeg allikevel påstå at for den enkelte utsatte fortsatt er et tabubelagt tema. LISA-undersøkelsen (2009-2017) viste at det i gjennomsnitt tok sytten år fra det siste overgrepet skjedde til man fortalte om det til noen. Dette vitner om et tema som i stor grad fortsatt må sies å være tabubelagt, og er et område som i stor grad preges av stor skam og skyldfølelse for den utsatte. Samfunnets manglende evne til å synliggjøre at vold og seksuelle overgrep er et folkehelseproblem, og til å ta tak i det gjennom politisk og faglig oppmerksomhet, vitner også om at det er et tabubelagt tema også i samfunnet generelt (Thorkildsen, 2015). At noe regnes som tabu er i følge Halldis Leira (1992, s. 60) «et sosialt forbud mot å synliggjøre, eller (å) fortelle». Videre sier hun at «kulturen opprettholder sine tabuer i forakt som en mulig truende sanksjon. Den som trosser forbudet mot å synliggjøre, kan bli påført forakt og dermed mulig skam», og fordi vi vil forsøke å unngå en slik følelse av skam «underordner vi oss normen om at det usynlige fortsatt ikke skal bli sett» (Leira, 1992, s. 60, i NOU 2003: 31). Handlinger og temaer slik som seksuelle overgrep er som nevnt ofte knyttet til skam for den utsatte, men også selve temaet virker å ha en «skamfølelse» knyttet til seg, da selve handlingen i seg selv må sees som unormal og derfor tabu. Leira (2003) fremhever også at vi ofte mangler ord for å snakke om det kulturen «forbyr» oss å se, og fordi vold og seksuelle overgrep mot barn, men også mot ungdom og voksne, er omgitt av et slikt kulturelt forbud, vil dette kunne være med på å fremme taushet rundt seksuelle overgrep. Dette kan være noe av grunnen til at mange vegrer seg i det hele tatt å snakke om seksuelle overgrep og mange vil heller la være å

forholde seg til det, heller enn å løfte det ut av mørket og legge skammen der den hører hjemme, på overgriper.

5.2.8 Erfaringer med å melde til barneverntjenesten

Tre av informantene hadde meldt en eller flere saker til barneverntjenesten med bekymring om at et barn i barnehagen ble utsatt for seksuelle overgrep. To av informantene hadde vært bekymret for at et barn i barnehagen muligens ble utsatt for seksuelle overgrep og drøftet saken/e med barneverntjenesten. En annen informant hadde meldt en sak til barneverntjenesten vedrørende bekymring om vold, men hadde hatt pågående saker i barnehagen som gjaldt bekymring eller mistanke om seksuelle overgrep.

To av informantene oppga at det hadde vært barn de hadde vært bekymret for, men som av ulike årsaker ikke hadde blitt meldt til barnevernet. Fire svarte at de ikke hadde barn hvor de var bekymret for seksuelle overgrep og ikke hadde meldt, men samtlige hadde barn hvor det «var ett eller annet, noe som ikke stemte, som jeg ikke fikk helt tak i» eller hvor de «var usikre på om det kunne være snakk om overgrep».

I forhold til spørsmål som gikk på hvordan informantene opplevde samarbeidet med barnevernet svarte samtlige av informantene at barnevernet var vanskelig å få tak i, at det tok for lang tid, og det var dårlig med tilbakemelding til barnehagen som melder. Fire av informantene hadde veldig negative erfaringer i forhold til barnevernet i saker vedørende mistanke om overgrep. Den ene informanten fortalte:

Vi føler ofte at det skjer absolutt ingenting, og vi får beskjed om er du fortsatt bekymret så må du melde... det virker som om de har lite å gå etter, lite muligheter til å gjøre ting, fra å være snakk om politi og undersøkelse, så renner det ut i ingenting. De fraskriver seg ansvaret litt, eller at de ønsker å gjøre det, det virket ikke som om barnevernet visste helt hva de gikk til.

Videre snakket informantene om barnehagens ansvar om å melde, og om deres forventninger til at barnevernet i sin tur skal gjøre jobben sin. Mange snakket om en frustrasjon over et barnevern som ikke virket å ha tilstrekkelig kunnskap om hva de skal gjøre i disse sakene, samt en frustrasjon rundt at sakene altfor ofte rant ut i ingenting annet enn uro for de involverte partene. Noen av informantene hadde mer positive erfaringer med samarbeidet med

barneverntjenesten generelt og omtalte kontakten og samarbeidet blant annet på denne måten: «opplevde at de åpne for å ta imot saker, at de gjør det de skal, og at det har blitt bedre og et mye mer fokus på tverrfaglig samarbeid.

Informantenes erfaringer med samarbeidet til barneverntjenesten kan vitne om at det ikke er helt avklart hvilke forventninger barnehagen har til barnevernet, samt at barnevernet kanskje ikke har vært tydelige nok på hvordan de jobber og hva de forventer av barnehagen, og at det oppleves å bli en skjevhet i det tverrfaglige samarbeidet hvor den ene parten anklager den andre parten for ikke å gjøre jobben sin (Lauvås & Lauvås, 2004). Som nevnt i kapittel to under «forventninger til den samarbeidende parten» er det ikke alltid det er like tydelig hvilke forventninger vil stiller til egne og andres roller (Lauvås & Lauvås, 2004).

5.2.9 Hindre for å melde - overlevelsesstrategier

Under intervjuene snakket informantene en del om hva som gjør disse sakene så vanskelig og mulige årsaker til hvorfor det meldes ikke mer? En av informantene fortalte:

Jeg tror vi ser dem, men jeg tror ikke vi klarer å gjøre noe med det, alltid. Det kan være godt skjult, man kan kjenne en mistanke om at det er noen ting, men så opplever jeg at det ikke er sånn i andre settinger, det er litt vanskelig... men jeg tror ikke det handler om at vi ikke ønsker å se, jeg tror bare det er veldig vanskelig å oppdage det.

Samtlige av informantene snakket om at det vanskeligste når det gjaldt å melde bekymring om seksuelle overgrep til barneverntjenesten, var de ansattes forhold til foreldrene til barna i barnehagene. På spørsmål om hva som opplevdes som det vanskeligste i saker vedrørende mistanke om seksuelle overgrep sa en av informantene det på denne måten:

Det er jo alltid ovenfor foreldrene, og uansett hvor mye vi snakker om at vi må isoleres oss helt fra det, at det er barna som er vår hovedoppgave, så er det alltid forholdet til foreldrene som vi er redde for, også at foreldrene tar ungen ut av barnehagen og at vi på en måte «mister kontrollen» ovenfor det barnet.

Den nære kontakten med barnet og den daglige samhandlingen barnehageansatte har med foreldrene, for eksempel i bringe- og hentesituasjoner, åpner opp for noen dilemmaer og særlig krevende vurderingen når det er snakk om bekymring for et barn (Backe-Hansen, 2009). Det blir gjerne spesielt vanskelig i de sakene hvor det ikke er entydige indikasjoner på

hva barnet har vært utsatt for eller hvordan omsorgssituasjonen er hjemme (Backe-Hansen, 2009). I sitatet ovenfor, og som alle informantene sa noe om, ser man tydelig at det er forholdet til foreldrene som gjør sakene vedørende mistanke om seksuelle overgrep ekstra vanskelig. En annen informant beskrev det slik:

Selv om vi melder bekymring for at et barn utsettes for seksuelle overgrep, så føles det som om vi melder mistanke om at det er av foreldrene som har gjort det. Spesielt siden vi også må ryggen på foreldrene når vi melder. Det kjennes ikke greit ut.

Det å skulle ta tak i situasjonen til et barn som har det vanskelig krever noe av oss som voksne, og den naturlige trangen til å beskytte oss selv som individer kommer av og til over trangen til å beskytte og hjelpe barnet. Som beskrevet i kapittel tre, teoretiske perspektiver, vil ulike overlevelsesstrategier, som fungerer som iboende «usynlige prosesser» i alle mennesker, i mer eller mindre grad ubevisst påvirke atferden og våre valg av strategier (Killèn, 2004). Flere av informantene kom med eksempler på flere av de ulike overlevelsesstrategiene eller forsvarsmekanismene, uten å virke klar over at det er det de kanskje er et uttrykk for.

En informant fortalte om en aleneforelder som hadde to små barn i barnehagen. Barna hadde en del bekymringsfull atferd som alene kanskje hadde vært «nok» til å melde. I tillegg var det en del atferd og merker på barna som gjorde at informanten ble usikker på om det kunne være noe mer enn generell omsorgssvikt. Informanten fortalte «det kunne jo ikke være snakk om seksuelle overgrep, vi hadde et så godt forhold til foreldrene og de virket så ærlige». Videre fortalte informanten at:

Vi skjønner jo at det er en slitsom periode med små barn, og at barn kan være krevende, og det er jo helt vanlig å bli litt ekstra sliten som aleneforelder da, det er sikkert ikke noe annet enn det, hun vil jo det beste for barna sine».

Her ser vi, ettersom jeg har tolket informanten og sitatet, et tydelig tilfelle av overidentifisering med foreldrene, hvor den ansatte setter seg inn i foreldrenes situasjon og forklarer barnets situasjon ut fra det. Faren ved en slik overidentifisering er at den ansatte i barnehagen ikke ser realiteten i barnets omsorgssituasjon, men heller bagatelliseres barnets situasjon, og slår seg til ro med at «det kan ikke være seksuelle overgrep» og «det går seg nok til» (Killèn, 2012). Det er lettere som voksen å forholde seg til at mor er sliten, og at barn er slitsomme i perioder, enn å ta tak i at barnets omsorgssituasjon kanskje ikke er god nok.

Flere av informantene hadde erfaringer med å melde til PPT eller helsestasjonen i saker hvor de var «bekymret for et barn, men usikker på hva det sikkert var». I saker hvor barnet også hadde flere problemer, for eksempel i forhold til språkutvikling og det sosiale samspillet med andre barn, fortalte informantene at barna like ofte ble henvist til PPT eller helsestasjonen for oppfølging der, fremfor å koble inn for barneverntjenesten. Det gjaldt også i saker hvor de ansatte selv satt med en dårlig magefølelse hva gjaldt barnets omsorgssituasjon. På den måte kan man si at de ansatte i barnehagen tok tak i praktiske utfordringer og kan således sitte igjen med følelsen av å ha «gjort noe», uten at de kanskje har tatt tak i det egentlige bakenforliggende problemet, men heller forflyttet problemet til noe mer håndterbart (Killèn, 2012).

Følelsen av å kjenne på utilstrekkelighet, både for sin egen del som ansatt i en barnehage, men også i forhold til barneverntjenestens utilstrekkelighet, i saker som handler om mistanke om seksuelle overgrep, var følelser som ble inngående beskrevet av informantene, og som stemmer overens med Killèns (2012) overlevelsesstrategi om å kjenne på egen utilstrekkelighet. Eksempelvis var flere av de barnehageansatte opptatt av den generelle utilstrekkeligheten, både sin egen og barnevernets, men også det utilstrekkelige i utfallet av å sende en bekymringsmelding. En informant beskrev det slik:

Det renner ut i ingenting. Det skjer absolutt ingenting når du har meldt en sak, kanskje barnevernet drar på et hjemmebesøk, men like ofte blir saken henlagt fordi barnevernet ikke har funnet ut noe. Det blir så etterdønninger for alle parter, spesielt for barna. Neste gang skal jeg tenke meg nøye om før jeg melder til barnevernet.

Her ser vi hvordan følelsen av utilstrekkelighet kan føre til at barnehageansatte vurderer å ikke melde til barneverntjenesten ved en senere tilfelle, fordi som en informant sa: «det kommer ikke noe godt ut av det, det blir bare kaos og uro».

En av informantene snakket om tilfeller hvor det hadde vært bekymring om et barn i barnehagen kanskje ble utsatt for vold og/eller overgrep hvor tanken om at det kunne være overgrep var «det er jo bare helt jævlig, foreldre kan vel ikke gjøre sånt mot barna sine, det må være noe annet». Eller som en annen informant beskrev det: «det er så godt skjult, man kan kjenne på en mistanke om at det er noe, men det er så vanskelig å vit hva det er og hva man skal gjøre». I møte med barn og familier som har det vanskelig, og hvor situasjonen kan

føles overveldende, kan det for noen føre til handlingslammelse (Killèn, 2012).

Handlingslammelse henger tett sammen med å trekke seg unna eller distansere seg fordi det blir for vanskelig å skulle håndtere det, det blir lettere å legge det over på noe annet eller å velge ikke å forholde seg til situasjonen, slik.

I følge Killèn (2004) baserer mange profesjonsutøvere sitt arbeid på egen normsteking, og de verdier og holdninger de ansatte har vil således i stor grad kunne påvirke hva de ser etter hos barn som har det vanskelig, samt hva de velger å gjøre. I tillegg til å basere vurderinger utfra egne normer, samtidig som arbeid med barn kan utfordre oss følelsesmessig og holdningsmessig, kan også sies å ha sammenheng med mangle kunnskap om barn og foreldre (Killèn, 2004). Det kan virke som om det er stor avstand mellom den tilgjengelige kunnskapen og kompetansen som finnes i dag, og den kunnskapen de ansatte i barnehagen, og barnevernet, ser ut til å bruke i praksis i dag. Barnehageansatte virker å ha god kunnskap om hva de skal se etter, samt en del kunnskap om hva de skal gjøre, og samtlige snakker om at det er takhøyde på arbeidsplassen til å snakke om disse sakene. På tross av dette meldes det få saker om mistanke om seksuelle overgrep, og terskelen for å melde er i følge informantene høyere dersom du har meldt tidligere og hvor utfallet var negativt. Selv om antallet bekymringsmeldinger fra barnehage har økt noe, er det fremdeles mange som er usikre på når de skal melde (Thorkildsen, 2015). Det er imidlertid viktig å understreke at opplysningsplikten setter taushetsplikten til side hvis man har mistanke om at et barn er utsatt for omsorgssvikt, begrunnet i barneverntjenestens behov for å motta opplysninger om barn for å kunne gi dem rett hjelp, til rett tid (Backe-Hansen, 2009).

5.2.10 Vil «vite» før de melder til barnevernet

Som flere av informantene sier noe om, er det fortsatt viktig med noe form for «bevis» før de ansatte velger å melde bekymring til barneverntjenesten, og det virker ikke som om de helt vil la rollen som etterforsker eller advokat ligge, men vil gjerne «vite» før de melder. En informant beskrev det slik:

Det var noe med atferden som gjorde oss bekymret, men når du sitter der og har de observasjonene du har, så føles det allikevel så lite håndfast. Det er så mye som vi ser, som vi føler, men som vi ikke får satt ord på, så når det kommer til stykket så føles det ikke nok, det er ikke nok bevis.

Mangelen på «nok» informasjon eller sikker viten om hva barnet faktisk utsettes for virker å fungere som en stor brems på om saken blir meldt til barneverntjenesten eller ikke (Killèn, 2012). Som beskrevet i kapittel tre, teoretiske perspektiver, er en av hovedutfordringene i saker som dreier seg om seksuelle overgrep nettopp det at man sjelden vet akkurat hva barnet har vært utsatt for. En kan tenke seg at for at terskelen for å melde skal bli lavere, må man ha økt fokus på at det er barnehagens oppgave å være bekymret og melde til barnevernet når de har «grunn til å tro», mens det er barnevernets oppgave å undersøke hjemmesituasjonen til barnet og gjøre de nødvendige tiltakene der, og er det snakk om at det har vært begått en straffbar handling, så er det politiets oppgave å etterforske (Aasland, 2009). De ansatte i barnehagen trenger ikke å vite sikkert før de melder, selv om det selvfølgelig hadde vært mye enklere om man visste sikkert. Samtidig er det viktig at de ansatte i barnehagen har tilstrekkelig med kunnskap om temaet seksuelle overgrep mot barn, samt kunnskap om hvordan de skal håndtere disse sakene.

5.2.11 Terskelen for å melde blir høyere

Når det kommer til informantenes tillitt til barneverntjenesten var det et tydelig skille mellom de som hadde negative erfaringer med samarbeidet med barnevernet og de som hadde opplevd å få god hjelp eller som ikke hadde hatt behov for videre hjelp enn anonym drøfting i saker hvor det i ettertid ikke ble meldt. Enn av informantene med negative erfaringer beskrev tillitten til barnevernet slik:

Opplever at noen i barnevernet ikke alltid har like mye erfaring eller så mye kompetanse som de burde ha. Terskelen blir jo høyere, for jeg tenker at hvis et barn har det vondt hjemme, og barnevernet kløner det til i tillegg, så får du det enda vondere, så terskelen for å melde blir høyere og høyere.

De som hadde meldt, og som hadde opplevd å ikke få god hjelp og støtte fra barneverntjenesten i saker vedrørende bekymring om seksuelle overgrep, rapporterte alle at terskelen for å melde er blitt høyere. Det kan virke som ut fra informantenes synspunkt at jo mer du melder, og jo flere negative erfaringer, jo mer «bevis» skal til for at barnehageansatte melder bekymring til barnevernet.

Flere informanter uttrykte en form for mistillit til den kommunale barneverntjenesten og mente at negative erfaringer med barneverntjenesten i de sakene som omhandlet bekymring

vedrørende seksuelle overgrep er med på å heve terskelen for å melde neste gang de er bekymret. Samtlige pekte på dilemmaet med at det å sende en bekymringsmelding til barneverntjenesten er en lovpålagt plikt, mens kunnskapsnivået og handlingsrommet til barneverntjenesten i disse sakene virker å være for dårlig, og at det i noen tilfeller gjør mer skade enn godt ved å melde og «blande inn» barneverntjenesten.

De med færrest bekymringsmeldinger totalt sett bak seg, også hva gjaldt andre saker enn bekymring vedrørende seksuelle overgrep, var de som uttalte at de hadde størst tillitt til barneverntjenesten. Dette var også de yngste informantene. En av informantene beskrev det på denne måten: «med mitt utrente øye gjør barnevernet det jeg forventer at de skal gjøre, når vi først får tak i dem».

Flere av informantene hadde negative erfaringer knyttet til samarbeidet med barneverntjenesten i saker vedrørende seksuelle overgrep, og tillitten til at barneverntjenesten gjør en god nok jobb i disse sakene, virket ikke å være tilstede hos majoriteten av informantene. Flere av informantene snakket om at de ansatte i barnehagene de siste tre årene har hatt økt fokus på overgrepssproblematikken og flere har vært på kurs for å lære mer om hva de skal se etter og hva de skal gjøre, samtidig virker samtlige av informantene oppgitte over at sakene faller litt som korthus når de blir meldt til barneverntjenesten.

Det er imidlertid bekymringsfullt, tenker jeg, at flesteparten av barnehagene jeg snakket med har negative erfaringer med barneverntjenesten i saker som omhandler bekymring for om barn utsettes for overgrep, og at flere av informantene var av den oppfatningen av at barneverntjenesten ikke vet hvordan de skal håndtere sakene og at utfallet ofte falt bort i ingenting eller at situasjonen blir vanskeligere enn den i utgangspunktet kanskje var. Det er synd at barnehagene, i saker hvor de er usikre og oppsøker barneverntjenesten for hjelp, ikke føler de får den hjelpen de sier de har behov for, eller at de direkte får dårlig, eller misledende, hjelp. I den ene saken hvor barnevernet henla saken etter tre måneder etter kun og å ha gjennomført hjemmebesøk, var de ansatte i barnehagen like bekymret i dag som før de meldte og sier de kjenner på en maktesløshet og en følelse av at barnevernet også føler seg maktesløse og rådville og at når de ikke vet hva de skal gjøre så velger de å gjøre lite eller ingenting. Informanten kaller det ansvarsfraskrivelse og sier noe om at terskelen for å melde blir enda høyere. Jeg undrer meg således hvordan man kan løse dette slik at det ikke forblir en ond sirkel av mistillit og «korthus»-saker som faller sammen, kanskje på grunn av manglende

kompetanse hos den kommunale barneverntjenesten. Alle informantene jeg snakket med sier at fokuset på seksuelle overgrep og loggføring har økt de siste to tre årene i barnehagene, og at de blir opplært i å drøfte saker hvor de er usikre med barnevern, Barnehus og Smiso, men hva skjer med sakene hvis kompetansen ikke er tilstede hos saksbehandlerne som jobber i barnevernet?

5.3 Oppsummering hovedfunn

Som en oppsummering på presentasjonen og drøftingen av funnene vi jeg avslutningsvis komme med en oppsummering av hovedfunnene. Med bakgrunn i problemstilling om barnehageansattes erfaringer med å melde til barneverntjenesten om mistanke om seksuelle overgrep har jeg funnet at:

- Det er stor usikkerhet knyttet til hvilke tegn og signaler utsatte barn kan gi
- Barnehageansatte gir uttrykk for at de har manglende kunnskap om hvordan det å utsettes for overgrep påvirker barnets utvikling, kognitivt, emosjonelt og relasjonelt.
- Barnehageansatte har varierende kunnskap om rutiner tilknyttet meldeplikten i saker vedrørende seksuelle overgrep.
- Det er stor usikkerhet knyttet til når en sak skal meldes til barneverntjenesten.
- Barnehageansatte etterspør mer kunnskap og kompetanse på hva de skal se etter og hvordan de skal håndtere en mistanke.
- Det rapporteres om varierende grad av tillitt til den kommunale barneverntjenesten i saker som handler om mistanke om seksuelle overgrep, og om en terskel for å melde som blir høyere jo flere saker de melder vedrørende mistanke om overgrep.
- Det snakkes lite om temaet seksuelle overgrep på arbeidsplassen, med mindre når det er snakk om konkrete bekymringer.
- Det finnes mange hindre, eller overlevelsesstrategier, for ikke å melde en sak til barneverntjenesten med mistanke om seksuelle overgrep.
- Barnehageansatte gir uttrykk for at de ønsker å se og hjelpe barn som utsettes for seksuelle overgrep, men at sakene oppleves som veldig komplekse og vanskelige.

Kapittel 6 Oppsummering og avslutning

Med utgangspunkt i tittelen «du må tro det for å se det – barnehageansattes erfaringer med å melde til barneverntjenesten med mistanke om seksuelle overgrep», har temaet og fokuset i denne masteroppgaven vært seksuelle overgrep mot barn. Mange barn mellom ett og seks år tilbringer mye tid i barnehagen i løpet av barndommen sin. I barnehagen finner man også de barna som utsettes for omsorgssvikt og seksuelle overgrep. Det setter barnehageansatte i en gyllen posisjon for å kunne oppdage og hjelpe barn som utsettes for overgrep.

6.1 Oppsummering

For å se på hvilke erfaringer barnehageansatte har med å melde bekymring vedrørende mistanke om seksuelle overgrep har jeg benyttet meg av kvalitativ metode, og med et semistrukturert intervju med intervjuguide, som forskningsmetode. I analyseprosessen av primærdata brukte jeg systemisk tekstkondensering som metode. Informantene ble tilfeldig valgt ut. Felles for informantene var at de alle hadde en eller annen form for erfaring med barn i barnehagen hvor det hadde vært mistanke om at barnet muligens ble utsatt for seksuelle overgrep. i

Ved gjennomgangen av data fikk jeg en opplevelse av at kunnskapen om, og håndteringen av, saker som handlet om mistanke om seksuelle overgrep, ikke var god nok. Barnehageansatte i min undersøkelse gav uttrykk for at de ikke hadde gode nok rutiner med tanke på hva de konkret skulle gjøre når de ble bekymret for et barn. Rutinene bestod i stor grad av observasjon og loggføring, men uten at det var satt i et system hvor alle ansatte visste hva som skulle observeres, hva man skulle se etter og hva tegnene kunne være et signal på, eller hvordan og hva som skulle loggføres. De ansatte i barnehagene snakket lite om seksuelle overgrep i barnehagen, med mindre det var snakk om en konkret bekymring for et konkret barn. Det kan tyde på at kunnskapen om, og derfor også håndteringen av saker som dreier seg om seksuelle overgrep, ikke har tilstrekkelig fokus i barnehagene.

De ansatte i barnehagene beskriver at samarbeidet med, og forholdet til, foreldrene oppleves som det mest utfordrende i saker vedrørende seksuelle overgrep. Dette fremheves både av informantene som har meldt til barnevernet og av de som har vært bekymret for et barn, men som ikke har meldt. En av årsakene til at forholdet til foreldrene er det som trekkes frem som

det vanskeligste er at de ansatte kommer så nær foreldrene i den daglige hente- og bringesituasjonene. De ser foreldrene mye og det er lettere å tenke at «det er slitsom med små barn», «det kan ikke være så ille», eller «han er jo så hyggelig og ordentlig, han kan ikke gjøre noe sånt, det er sikkert noe annet». Det er da viktig å ha med seg at barnehageansatte ikke fullt ut får kjennskap til familiesituasjonen, og de som begår overgrep mot barn vil alltid prøve å skjule det, samtidig som barn ofte er lojale ovenfor foreldrene, samt at barn som utsettes for overgrep sjelden forteller om det. En fare ved denne typen bagatellisering, eller problemforflytning, kan skygge for hvordan barnet har det.

Gjennomgående hadde informantene som hadde erfaring meg å melde til barnevernet en opplevelse av at det tverrfaglige samarbeidet var vanskelig og utfordrende. En mulig forklaring kan være at de forskjellige samarbeidspartene har hver sine roller som ikke er helt tydelige for den andre parten. Samtidig opplevde informantene at barnevernet på sin side ikke hadde nok kunnskap og kompetanse til å håndtere en mistanke om seksuelle overgrep på en god nok måte, og at saken ofte «falt helt sammen» eller «det skapte bare uro for alle involverte». Flere av informantene gav uttrykk for at terskelen for å melde var blitt høyere etter å ha meldt.

Alle de ansatte i barnehagene som jeg snakket med var tydelige på at saker som handler om en bekymring eller mistanke om at et barn utsettes for seksuelle overgrep er vanskelige saker. Videre var det knyttet mye usikkerhet til hva de skulle se etter og hva de skulle gjøre når de ble bekymret for et barn. Informantene gav uttrykk for at de hadde varierende kunnskap om barn som utsettes for seksuelle overgrep: alle kjente til noen tegn og signaler utsatte barn kunne gi, mens de gav lite uttrykk for kunnskap knyttet til hva det gjør med et barn å utsettes for overgrep, med tanke på barnets utvikling, kognitivt, emosjonelt og relasjonelt. Er det noe denne undersøkelsen har visst så er det at kunnskapen om barn som utsettes for seksuelle overgrep, henger tett sammen med kompetansen til å håndtere en mistanke. Videre henger kunnskapsnivået til de ansatte i noen grad sammen med utdanningene deres, men kanskje mest i forhold til i hvor stor grad det er fokus på temaet seksuelle overgrep på arbeidsplassen, og hvorvidt det er fokus på kompetanseheving for eksempel gjennom kurs, samt om det forekommer erfaringsutveksling i barnehagen når det har vært saker som omhandler seksuelle overgrep. Et annet punkt som ble påpekt av de ansatte hva gjelder kunnskap og håndtering, var erfaring over tid. En informant oppsummerte det slik: «jo lengre du har jobbet, jo flere

barn har du sett og det blir lettere å kjenne igjen avvik. Samt at man blir tryggere på sin egen bekymring når det kommer til å melde».

Ved å ha forholdsvis ulike informanter, men som alle pekte på noen av de samme utfordringene i saker som omhandler seksuelle overgrep, kan man anta at funnene som gjaldt i seks ulike barnehager, også vil kunne gjelde i andre barnehager, for andre ansatte. Temaet seksuelle overgrep mot barn vil mest sannsynlig oppleves vanskelig og utfordrende av andre ansatte i andre barnehager. Det samme vil forholdet til foreldrene og samarbeidet med barneverntjenesten. Det vil selvfølgelig kunne være barnehager hvor fokuset på seksuelle overgrep er større, hvor kunnskapen og kompetansen er høyere, og hvor de ansatte i større grad har fått opplæring i rutiner hva gjelder meldeplikten i saker vedrørende seksuelle overgrep. Eller hvor de ansatte har mer kunnskap om hvordan det å utsettes for overgrep påvirker barns utvikling, psykologisk og kognitivt, i tillegg til motorisk. Jeg vil allikevel tørre å påstå at for mange ansatte i mange barnehager, så vil de samme utfordringene som mine seks informanter møtte på, være gjenkjennelige.

6.1.2 Hva kunne vært gjort annerledes?

Seksuelle overgrep mot barn er et omfattende tema, og det ville kunne vært relevant å ha trukket inn mer teori som omhandler mer generelt hva som regnes som barns naturlige utvikling kontra når barnets atferd er avvikende, og således kan være bekymringsfull, eksempelvis med tanke på barns seksualitet. Ved å ha et mer avdekkende perspektiv i teorikapitlet ville jeg kanskje kunne pekt på andre sider ved informantenes erfaringer. Samtidig ønsket jeg å se på disse erfaringene i lys av hvilken kunnskap de har her og nå, hva vet de egentlig, samt hva gjør de med den kunnskapen, hvordan håndterer de bekymringen sin. Ettersom dette er et tema jeg jobber med har det vært viktig for meg å peke på teori som, om det ikke enda er «allmenn» kunnskap» blant de som jobber med barn, så er det kunnskap og teori jeg tenker det er viktig at de skal ha, eksempelvis teori om traumebevisst tilnærming.

6.2 Avslutning

Det er ikke alltid like lett å se på et barn hva de har vært utsatt for og om barnet er traumatisert. Man kan få en bekymring eller en mistanke om at noe er galt hvis barna har blåmerker og skader, eller de klager på smerter i underlivet, utagerer eller har en seksualisert atferd. Noen barn som har vært utsatt for seksuelle overgrep kan imidlertid også virke helt

upåfallende, hvor vanskene sitter på innsiden. Det ikke er like synlig at dette barnet kan ha det like vondt. For å finne ut om barnet har opplevd overgrep, må vi derfor tørre å spørre barna om hvordan de har det og hva de har opplevd.

Mange voksne som jobber med barn og som omgås og snakkes med barn daglig, kvier seg for å spørre om vold og seksuelle overgrep. De kan være redde for at spørsmålet kan vekke sterke reaksjoner hos barnet eller de kan være redde for selv å skulle stå i en situasjon hvor de får høre at et barn har opplevd overgrep, og hvor de usikre på hvordan skal håndtere en mistanke. Andre kan være usikre på hvordan de skal spørre, og de kan være usikre på om barnet snakker sant. En annen grunn til at barnehageansatte ikke spør de vanskelige spørsmålene er at det er vanskelig å ta innover seg barnets smerte, og man ubevisst ønsker å beskytte seg selv. Hva slags syn de voksne har på barn har også betydning for om vi tror på dem, og om vi tar det barnet sier og gjør på alvor.

Det finnes temaer som er så vonde og vanskelige at vi snakker lite om dem, både i offentligheten og med andre barn og voksne. Det at seksuelle overgrep er tema som i stor grad er preget av tabu gjør det å skulle spørre og snakke om overgrep enda vanskeligere. Konsekvensene av at det ikke snakkes om og ikke tas nok på alvor, faller på barna som utsettes.

Samarbeidet mellom barnehagen og barneverntjenesten i saker som handler om mistanke om seksuelle overgrep, har sine utfordringer og dilemmaer. For at det tverrfaglige samarbeidet skal fungere til det beste for barnet trengs det kunnskap og kompetanse om temaet seksuelle overgrep mot barn, hos begge parter. For at de ansatte i barnehagene skal melde til barneverntjenesten trenger de, i tillegg til at meldeplikten er lovpålagt, tillitt til at barnevernet har den nødvendige kunnskapen og kompetansen til å hjelpe utsatte barn. I stedet rapporter informantene i denne studien om en terskel for å melde som blir høyere for hver sak de melder om seksuelle overgrep.

For å bli i stand til å se at barnet du har i barnehagen forsøker å fortelle at det har blitt utsatt for seksuelle overgrep, så må du i første omgang tro at slikt kan skje, også her i Norge. For hvis vi ikke tror at det kan skje, så vil vi heller ikke klare å se det, selv ikke om barnet står der rett foran oss.

Det kan virke som om vi ikke har tatt innover oss hvor hjelpeløse barn faktisk kan være i sine egne hjem, og hvor avhengige de er av at samfunnet og at enkeltpersoner, ser dem og evner å forstå, til å tro på dem og til å gi dem trygge omgivelser slik at de våger å fortelle.

Barnehageansatte, og voksne generelt, er heller kanskje ikke bevisst nok på hvor viktige de kan være for et barn.

Det er imidlertid viktig å påpeke at målet ikke er at alle som jobber i barnehage skal begynne å tro at alle barn med problemer, eller ulike diagnoser, egentlig utsettes for seksuelle overgrep, men heller å erkjenne at seksuelle overgrep, og vold, er en del av mange barns virkelighet. Vi må tro det at det kan skje, og vi må vite hva vi skal gjøre.

6.3 Forslag til videre forskning

Barnehageansatte gir uttrykk for at de er usikre på hva de skal gjøre når de er bekymret for et konkret barn i en konkret sak og de etterspør mer kunnskap og kompetanse. Like viktig er det kanskje å tenke kompetanseheving og kursing for de som tar imot og skal «behandle» saken: de som jobber i barneverntjenesten. Det hadde således vært interessant å se nærmere på hva de ansatte i barneverntjenesten selv tenker om den jobben de gjør i saker vedrørende mistanke om overgrep. Har de en opplevelse av at de håndterer disse sakene på en god måte innenfor sine gitte rammer? Ved å fokusere på barnevernets rolle i saker vedørende overgrep vil man kanskje i større grad finne områder for å heve kunnskapen og kompetansen på temaet, noe som igjen vil kunne hjelpe de som er utsatt for seksuelle overgrep på en bedre måte enn det kanskje er i dag.

Litteraturliste

Aasland, M. W., (2009); «*si det til noen...*» *En bok om seksuelle overgrep mot barn og unge*, Kristiansand: Høyskoleforlaget AS

Backe-Hansen, E. (2009); *Å sende en bekymringsmelding – eller la det være? Er kartlegging av samarbeidet mellom barnehage og barnevern*. NOVA – Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.

Befring, E., Frønes, I. og Sørli, M.A., (2010); *Sårbare unge. Nye perspektiver og tilnærminger*, Oslo: Gyldendal Akademisk

Berthling Herberg, E. og Jøhannisdøttir, H., (2007); *Kunnskap og læring i praksis. Fra student til profesjonell sosialarbeider*. Oslo: Universitetsforlaget

Bratterud, Å. og Emilsen, K., (2009); *Små barns rett til beskyttelse, Barnehagefolk nr.3-4/2009*, Oslo Pedagogisk Forum

Bratterud, Å. og Emilsen, K., (2011); *Små barns rett til beskyttelse. Utvikling av tiltak for å styrke barnehageansattes kompetanse om vold og overgrep mot små barn*. Sluttrapport Forebygging 2007/1/0186. Skriftserien til barnevernets utviklingscenter i Midt-Norge.

Bratterud, Å., Emilsen, K., (2013); *Dørstokkmila, Barnehagens vei fra magefølelse til melding*, Bergen: Fagbokforlaget

Bunkholdt, V., (2010); *Utviklingspsykologi*, Oslo: Universitetsforlaget

Carson, N., (2007); *Erfaringer og refleksjoner ved bruk av gruppeintervju i kvalitativ forskning*, Norsk pedagogisk tidsskrift, nr. 3, 2007

Ceci, S.J. og Bruck, M., (1993); «*The suggestibility of the child witness: A historical review and synthesis*» i *Psychological Bulletin*, Vol 113, s.403-439

Ceci, S.J., og Bruck, M., (1995); *Jeopardy in the courtroom: A scientific analyses of children`s testimony*», Washington DC: American Psychological Associaton

Dyregrov, A., (2013); *Barn og traumer, en håndbok for foreldre og hjelpere*, Bergen: Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS, 2. opplag

- Eide T. og Eide H., (2004); *Kommunikasjon i praksis – relasjoner, samspill og etikk i sosialfaglig arbeid*, Oslo: Gyldendal Akademisk
- Finkelhor, D., et. al., (1990); *Sexual abuse in a natural survey of adult men and women*, Child abuse and neglect, vol 14, s. 19-28
- Finkelhor, D., (1994); *The international epidemiology of child sexual abuse*, The Future of Children, *Sexual Abuse og Children*, 4, 31-53
- Fivush, R., (1993); *Developmental perspective on autobiographical recall*, i Goodman og Bottoms: *Child victims, child witnesses: understanding an improving testimony*, New York: Guilford Publications
- Gamst, K.T. og Langballe, Å., (2004); *Barn som vitner: en empirisk og teretisk studie av kommunikasjonen mellom avhører og barn i dommeravhør: utvikling av en avhørsmetodisk tilnærming*, Universitetet i Oslo: Doktoravhandling, Institutt for spesialpedagogikk
- Glaser, B.G. og Strauss, A.M., (1967); *The dicsovery of grounded theory: Strategies for qualitative research*, New York: Aldine
- Gorey, K. M., og Leslie, D. R., (1997); *The prevalence of child sexual abuse: Inegrative review adjustment for potential response and measurements biases*, Child Abuse and Neglect, 21, 391 - 398
- Jacobsen, D. I., (2013); *Forståelse, beskrivelse og forklaring – innføring i metode for helse- og sosialfagene*, Kristiansand: Høyskoleforlaget
- Killèn, K., (2004); *Sveket – omsorgssvikt er alles ansvar*, Oslo: Kommuneforlaget AS
- Killen, K., (2012); *Sveket, omsorgssvikt er alles ansvar*, Oslo: Kommuneforlaget AS
- Kirkengen, A.L. og Næss, A.B, (2005); *Hvordan krenkede barn blir syke voksne*, Oslo: Universitetsforlaget
- Kvale, S. og Brinkmann, S., (2009); *Det kvalitative forskningsintervju*, Oslo: Gyldendal Akademisk

Kvello, Ø., (2010); *Barn i risiko – skadelige omsorgssituasjoner*, Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS

Lauvås K., og Lauvås P., (2004); *Tverrfaglig samarbeid – perspektiv og strategi*, Oslo: Universitetsforlaget

Lilleberg, E. og Rieber-Mohn, T., (2011); *Når barns atferd gjør deg bekymret – samarbeid med barnevernet til barnets beste*, Pedlex Norsk skoleinformasjon

Lindboe, K., (2011); *Barnevernloven, Lov om barneverntjenester av 17.juli 1992 nr. 100*, Oslo: Gyldendal Akademisk

Leira, H., (2002); *Det gode nærvær - kulturens psykologiske betydning*, Bergen: fagbokforlaget

Malterud, K., (2011); *Kvalitative metoder i medisinsk forskning, en innføring*, 3.utgave, Oslo: Universitetsforlaget

Olafsen, R., Corwin, D. & Summit, R., (1993); «*Modern history of child sexual abuse: cycles of discovery and suppression*», Child Abuse and neglect, Vol 17, s. 7-24.

Rothschild, B., (2011); *Kroppen husker*, Aarhus: Klim forlag

Ruud A.K., (2011); *Hvorfor spurte ingen meg? Kommunikasjon med barn og unge i utfordrende livssituasjoner*, Oslo: Gyldendal Akademisk

Rygg, E. og Aasland, M.W., (2009); *Jeg er meg! Min meg – en bok om kropp, gode og vonde følelser, ulovlige hemmeligheter og berøringer*, Kristiansand: Høyskoleforlaget

Skjørten, K. (2004); *Forståelse av overgrep i barnefordelingssaker*, Tidsskrift for familierett, arverett og barnevernrettslige spørsmål, s. 150-171

Svedin, C. G., (1999); *Expertrapport, Sexuella övergrepp mot barn – definitioner och förekomst*, Stockholm: Socialstyrelsen

Søftestad, S., (2005); *Seksuelle overgrep – fra privat avmakt til tverretattlig handlekraft*, Oslo: Universitetsforlaget

Søftestad, s., (2008); *Avdekking av seksuelle overgrep – veien ut av fortielse*, Oslo: Universitetsforlaget

Søftestad, S., og Andersen, I.L., (2014); *Seksuelle overgrep mot barn, traumebevisst tilnærming*, Oslo: Universitetsforlaget

Thagaard, T., (2013); *Systematikk og innlevelse – en innføring i kvalitativ metode*, (4.utg.), Bergen: Fagbokforlaget

Thomassen, M., (2006); *Vitenskap, kunnskap og praksis. Innføring i vitenskapsfilosofi for Helse- og sosialfag*.Oslo: Gyldendal Akademisk

Thorkildsen, I.M., (2015); *Du ser det ikke før du tror det. Et kampskrift for barns rettigheter*, Bergen: Vigmostad og Bjørke

Toverud, R., (1998); *Barn, terapi og seksuelle overgrep, en studie av psykoterapeuters beretninger*, Oslo: Tano Ascheougs fonteneserie

Turner, D.W., III, (2010); *Qualitative Interview Design: A practical Guide for Novse Investigators*, The Qualitative Report Volume 15, numer 3, May 2010

Pallesen, S., (2009-2017); *LISA – norsk langtidsstudie*, Universitet i Bergen i samarbeid med University of Yale

Willows, J., (2009); *Moving On After Childhood Sexual Abuse – understanding the effects and preparing for therapy*, England, East Sussex: Routledge

Øvreeide, H., (2009); *Samtaler med barn – metodiske samtaler med barn i vanskelige livssituasjoner*, Kristiansand: Høgskoleforlaget

Hefter

Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet (2003); *Seksuelle overgrep mot barn – en veileder for hjelpeapparatet* IS- 1060, Oslo: Sosial- og helsedirektoratet

Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet (2014-2017); *En god barndom varer livet ut. Tiltaksplan for å bekjempe vold og overgrep mot barn og ungdom*, Oslo

Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet (2014-2017); *Barndommen kommer ikke i reprise, Strategi for å bekjempe vold og seksuelle overgrep mot ungdom*, Oslo

Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (2015); *Rapporteringshefte fra sentrene mot incest og seksuelle overgrep 2014*, Oslo

NOU Norges offentlige utredninger (2003): *Retten til et liv uten vold. Menns vold mot kvinner i nære relasjoner*. 2003:31

Thoresen, S. og Hjemdal, O., K., (2014); *Vold og voldtekt i Norge, en nasjonal forekomststudie av vold i et livsløpsperspektiv*, Oslo: Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress

Pinheiro, P.S., (2006); *World report on Violence Against Children*, The United Nations:

<http://cpwg.net/wp-content/uploads/sites/2/2013/08/Pinheiro-2006-World-Report-on-Violence-Against-Children.pdf>

Internett

Ssb.no, antall bekymringsmeldinger til barneverntjenesten, besøkt 2.juli 2015:

<http://www.ddb.no/barneverng/>

Ssb.no, antall barn i barnehage, besøkt 20.januar 2014:

<http://www.ssb.no/utdanning/statistikker/barnehager/aar-endelige>

Ssb, antall anmeldte seksualforbrytelser, besøkt 22.august 2015:

<http://ssb.no/sosiale-forhold-og-kriminalitet/statistikker/lovbruddo/aar/2014-09-26?fane=tabell&sort=nummer&tabell=198103>

Tidligintervensjon.no,, bekymringsmelding til barnevernet, besøkt 2. juli 2015:

<http://www.tidligintervensjon.no/Tema/Barn/Barnehage/hva-gjor.jeg/Bekymringsmelding-til-barnevernet/>

Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste, besøkt 3.januar 2015:

www.nsd.no

Aftenposten, overgrepssak i Drammen tingrett; besøkt 8.juli 2015;

<http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/Aktor-ber-om-ti-ars-fengsel-for-overgrepstiltalt-mor-7992455.html>

Aftenposten, om Lommemannen; besøkt 8.juli 2015;

<http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/Na-Lommemannen-blir-loslatt-7767553.html>

Aftenposten, Alvdal-saken dom, besøkt 8.juli 2015;

<http://www.aftenposten.no/nyheter/Alvdal-moren-domt-til-forvaring-7165894.html>

Lover og konvensjoner

Barnehageloven. Lov om barnehager av 17.juni 2005

<http://www.lovdatab.no/all/nl-20050617-064.html>

Barneloven. Lov om barn og foreldre av 08.april 1981 nr.7

<https://lovdatab.no/dokument/NL/lov/1981-04-08-7>

Barnevernloven. Lov om barneverntjenesten av 17.juli 1992 nr. 100

<http://www.lovdatab.no/all/nl-19920717-100.html>

Straffeloven. Almindelig borgerlig straffelov av 22. oktober 1902, kapittel 19

<https://lovdatab.no/dokument/NL/lov/1902-05-22-10?q=straffeloven>

FNs barnekonvensjon om barns rettigheter av 20.november 1989

Vedlegg 1: Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste (NSD)

Ingrid Grimsmo Jørgensen

Avdeling for pedagogikk og sosialfag Høgskolen i Lillehammer

Postboks 952

2604 LILLEHAMMER

Vår dato: 16.02.2015 Vår ref: 41903 / 3 / LT Deres dato: Deres ref:

TILBAKEMELDING PÅ MELDING OM BEHANDLING AV PERSONOPPLYSNINGER

Vi viser til melding om behandling av personopplysninger, mottatt 28.01.2015. Meldingen gjelder prosjektet:

41903 Barnehageansattes erfaringer med å melde bekymring angående seksuelle overgrep

Behandlingsansvarlig Høgskolen i Lillehammer, ved institusjonens øverste leder

Daglig ansvarlig Ingrid Grimsmo Jørgensen

Student Inger-lise Arntzen

Personvernombudet har vurdert prosjektet og finner at behandlingen av personopplysninger er meldepliktig i henhold til personopplysningsloven § 31. Behandlingen tilfredsstillende i forhold til kravene i personopplysningsloven.

Personvernombudets vurdering forutsetter at prosjektet gjennomføres i tråd med opplysningene gitt i meldeskjemaet, korrespondanse med ombudet, ombudets kommentarer samt personopplysningsloven og helseregisterloven med forskrifter. Behandlingen av personopplysninger kan settes i gang.

Det gjøres oppmerksom på at det skal gis ny melding dersom behandlingen endres i forhold til de

Du må tro det for å se det

Inger-lise B. Arntzen

opplysninger som ligger til grunn for personvernombudets vurdering. Endringsmeldinger gis via et eget skjema, <http://www.nsd.uib.no/personvern/meldeplikt/skjema.html>. Det skal også gis melding etter tre år dersom prosjektet fortsatt pågår. Meldinger skal skje skriftlig til ombudet.

Personvernombudet har lagt ut opplysninger om prosjektet i en offentlig database, <http://pvo.nsd.no/prosjekt>.

Personvernombudet vil ved prosjektets avslutning, 15.09.2015, rette en henvendelse angående status for behandlingen av personopplysninger.

Vennlig hilsen

Katrine Utaaker Segadal

Lis Tenold

Kontaktperson: Lis Tenold tlf: 55 58 33 77

Vedlegg: Prosjektvurdering

Kopi: Inger-lise Arntzen ingerlisearntzen@gmail.com

Personvernombudet for forskning

Prosjektvurdering - Kommentar

Prosjektnr: 41903

Utvalget informeres skriftlig om prosjektet og samtykker til deltakelse. Informasjonsskrivet er godt utformet.

Personvernombudet legger til grunn at det ikke samles inn og registreres opplysninger om tredjeperson, her ment barn som har vært utsatt for overgrep. Vi minner her om taushetsplikten til den ansatte i barnehagen. Dette betyr også at prosjektleder må formulere spørsmålene på en slik måte at det ikke vil fremkomme opplysninger om tredjepersoner.

Personvernombudet legger til grunn at forsker etterfølger Høgskolen i Lillehammer sine interne rutiner for datasikkerhet. Dersom personopplysninger skal lagres på mobile enheter, bør opplysningene krypteres

tilstrekkelig.

Forventet prosjektslutt er 15.09.2015. Ifølge prosjektmeldingen skal innsamlede opplysninger da anonymiseres.

Anonymisering innebærer å bearbeide datamaterialet slik at ingen enkeltpersoner kan gjenkjennes. Det gjøres ved å:

-slette direkte personopplysninger (som navn/koblingsnøkkel)

-slette/omskrive indirekte personopplysninger (identifiserende sammenstilling av bakgrunnsopplysninger som

f.eks. bosted/arbeidssted, alder og kjønn)

-slette lydopptak

Vedlegg 2: Forespørsel om deltagelse i et forskningsprosjekt/masterstudie

Forespørsel om deltagelse i et forskningsprosjekt/masterstudie

«Barnehageansattes erfaringer med å melde bekymring angående seksuelle overgrep»

Bakgrunn og formål

Jeg er i disse dager fullt i gang med en mastergrad i sosialfaglig arbeid med barn og unge ved Høgskolen i Lillehammer, hvor hovedfokuset mitt er på barn utsatt for seksuelle overgrep. I den anledning er jeg ute etter to til tre barnehageansatte i tre ulike barnehager, som har erfaringer med å ha meldt bekymring til barneverntjenesten vedrørende mistanke om seksuelle overgrep, og som kan stille opp til et intervju.

Hva innebærer deltakelse i studien

Flere undersøkelser viser at overgrep mot barn ofte begynner før barnet fyller 7 år, altså mens de primært fortsatt går i barnehagen (NKVTS, 2014, BLD, 2014). Videre viser statistikk fra Statens sentralbyrå (SSB, 2014) at barnehagene står for et mindretall av bekymringsmeldinger til den kommunale barneverntjenesten generelt, da også hva gjelder bekymringer knyttet til at barn utsettes for seksuelle overgrep, mot for eksempel skolen som står for en større prosentandel av bekymringsmeldingene. Jeg tenker det er ulike faktorer som spiller inn med tanke på hvorfor barnehagene i mindre grad melder bekymring, men fokuset mitt vil være å se på barnehageansattes erfaringer i saker hvor de har meldt bekymring til barneverntjenesten hvor det har vært mistanke om at barnet utsettes/har vært utsatt for seksuelle overgrep. Dette fordi jeg ønsker å se nærmere på om det er noen fellesnevner når det kommer til faktorer som er viktige/er tilstede, for at de ansatte i barnehagen melder bekymring; hva var det som gjorde at de meldte, hva slags erfaringer sitter de med, og hva tenker de at skal til for at flere barn som lever med overgrep skal få hjelp?

Jeg ser for meg at hvert intervju vil vare en drøy time og at det fint kan foregå på dagtid eller kveldstid, alt avhengig av hva som passer best for barnehagen/informanten. Jeg vil som en del av intervjuet bruke lydopptak, dette for å sikre at jeg får med meg det som blir sagt, og ikke gå glipp av viktig informasjon fra informantene.

Hva skjer med informasjonen om deg?

Alle personopplysninger vil bli behandlet konfidensielt. Alle som deltar i studien vil anonymiseres, og man vil ikke kunne kjenne igjen deltagerne i oppgaven. Fokuset er på de erfaringene de ansatte sitter med i saker hvor det har vært mistanke om seksuelle overgrep, ikke om enkeltpersoner eller konkrete saksopplysninger. Lydopptaket som gjøres under intervjuet vil lagres på en passordbeskyttet enhet, og vil slettes etter bruk. Prosjektet skal etter planen avsluttes 15.mai 2015, senest 15. september 2015.

Frivillig deltakelse

Det er frivillig å delta i studien, og du kan når som helst trekke ditt samtykke uten å oppgi noen grunn. Dersom du trekker deg, vil alle opplysninger om deg bli anonymisert.

Dersom du ønsker å delta eller ha spørsmål til studien, ta kontakt med Inger-lise B. Arntzen på telefonnummer 472 36 603, eller mail ingerlisearntzen@gmail.com. Veileder på masteroppgaven er Ingrid Grismo Jørgensen (61 28 80 43/ 975 79 435), høgskolelektor ved Høgskolen i Lillehammer.

Studien er meldt til Personvernombudet for forskning, Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS.

Jeg håper dere har anledning til være med i studien.

Med vennlig hilsen

Inger-lise Arntzen

Vedlegg 3: Samtykke til deltagelse i studien

Samtykke til deltagelse i studien

Jeg har mottatt informasjon om studien, og er villig til å delta

Signert av prosjektdeltager, dato

Vedlegg 4: Intervjuguide

Master i sosialfaglig arbeid med barn og unge, 2015

1. Innledning om temaet for samtalen, bakgrunn, formål

Hva skal intervjuet brukes til, informer om anonymitet, opptak, jeg er ikke der for å høre de «riktige» svarene, men er ute etter hvilke reelle erfaringer barnehagene sitter på.

2. Start opptak

50-60 min

Hvordan definerer du seksuelle over mot barn?

Hva slags rutiner har barnehagen når det er bekymring om at et barn utsettes for overgrep?

Hva slags erfaringer har du med å melde til barneverntjenesten med bekymring om at et barn utsettes for seksuelle overgrep?

Hva var det som gjorde at du meldte bekymring?

Var det noe i den prosessen du syns var vanskelig?

Er det noe som kunne ha bidratt til å gjøre denne prosessen lettere?

Har du noen gang vært bekymret uten å ha meldt? (ja/nei, kan du si noe mer om det?)

Hvordan opplevde du samarbeidet med barneverntjenesten?

På hvilken måte ble kollegagruppen påvirket av at det var snakk om at et barn i barnehagen muligens ble utsatt for seksuelle overgrep?

Hva tenker du er viktig for at barnehagen skal kunne fange opp barn som utsettes for overgrep?

På hvilken måte tenker du at dette kan bli bedre enn det kanskje er i dag?

- Stilling, utdanning, hvor mange år i yrket, hvor mange ganger meldt bekymring vedrørende seksuelle overgrep? Muligheten for oppfølgingsspørsmål via mail for eksempel.